

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.

NÉPRAJZI HÍREK

XLIX. • 2020/3.

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Tudománytörténet	(3)
Fórum	(9)
Néprajzi muzeológia	(14)
Szemle	(20)
Köszöntések	(30)
In memoriam	(42)
Mindenféle	(69)

NEGYVENKILENCEDIK ÉVFOLYAM
2020/3.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta a

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Kapitális Nyomda
Felelős vezető: Kapusi József

Tartalom

TUDOMÁNYTÖRTÉNET	3
Vida Gabriella: Kresz Mária 100	3
Máté György: Hofer Tamásra emlékeztünk Átányban	5
FÓRUM	9
Vukov Anikó Veronika: Beszámoló az I. és a II. Szegedi Papucs Napja rendezvényekről	9
Cseh Fruzsina: Creative Heritage in the Making – Contemporary Folk Design	11
NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA	14
Sárközi Ildikó Gyöngyvér virtuális fotókiállítása	14
Létből létbe – Halottak és ősök a kínai sibék emlékezetében	14
Nagy Károly Zsolt: Létből létbe – Képről képre. Sárközi Ildikó Gyöngyvér kiállításáról	15
SZEMLE	20
H. Csukás Györgyi: Lukács László újabb könyve Székesfehérvár néprajzáról	20
Biernaczky Szilárd: Afrikai üzenetek. A Napút folyóirat Afrika-különszámáról	25
KÖSZÖNTÉSEK	30
Vörös Éva: Knézy Judit köszöntése 80. születésnapja alkalmából	30
Tari János: Papp János 80 éves	34
L. Móger Tímea: Hetvenedik születésnapja alkalmából köszöntötték Silling Istvánt	35
Balogh Balázs: Tündérrel, boszorkánnyal, ördöggel, szépasszonnal címboráló (G. Szabó Zoltán 60 éves)	36
IN MEMORIAM	42
Jeles malomkutatók emlékezete	42
Szőke Anna: Bordás Attila (1942–2019)	42
Balázs György: Wöller István (Gétye, 1929. október 27.– Várpalota, 2020. április 3.)	44
Magyar Zoltán–Takács György: „Ingyen kaptátok, ingyen is adjátok”. Bosnyák Sándor életpályája	49
Elhunyt Boross Marietta	61
Ament-Kovács Bence–Tóth Gábor: Boross Marietta centenáriuma (1920– 2020)	62
Selmeczi Kovács Attila: Emlékezés Fekete Györgyre (1932–2020)	65

MINDENFÉLE	69
Hála József: „Arany Katedra Díj”-at kapott Vargyas Gábor	69
Laudáció Vargyas Gábor „Arany Katedra Díj”-ához	69
Paládi-Kovács Attila: Hungarikumok, értéktárak és a néprajzi kutatás	71
Vírus és néprajz	77
Hála József: Egy kórokozó, amely megváltoztatta az életünket	77
Horváth Kinga: A Néprajzi Társaság a világjárvány idején	79
A Néprajzi Múzeum és a világjárvány	79
Sári Zsolt: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a COVID-19 vírus miatti veszélyhelyzet idején	82
Tamás Ildikó: Kutatásaim karanténban	88

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Kresz Mária 100

Kresz Mária születésének 100. évfordulóját ünnepelte a Néprajzi Múzeum 2019-ben. Míg a gyűjteményekben az új épületekbe történő költözés előkészítése folyt, a múzeum digitális megjelenésű felületein – elsősorban a honlapon, a múzeum facebook oldalán – *Kresz 100* néven folyamatos tartalmak jelentek meg az évforduló kapcsán. A címben nemcsak a születési centenáriumra gondoltunk, hanem annak megünnepléséhez vezérfonalnak használtuk a Kresz Mária által kidolgozott, éppen 100 formát felsorakoztató kerámia tárgytipológiát, egyrészt mint témát, másrészt ennek a táblázatát mint grafikai keretet. Az életrajza és a megemlékezés mellett három hónapon, pontosabban 100 napon át egy online játék zajlott a honlapon. Minden reggel egy-egy új kerámiaformáról tettünk fel kérdéseket. Számunkra is nagy meglepetés volt, hogy mintegy 300-an játszottak velünk nap mint nap. Elkészült egy kisfilm, melyben rá emlékezünk élete egyik fő színterében, az általa berendezett, gondozott és fel-tárt Kerámiagyűjteményben, és egyben el is búcsúztunk a jelenlegi raktártól (https://youtu.be/sZJdB_CIJWQ).

A centenáriumi év fő eseménye a Néprajzi Múzeum által szervezett és a Magyar Néprajzi Társasággal, valamint a Hagyományok Házával közösen megrendezésre került tudományos ülés volt *A 100 éve született Kresz Mária tudományos munkássága* címmel 2019. november 27-én. A szervezés közben két fő szempontot tartottunk szem előtt. Egyrészt, hogy Kresz Mária kutatói életművének minden témája egyenrangú szerepet kapjon, hiszen ő nemcsak kerámiakutató volt, hanem jelentős viselettörténeti publikációi mellett soha nem engedte el a gyermekélet, gyermekjáték témát sem. Másrészt törekedtünk arra, hogy lehetőleg ne csak adomázós, személyes visszaemlékezős jellegű előadások legyenek (annál is inkább, mert ilyen szervezett Kresz Mária lánya a barátok, tanítványok számára), hanem az eltelt néhány évtized távlatából a tudományos eredményeit tegyük vizsgálat tárgyává. Mi volt új az ő kutatásaiban, milyen eredményeket ért el, milyen módszereket alkalmazott, mi bizonyult időtállóknak, és van-e olyan része a munkásságának, melyet meghaladott az idő?

A meghirdetett programban szerepelt Verebélyi Kincső nyitóelőadása *Kresz Mária és a népművészetkutatás* címmel, melyet sajnos nem tudott megtartani. Ez az összefoglaló, elemző áttekintés nagyon hiányzik Kresz Mária életművének értékeléséből, ezért reméljük, hamarosan megjelenik tanulmányként.

KRESZ MÁRIA 100

JÁTEK KI VOLT KRESZ MÁRIA?

100 éve született Kresz Mária

Neve örökre összefonódott a magyar népi fazekasság kutatásával

100 éve született Kresz Mária a múzeum egykori munkatársa. Amikor a Néprajzi Múzeum raktárában maradt hagyatékát rendeztük, találtunk egy firkapapírt. Leltári számok, egy-egy emlékeztető szó között a lap közepén egy 4x4 szögletes, bekeretezett verset találtunk. Ott a raktárban, a tárgyak között, jöttében-mentében megírta a saját sírversét:

” ITT NYUGSZOM ÉN,
KRESZ MÁRIA.
TÉMÁM VOLT A
KERÁMIA.

1 2 3

IMRESSZUM

Kresz Mária a falukutató mozgalomban, társadalomkutatással kezdte a pályáját, ezért Szojka Emese előadása *Egy tudományos pályakezdés/hez – Kresz Mária gyermekjáték-kutatása (1942–1948)* címmel ezt az időszakát vizsgálta meg. Életművének ez a korszaka nemcsak összefoglaló értékelést nem kapott még, de jószerint kutatatlan is volt. Ezeknek a pályakezdő éveknek a mozaikjai után Szojka Emese aprólékos kutatást végzett a Néprajzi Múzeum Irattárában és az Etnológiai Archívumában többek közt abban a mintegy 13 folyóméternyi iratanyagban, amit a kerámiaraktárból most adtunk át a kéziratárnak. Szojka Emese ezekből új részleteket tudott tisztázni nemcsak Kresz Mária életének erről az időszakáról, hanem az 1940–50-es évekbeli társadalmi témájú kutatásokról is.

Lackner Mónika a viselettörténeti kutatásait és publikációit értékelte *Kresz Mária és a népi öltözködés története* című előadásában. Hangsúlyozta különleges érzékét fel nem tárt források felkutatásában, és ebből a szempontból is méltatta az 1956-ban megjelent *Magyar parasztviselet 1820–1867* című kétkötetes forrásgyűjteményt, mely a maga korában úttörő volt, és ma is megkerülhetetlen munka. Hangsúlyozta, hogy a magyar szücsművészek, bőrruhák díszítvényeit vizsgáló *Népi szücsmunka* című kis könyvének szemlélete, az ebben alkalmazott motívumtörténeti kutatásának módszere máig hat.

Legkönnyebb a kerámia témájú kutatásainak értékelése volt (Vida Gabriella: *A magyar népi kerámia alapkutatásai*), hiszen ebben a témában publikált legtöbbet. Kutatási eredményei jelen vannak, és még hosszú ideig jelen lesznek a magyar népi fazekassággal foglalkozók mindennapjaiban, legyenek azok akár fazekasok, akár kutatók. A magyar kerámia kutatás alapmunkái fűződnek a nevéhez: feltárta és felfejtette a mesterség európai, országos és regionális kontextusait, gazdasági, társadalmi, kereskedelmi viszonyrendszerét, technika- és művészettörténeti beágyazottságát. Olyan mély viszonyrend-

szerét, kontextusait tárta fel a mesterségnek, melyek alapjai lesznek, mint a fundamentum a háznak, az elkövetkező kutatásoknak, és melyeket figyelmen kívül hagyni már soha többé nem lehet. Nem lehet eléggé méltatni szerepét a magyar népi kerámia tipológiájának és terminológiájának kidolgozásában sem (amit Igaz Máriával közösen alkottak meg), legalább két évtizeddel megelőzve az európai kutatást. Májig a kerámia a magyar népművészet egyetlen ága, melynek kidolgozott, minden részletre kiterjedő tipológiája és terminológiája van. A mai digitalizált világban naponként szembesülünk ennek a munkának a pozitív hatásaival.

Pölös Andrea a *Népi iparművészet – népi díszítőművészet Kresz Mária munkásságában* című előadásában a Magyar Népi Iparművészeti Múzeumban 2019 nyarán megrendezett „Panni néni” – 100 éve született Dr. Kresz Mária, a néprajztudományok kandidátusa című kiállítást mutatta be. Könyvtárának kötetei, képek sokasága, általa gyűjtött tárgyak mellett fazekas barátai, tanítványai is tisztelegtek előtte ebben a kiállításban. E tárlatban – ennek megfelelően az előadásban is – kiemelt szerepet kapott Kresz Máriának a magyar népi iparművészeti mozgalomban betöltött szervező, kezdeményező, nagyon aktív szerepe.

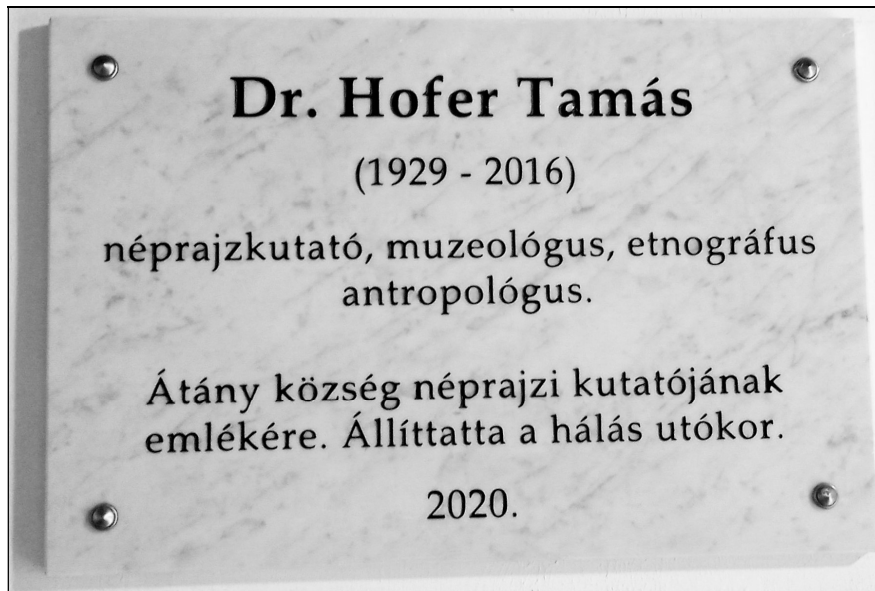
István Erzsébet több évtizedig dolgozott együtt Kresz Máriával a Kerámiagyűjteményben. Előadásában a sárközi kutatásait, gyűjtőútját mutatta be. Csupor István Kresz Mária életéről, családjáról tartott sok fotóval kísért előadást.

Az emlékülés záró perceiben Tari János két filmfelvételéből láthattak az érdeklődők részleteket. Egyiken Kresz Máriával fazekaskemence építését örökítették meg, a másik egy stúdiófelvétel volt, amelyen a romániai falurombolásról beszélgetett Kresz Máriával nem sokkal a halála előtt.

VIDA GABRIELLA

Hofer Tamásra emlékeztünk Átányban

Ha szakmai berkekben megemlítődik Átány falujának a neve, akkor – Fél Edit mellett – mindenki Hofer Tamásra gondol. Az „összefonódás” nem csupán a „legendássá vált” kutatás idejére korlátozódott, hanem az utána való évtizedekben is tetten érhető. Sőt, a település lakóinak részéről máig tart, olyannyira, hogy nagyrabecsülésük jeléül 2020. július 19-én emléktábla-avatással egybekötött ünnepi istentiszteletet tartottak a helyi református templomban. A tudós kutató iránt kifejezett hálát hirdető tábla ötlete az Átányi Nyugdíjasokért Alapítvány kuratóriumától származik, és eredetileg már ez év tavaszán felavatásra került volna, de a járványügyi helyzet ezt nem tette lehetővé.

Nem csupán a helyiek vettek részt ezen az istentiszteleten, hanem a környékről, illetve messzebről is érkeztek szép számban megemlékezők, akik áhítattal hallgatták Ferencfi Zoltán lelkipásztor prédikációját, amelybe belecsövéződött Hofer Tamás személye is. *„Áldás volt Átány számára. Áldás volt az élete, áldás a munkássága”* – hangsúlyozta a nagytiszteletű úr. *„Nagyon komoly tálemtumokat kapott az Úristentől, és ezeket igyekezett jól kamatoztatni. Megáldott emberként élhetett és végezhetette munkáját és áldás lett – Fél Edit-tel együtt – Átány község számára, de nem csak a mi számunkra, hanem biztosan sokan elmondhatják róla ugyanezt. Minden tiszteletünkkel adózunk az emléke előtt.”*

A lelkész prédikációja után felkérte Máté Györgyöt, hogy beszédében elevenítse fel Hofer Tamás és Átány kapcsolatát, aki azzal vezette be mondanivalóját, hogy a megjelentek között voltak még olyanok – a helyi idősebb generáció tagjai –, akik személyesen is emlékezhetek arra, amikor a Néprajzi Múzeum fiatal munkatársa először a faluba érkezett 1954-ben. Innentől egy igen intenzív és kölcsönös tiszteleten, szereteten alapuló kapcsolat alakult ki a kutató és a közösség között, amely egészen az 1960-as évek végéig tartott. Gyakran találkozhattak vele a falubeliek, ahogy táskájával és fényképezőgéppel járta az utcákat, közöket, ólaskerteket. Az 1970-es évektől Hofer Tamás életében új korszak kezdődött – a múzeumból az MTA Néprajzi Kutatócsoportjához került –, de ezek után is ugyanúgy tartotta a kapcsolatot a helybéliekkel. A '90-es évektől kezdett egyre többet újra Átány felé fordulni: ekkor rendezték sajtó alá és jelentették meg magyarul a trilógia *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban* címet viselő darabját. Ezután következett – nyugodtan mondhatjuk – az igazi „újjászületés”: elkészült az átányi kiállítás a

Néprajzi Múzeumban, amelyhez Hofer Tamás is segítséget nyújtott, illetve ő állította össze a tárlat kísérőkiadványát. Ekkor forgatták a róla szóló a portré-filmet, amely kapcsán újra járta a falu utcáit, és még a templomtorony lépcsőin is „felszaladt”, hogy a magasból körbetekintessen szeretett faluján – ahogyan 50 évvel ezelőtt is megtette. Ez idő tájt készült el a második átányi kötet magyar kiadása („*Mi, korrekt parasztok...*”, 2010), amelynek a helyi könyvbemutatóján még ő is szerepet vállalt 2011. márciusban – amikor utoljára járt a községben, mivel betegsége már egyre jobban akadályozta – zárta beszédét Máté György.

E bevezető gondolatok után Bali János előadása következett, aki arra kereste a választ, hogy Hofer Tamás miért tudott ennyire azonosulni ezzel a dél-hevesi településsel. A családi gyökereket vizsgálva megállapította, hogy (r. katolikus osztrák és református szentmártonkátai felmenők révén) személyében és a kutatott terepen (pl. hagyományos értékrend, szocialista átszervezés; református település r. katolikus környezet stb.) is megtalálható volt az a kettősség, amelyet a magyarság szempontjából Kelet és Nyugat szimbolizál, és amire tudományos érdeklődése nagyban kiterjedt. *„Nem lehet megérteni a magyarság küldetését úgy, ha kizárólagosan az egyik vagy másik világhoz való tartozást valljuk.”* Bali János részletesen beszélt még erről a kérdéstről, sok olyan személyes élménnyel átszőve, amely egykori tanárához, kollégájához kapcsolódott. *„Hofer Tamás végleg hazatért az ő szeretett falujába”* – utalt az emléktáblára is beszéde végén.

Az ünnepi istentisztelet
(Fotó: Varga István)

Jámbor Dénes helyi polgármester is szót kapott e jeles eseményen. *„Emlékezni és megemlékezni gyűltünk össze Hofer Tamásról, akinek a munkásságáért csakis hálások lehetünk, mi átányi emberek, hiszen az itt végzett kutatásuk és az ezekből született munkák tették ismerté a falut. Nem csak mi lehetünk hálások, hanem az egész ország, hiszen a magyar parasztság, a magyar gazdák tudását rögzítették akkor, amikor ezt még meg lehetett tenni”* – hangsúlyozta, majd így folytatta: *„A mi felelősségünk abban van, hogy ezt az általuk leírt tudást megőrizzük, továbbvigyük és szélesebb körben megismertessük.”*

A beszédek után Bedécs Kálmánné, az Átányi Nyugdíjasokért Alapítvány kuratóriumának elnöke és Galvács Sándor egyházközségi leleplezte az emléktáblát, amelynél többen is az emlékezés koszorúit helyezték el.

Ezt követően a lelkész Hofer Tamás özvegyének, Flórián Máriának a levelét olvasta fel, amelyben köszöni, hogy megemlékeznek férjéről. Örült annak is, hogy nem csak a tudóst, hanem az embert is tisztelték, tisztelik. Felidézte azt a pillanatot is, amikor kollégáival utoljára Átányra indult: *„Tamásnak Átány, az átányiak olyan fontosak voltak, mint egy szélesebb rokonság, idős házigazdája szinte fiaként fogadta. »Mi úgy vagyunk vele, mintha katona volna és csak időnként engednék haza szabadságra...«* – idézte többször *Kakas Józsi bácsi szavait.*

Az istentisztelet után szeretetvendégséggel zárult a parókián ez a szép esemény. Biztosak lehetünk benne, hogy nem ez volt az utolsó olyan rendezvény, amelyet Hofer Tamás tiszteletére rendeztek Átányon!

MÁTÉ GYÖRGY

* * *

FÓRUM

Beszámoló az I. és a II. Szegedi Papucs Napja rendezvényekről

A bársonyfejű, bőrtalpú papucsot Szeged városa 2005-ben védendő terméknek nyilvánította, a papucskészítés hagyománya 2013-ban bekerült a szegedi, 2014-ben a Csongrád megyei értéktárba, 2015 óta pedig a Magyar Értéktár Kiemelkedő Nemzeti Értékének listáján a kulturális örökségek között szerepel. Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottság Szellemi Kulturális Örökség Szakbizottsága egyhangú döntésével *A Szegedi papucs készítésének és viselésének élő hagyománya* 2018 szeptemberében felkerült a Szellemi Kulturális Örökség Nemzeti Jegyzékére. *Az Év Kiállítása különdíjas*, 2017 tavaszán megnyílt *Páratlanok* című időszaki kiállítás Bárkányi Ildikó rendezésében a Móra Ferenc Múzeumban széleskörűen tekintette át a papucskészítés és -viselés hagyományait. A tárlat kiemelt szempontja volt a történetiség mellett a jelen törekvéseinek bemutatása, ezzel mintegy előrevetítve mind a 2018-ban megalakult Szegedi Papucsért Alapítvány (elnöke: Szögi Csaba okleveles néptáncpedagógus, a kuratórium tagjai: Bárkányi Ildikó néprajzkutató muzeológus és Felföldi László néprajzkutató, táncfolklorista), mind az I. és a II. Szegedi Papucs Napja rendezvények célkitűzéseit.

Az I. Szegedi Papucs Napja a Szent-Györgyi Albert Agóra és a Szegedi Papucsért Alapítvány közös eseményeként került megrendezésre 2019. február 6-án.

A *Páratlanok – örökségünk a szegedi papucs* című kiállítás ünnepélyes megnyitója az Agora dísztermében zajlott; a kiállításhoz a papucsokat a Szegedi Papucsért Alapítvány, a tablókat a Móra Ferenc Múzeum biztosította.

Orbán Hedvig, az Agora igazgatójának köszöntő szavait követően Bárkányi Ildikó, a Móra Ferenc Múzeum általános igazgatóhelyettese mutatta be a tárlatot, majd Szögi Csaba ismertette a Szegedi Papucsért Alapítvány fő célkitűzéseit, jövőbeli terveit. A megnyitót a Tápai Hagyományörző Együttes dél-

alföldi táncbemutatója zárta, melynek során a fellépő asszonyok szegedi papucsait is megcsodálhattuk.

A megnyitót követően *A szegedi papucs jövője* című előadásblokk következett, melyet Szögi Csaba beszámolója nyitott meg: többek között a 2019 tavaszán indult, a Hagyományok Háza által akkreditált papucshímző kurzus tervét ismertette. Ezután Bárkányi Ildikó *Papucsinnováció a török hódoltságtól* című előadásában tárta fel a lábbeli készítésének és viselésének sokrétű hagyományvilágát, történeti és néprajzi kontextusait. Ezt követte Vukov Anikó Veronika előadása *A szegedi papucs hímzésének különlegességei* címmel, majd Attalai Zita cipőszobrász és Sallay Tibor papucskészítő új szegedipapucs-kollekciója került bemutatásra. Záróelőadásként Balog József, MASZK Egyesület elnöke osztotta meg gondolatait a közönséggel a szegedi papucs és a kortárs művészet összefüggéseiről.

Majdnem napra pontosan egy évvel a sokak érdeklődését felkeltő rendezvény után, 2020. február 8-án került megrendezésre a II. Szegedi Papucs Napja, melynek újfent a Szent-Györgyi Albert Agóra adott otthont. Ezúttal a *Szegedi Papucs a XXI. században* tematikus címet kapta a rendezvény.

A nap programjait a Szegedi Papucsok Néptáncsoport nyitótánca vezette be, majd Orbán Hedvig és Szögi Csaba köszöntötték a megjelenteket.

2019 szeptemberében több szegedi divattervező és helyi divatmárka fogott össze azzal a jótékony céllal, hogy szegedi papucsokhoz jusson a Szeged Táncgyűttes. A bemutatót szervező Partiscum Klub a belépő- és támogatói jegyekből befolyt összegből Sallay Tibor cipésmester által készített szegedi papucsokat vásárolt a 2020-ban 65 éves Szeged Táncgyűttes részére, melynek hímzéseit a papucshímző kurzust elvégzett okleveles hímzőnők készítették. Az ebből az együttműködésből született lábbeliket a Szeged Táncgyűttes tagjai vonultatták fel hangulatos divatbemutató keretében a II. Szegedi Papucs Napján.

Ezt követően nyitotta meg Bárkányi Ildikó *A Szegedi Papucs a XXI. században* című kiállítást, mely számos, a hagyományt és az innovációt bemutató tárgyat vonultat fel. A tárlaton láthatóak:

- A Mesterségek Ünnepére meghirdetett 2019. évi pályázat díjnyertes papucsai.
- Fetter Ferencné, a papucshímző kurzusok oktatójának és a két tanfolyam résztvevőinek hímzései.
- Attalai Zita és Sallay Tibor *Reloaded* címmel készült új szegedi papucsai.
- Megyesi Sándor, Rátkai Sándor kaptafáira készített egylábas színpadi tánc-papucsai.
- Sallay Tibor Páva védjegyes, zsűrített hagyományos papucsai.
- Bárkányi István hagyományos papucsai.
- Szalma Sándor (Ada, Vajdaság) Páva védjegyes, zsűrített papucsai.
- Nyers Attila (Palics, Vajdaság) szegedi papucsai.
- Horvát-Kriská Hajnalka ruhatervei.

A kiállítás megnyitót követő konferencián részletes áttekintést kaphatott a hallgatóság a szegedi papucssal kapcsolatos eseményekben bővelkedő 2019-es évről. Szögi Csaba beszámolt az alapítvány elmúlt évi tevékenységéről, a papucshímző kurzus népszerűségéről, majd Ígyártó Gabriella, a Népművészeti Egyesületek Szövetségének ügyvezető igazgatója a 2019. évi Mesterségek Ünnepe koncepcióját ismertette, melyben kiemelt szerepet kapott a szegedi papucs. A kortárs értelmezések világába kalauzolt Bráda Judit, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem tanára a MOME 2019-es együttműködéséről, valamint a Mesterségek Ünnepe pályázatán három díjnyertes tanítványa mutatta be az újragondolt papucsaikat. Ezután Attalai Zita cipőszobrász és Vukov Anikó Veronika papucshímző számolt be a szegedi papucs további innovációjáról, a lábbelik hímzésének elkészítéséről. Ezt követően Fetter Ferencné hímzésoktató, *A Népművészet Mestere* összegezte a papucshímző tanfolyamok eredményeit.

Nemcsak a hímzés, de a papucskészítés akkreditált ismeretátadásának terén is történtek előrelépések. Dékány Dóra, a Hagyományok Háza közművelődési munkatársa számolt be a képzésről és a Sallay Tiborral való együttműködésükről. Végezetül Szögi Csaba vezette fel a Szegedi Papucs Nagykövetségének programját és egyúttal megnevezte az első nagykövetet, Sebestyén Márta világhírű népdalénekes előadóművészt. A tanácskozást papucsvásár és mesterségbemutatók követték az okleveles hímzőnők és a papucskészítő mesterek közreműködésével. A napot a Szegedi Népviseletes Bál zárta, melynek programját szegedi papucs szépségverseny és szegedi papucs kvízzjáték színesítette.

VUKOV ANIKÓ VERONIKA

Creative Heritage in the Making – Contemporary Folk Design

A Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézete 2020. október 15–16-án rendezte meg a *Creative Heritage in the Making – Contemporary Folk Design* című nemzetközi konferenciáját. Az eredetileg 2020 áprilisára tervezett esemény – a járványhelyzet miatt – októberben részben online, részben személyes részvétellel valósult meg.

A népművészet mindig is megihlette a tárgyalkotókat, létrehozva nem csak a népi iparművészet műfaját, de nagy hatással volt az iparművészetre és a kisiparok, háziiparok 20. századi átalakulására is. A revival mozgalom politikai, gazdasági és társadalmi körülményektől függően különbözőképpen bontakozott/bontakozik ki Európa egyes országaiban. A kelet- és közép-európai, valamint a nyugat-európai területek nem csak a vizsgálandó kulturális folya-

matokban, de a kutatás módszertanában, gyakran a megközelítési módokban is jelentősen eltérnek egymástól, hiszen Nyugat-Európában már a kézműves-ség-kutatás revivaljéről is beszélhetünk az ún. *craft research* tekintetében. Míg ott a kutatók az egyik legfőbb feladatnak a technológiák és történetük feltárását, rögzítését tartják szem előtt, Magyarországon és közvetlen környezetében a néprajztudományban a népművészet fogalmi keretei nagyban befolyásolják a kutatási irányokat, s a kézművesség egyéb vonatkozásai jóval hangsúlyosabb diszciplináris tagoltságban töredeznek fel. Mindemellett mindkét irány egyre több figyelmet szentel a kézművesség társadalomtörténeti vonatkozásainak. Az eltérő nézőpontok egymáshoz való közelítése csak intenzív párbeszéddel, élénk tudományos vitával valósítható meg.

Az előzetesen kiküldött felhívásnak megfelelően a kézműves örökség megváltozott fogalmi kereteinek, illetve az ezt befolyásoló társadalmi és gazdasági folyamatoknak az ismertetését kértük az előadóktól, lehetőség szerint minél több esettanulmányon keresztül. Hét magyar kutató (BTK Néprajztudományi Intézet, Hagyományok Háza, Herman Ottó Múzeum, Pécsi Egyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék) és további hét országból még tizenegy résztvevő osztotta meg egymással a tapasztalatait. Oroszországból, Ukrajnából, Bulgáriából, Lengyelországból és Szlovéniából egy-egy, Észtországból és Lettországból 3–3 előadó képviselte a muzeológiai, örökségvédelmi és akadémiai, illetve egyetemi berkekben zajló kutatások szakágait.

A konferencia bevezető előadásában Fülemlé Ágnes összefoglalta a magyarországi kézművesség és népi iparművészet hagyományos kereteinek megváltozását, a népi iparművészeti rendszer kialakulását és mindezek mai örökségét, elsősorban Kalotaszeg példáján keresztül. Az első panel keretében a különböző intézményi hátterekről kaptunk képet, így a Szlovén Néprajzi Múzeum (Bojana Rogelj Škafar), a magyarországi Hagyományok Háza (Illés Vanda), az észt Viljandi Kulturális Egyetem (Ave Matsin) és a rigai Lett Egyetem (Anete Karlson) működéséről és a kézműves örökség megőrzése érdekében végzett munkájáról. A lokális közösségek viszonya a kézműves hagyományokhoz nagyban függ a közösség jellegétől és céljaitól. A helyi gyakorlatokkal foglalkozó szekcióban kiderült, hogy milyen problémákkal és nehézségekkel néznek szembe az Észtországban újonnan vidékre költözők (Madis Rennu), valamint a magyarországi ökofalvak lakói (Farkas Judit). A kulturális örökségvédelem kereteiben összekovácsolódott közösségekre egy bulgáriai – plovdivi – (Zlatina Bogdanova), illetve három magyarországi példát ismerhettünk meg, utóbbiakat Tóth Arnold előadásából: matyó örökség, borsodnádasi molnárkalács és a selmeci diákhagyományok.

A konferencia második napja a magyar népi iparművészet és kézművesség jelenségeinek – az alkotó egyéniség (Ament-Kovács Bence), valamint az eredetiség (Cseh Fruzsina) kérdéseinek – elemzésével kezdődött *Folk Art Paradoxes* panelcímmel. A *Folk Fashion* szekció orosz, ukrán és magyar előadói a népviselet által ihletett öltözeteket, a különböző korszakok eltérő stílu-

sait és azok mentalitásbeli háttereit taglalták. Maryna Oliynyknak köszönhetően összegzést kaphattunk az ukrán népviselet és az ahhoz kapcsolódó divatjelenségek múltjáról és jelenéről, míg Juhász Katalin a magyar „etnodivat” 20–21. századi irányzatait tipizálta. Liudmila Aliabieva az oroszországi nők változó viszonyát vizsgálta a ruházathoz, ruhakészítéshez és ruhakészítettetéshez a 20. század második felében. A konferencia záró panelje a *Folk Art and Design* címet viselte: lengyel (Ewa Klekot) és lett (Inese Sirica) kutatók, valamint egy észt kézműves (Egge Edussaar-Harak) a hagyományos és újr gondolt tárgyak viszonyáról, a tárgyértelmezés lehetőségeiről értekeztek múzeumi kiállítások és a tárgykészítés tapasztalatai alapján.

A gazdag konferenciaprogram számos hazai és külföldi érdeklődőt vonzott az online részvételi lehetőségnek köszönhetően. Az esemény a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával valósulhatott meg. Az eredmények publikálását a szervezők 2021-ben, az *Acta Ethnographica Hungarica* folyóiratban tervezik.

CSEH FRUZZSINA

* * *

NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA

Sárközi Ildikó Gyöngyvér virtuális fotókiállítása

Létből létbe – Halottak és ősök a kínai sibék emlékezetében

A kínai világ hatalmas térségre terjed ki, s ezen a földrajzi egységen belül a különböző etnikumok távolról sem alkotnak homogén egységet. A kínai nyelvű és kínai kultúrát képviselő *han* kínaiak mellett további 55, eltérő nyelveket beszélő és eltérő hagyományokkal rendelkező etnikum él. Közéjük tartoznak a *sibék* is.

Az eredetileg Északkelet-Kínában élő, a mandzsu Qing-dinasztia (1644–1911) *Nyolczászlós hadseregében* szolgáló sibék egy csoportját 1764-ben telepítették át Északnyugat-Kínába, a mai Xinjiang Ujgur Autonóm Terület vidékére, hogy ott határvédő feladatokat lássanak el. A Kínában *Nagy nyugatra telepítés*ként ismert esemény következtében a sibék két nagy – északkeleten, illetve északnyugaton élő – csoportja közti szakadék ma már szinte áthidalhatatlan: a mandzsu/sibe nyelvet és szokásaik jelentős részét csak az áttelepített, xinjiangi sibék őrizték meg.

Van azonban a sibe kultúrának egy olyan alapvonása, ami hídként szolgál a két csoport között: a halottakról és az ősökről őrzött tudás kiemelkedő jelentősége, ami a vallásos rítusokon túl a sibék mindennapjait is áthatja. Dr. Sárközi Ildikó Gyöngyvér *Létből létbe – Halottak és ősök a kínai sibék emlékezetében* című fotókiállítása a sibe kultúrának ebbe a mindent meghatározó szeletébe kívánt bepillantást adni.

A kiállításnak az Országos Idegennyelvű Könyvtár (1056 Budapest, Molnár utca 11.) adott otthont; a kiállítóterem a www.oik.hu weblapjáról 2020. június 19-től 2020. július 31-ig virtuális sétával volt bejárható.* A virtuális

* A virtuális térben barangolva, az egér görgetésével bármelyik kép felnagyítható volt. A látogató a virtuális térben található kék színű infopontokra kattintva megtekinthette a vitrinek anyagát, illetve meghallgathatta az online kiállításához rögzített bevezetőket: Papp Anna Mária (az Országos Idegennyelvű Könyvtár főigazgatója) köszöntőjét; Nagy Károly Zsolt (a Sárospataki Református Teológiai Akadémia főiskolai docense; teológus, kulturális antropológus, fotográfus) megnyitóelőadását, illetve a kiállítás előszavát. Ugyancsak az infopontokra kattintva voltak meghallgathatók a kiállítás témájához szorosan kapcsolódó alábbi előadások: (1) Bagi Judit (az MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjteményének munkatársa; sinológus, könyvtáros) *Őskultusz Yunnanban* című előadása a kínai Yunnan tartományban élő etnikumok halotti, temetkezési rítusairól; (2) Nagy Zoltán (a PTE Néprajz – Kultu-

séta során meghallgatható volt Nagy Károly Zsolt (az SRTA főiskolai docense; teológus, kulturális antropológus, fotográfus) alább közölt megnyitó-beszéde.

Létből létbe – Képről képre Sárközi Ildikó Gyöngyvér kiállításáról

Hölgyeim és uraim, nagy szeretettel és tisztelettel köszöntöm önöket Sárközi Ildikó Gyöngyvér kiállításában! Amikor egy ilyen címet hallunk, hogy *Létből létbe – Halottak és ősök a kínai sibék emlékezetében*, bizonyára megfogalmazódik bennünk néhány elvárás a kiállítással kapcsolatban.

Az egyik ilyen elvárás, ami erősen befolyásolja azt, ahogyan a képekhez viszonyulunk, talán az egzotikumra vonatkozik. Itt van rögtön a címben említett Kína, ami az egzotikum egyik alapvető hívószava nagyon hosszú ideje az európai kultúrában. Azután itt vannak maguk a sibék, akikről valószínűleg csak az tud bármit is, aki behatóan ismeri Kína népeit és azok kultúráit, vagy aki sokat beszélgetett már Gyöngyvérrel.

A másik elvárás, ami megfogalmazódhat a látogatóban, az talán valamiféle sajátos, vagy – vérmérsékletétől és képzelőerejétől függően egészen bizarr – halotti kultuszra vonatkozik. *Létből létbe* – olvassuk a címet, és ez a sejtelmes, kicsit misztikus megfogalmazás a halottakkal és ősökkel együtt, kivált, ha valaki eleve a fenti, egzotikumra irányuló elvárással közelíti az anyagot, és még arról is vannak ismeretei, hogy mennyi különös halotti szertartás és rítus található fel különböző népek szokásai között – vagyis fel van vértézve a „messzi idegenek” különös szokásaival kapcsolatos sztereotípiákkal –, tehát ezek így együtt meglehetősen különös elvárások táptalajává állhatnak össze.

rális Antropológia Tanszék tanszékvezetője; kulturális antropológus) *Élők és holtak falvai* című előadása a Nyugat-Szibériában élő hantik túlvilágról alkotott elképzeléseiről és temetkezési szokásairól; (3) Dr. Somfai Kara Dávid (a BTK Néprajztudományi Intézet tudományos főmunkatársa; etnológus, turkológus, mongolista) *Sámánok a lelkek útján* című előadása a samanista hagyományokról; (4) Prof. Dr. Vargyas Gábor (a BTK Néprajztudományi Intézet tudományos tanácsadója, a PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék doktori programjának vezetője; néprajzkutató, kulturális antropológus) *Az ősiség illúziója* című előadása a történelem és múlt kapcsolatáról; (5) Dr. habil. Vámos Péter (a BTK Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa, a KRE Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézetének egyetemi docense; történész, sinológus) *Őskultusz és hithirdetők* című előadása a keresztény misszionáriusok őskultuszról alkotott elképzeléseiről, illetve az őskultusz megértéséhez vezető megközelítési módokról.

Végül pedig itt van a harmadik hívószó, az emlékezet. Édes, fájdalmas, bús, vagy keserű – sokféle lehet, kivált, ha halottakkal és ősökkel kapcsolatos. Mindannyian a saját tapasztalatainkra, történeteinkre gondolunk, így azután ezerféle dolgot érezhetünk, de az több mint valószínű, hogy a halottaink emlékezete nem hagy hidegen bennünket. Ebből kiindulva pedig talán van bennünk egy olyan elvárás, hogy ennek a kiállításnak a képei is, valamilyen módon, az érzelmeinket fogják megszólítani, az érzelmeinket fogják mozgósítani. Sárközi Ildikó Gyöngyvér anyaga azonban egyáltalán nem felel meg ezeknek az elvárásoknak. Jóllehet, egy távoli népről szól, de mégsem egzotikumként mutatja be ezt a népet, nem egzotizálja ezeknek az embereknek az életmódját és életvilágát. A kiállítási anyag nem teljesíti a bizarr halotti kultúrszokkal kapcsolatos elvárásokat sem. Sőt, néhány baromfi szomorú végétől eltekintve szinte alig akad valami a képeken, ami első látásra is egyértelműen a halál, az elmúlás problémavilágára utalna. És jóllehet, a képanyag valóban megragadja az érzelmeinket, de nem úgy, ahogy azt az ilyen témájú képektől többnyire várjuk.

Végül, nem csak tartalmi, de formai tekintetben is lehetnek elvárásaink, hiszen ha egy ilyen témával kapcsolatos fotókiállításra látogatunk el, akkor valószínűleg a fotókkal kapcsolatosan is vannak előzetes elképzeléseink: sejtjük, hogy hogyan kell kinézni azoknak a fotóknak, amelyek egy ilyen téma megragadására tesznek kísérletet. Gyöngyvér kiállítása nem fog megfelelni ezeknek az elvárásoknak sem – mondhatjuk: hála Istennek. Ennek egyik oka az, hogy Gyöngyvér nem profi fotós, aminek esetünkben egyértelműen pozitív következményei abban láthatóak, hogy nem tud „*kisujjból megfelelni*” ezeknek a „*hogyan illik ezt vagy azt a témát fotózni*” típusú elvárásoknak. Sőt: miután ő profi antropológus, sokkal inkább arra törekszik, hogy eltávolodjon ezektől az elvárásoktól, és eltávolítsa azoktól nézőit is. Ezekről az elvárásokról persze nem tudunk teljesen megszabadulni – mert nem tudunk megszabadulni azoktól a rögzült kulturális mintáktól, amelyek a szemünket trenírozzák, amelyek meghatározták azt, ahogyan megtanultunk látni, vagy amelyek a helyes kameratartással és a jó képekkel kapcsolatos elképzeléseinket megalapozzák. De törekedhetünk arra, hogy ezektől eltávolodva egy másfajta látásmódra tegyünk szert – és Gyöngyvér kiállítása ebben segít bennünket.

Nem egy közhelyes kiállításról van tehát szó, ami szerencsés dolog, ugyanakkor kihívás elé is állítja a nézőt, hiszen nem fognak működni azok a berögződések, azok az értelmezési rutinok, amelyeknek a segítségével egyébként a hasonló kiállításokat magunkévá tesszük. Az alkotónak hála, azonban nem vagyunk magunkra maradvá a kiállítással való megküzdésben. Számos informatív kísérőszöveget olvashatunk a képek mellett, és – a kényszer szülte virtuális kiállítás műfajának egyik kétségtelenül pozitív hozadékaként – nálam sokkal bölesebb és a témában sokkal járatosabb kollégák kommentálják a látottakat. Így, hála nekik, nekem nem kell ezekkel a kérdésekkel foglalkoznom, hanem foglalkozhatok azzal, ami tulajdonképpen sokkal közelebb áll hozzám:

a képekkel. A sok tudnivaló és információ mellett ugyanis mégiscsak egy néprajzi-kulturális antropológiai fotókiállításnak a tanúi vagyunk, így talán nem minden haszon nélkül való, ha a képek felől, mégpedig az antropológiai kép-készítés sajátosságai felől is megpróbáljuk vizsgálni az anyagot.

Az antropológiai fotó, a kulturális antropológiai kutatás „kísérőjelensége”. Amint azonban pontosabban meg akarjuk határozni mibenlétét, elakadunk. Merthogy az antropológiai fotó nem pusztán illusztráció. Nem arra szolgál, hogy illusztrálja a kutató publikációit, vagyis az „*ugye jöhet kép is*” kérdésre kapott pozitív válasz esetén csinosan és frappánsan megmutasson valamit, amit az író egyébként remekül el tud mondani szóban is, de a kép mégis fogyaszthatóbbá, érdekesebbé tudja tenni a szöveget. Az antropológiai fotó nem csupán kiegészítője, elhagyható – s a tudományosság jelzőjére igényt tartó írásművekben mai napig sokszor „komolytalannak” tekintett – függeléke a szövegnek. Az antropológiai fotó nem is háttéranyag, „*back stage info*”, vagyis nem arról van szó, hogy valamifajta naplóba nyerünk bepillantást, vagy bepillanthatunk Gyöngyvér jegyzetfüzeteibe, amelyben dokumentálja kutatásának menetét.

A fotó az antropológiai kutatásban, ha jól működik – és Gyöngyvér esetében jól működik –, „*mellérendelt beszédmód*”: a beszédnek, kommunikációnak a szöveg mellé rendelt módja. A műfaj egyik úttörője, Gregory Bateson szerint a fotográfia – és általában a vizuális információhordozók – egy antropológiai kutatásban olyan dolgokat tudnak elmondani, amelyekre a szöveg önmagában képtelen. Olyan dolgokra képes fényt deríteni, melyek az interjúk során homályban maradnak. Ugyanakkor a kép értelmezése önmagában partalan, ezért önmagában a kép sem alkalmas arra, hogy beszámoljon egy kulturális problémáról. Szinte végtelenül hullámzó értelmezési lehetőségeit a hozzá kapcsolódó szövegek szorítják gátak közé. A kép és a szöveg tehát egymás mellé rendelve egészen egyedülálló lehetőséget ad arra, hogy egy kulturális problémát, kulturális jelenséget értelmezzünk, és ezt az értelmezést mások számára is elérhetővé tegyük.

A kép ezzel együtt sok mindenre használatos az antropológiában. Így például hitelesíti az antropológus beszámolóját, hiszen arról tudósít, hogy ő bizony ott volt a terepen, személyesen, első kézből szerezte az információit. Azonban ennél sokkal több is. A fotográfózás a terepen afféle vizuális jegyzetelési technika: lefotózzunk mindent, amit különösnek, s mindent, amit átlagosnak találunk, de ennél jóval komplexebb tevékenység is. A kép természetesen dokumentum, de ennél jóval több is. A kép az antropológus számára ezek összessége, de ennél is jóval több. A kép ugyanis mindenképp a kapcsolatról szól. A lényege nem csak az, hogy bizonyítsa azt, hogy én ott voltam a terepen, nem csak az, hogy dokumentálja azt, hogy mi történik, hanem a kép elsősorban arról a kapcsolatról szól, azt sűríti, ami a kamera két oldalán álló személyek között – akik közül az egyik történetesen a „*kutató*”, a másik a „*bennszülött*” szerepében vannak jelen a képkészítés folyamatában – a

kutatás során létrejön, és az expozíció pillanatában realizálódik. Ez a kapcsolat az antropológiai megértés középpontja. Ez a legfontosabb forrásunk. Amikor pedig a helyzet megfordul, és a médium „*másik oldalára*” mi, a nézők kerülünk, akkor a kép ebbe a kapcsolatba von be bennünket: a „*kutató*” és a „*bennszülött*”, két ember közös tudásában, egymásra való refleksiójában, egymás felé megnyíló-megnyilvánuló érzelmeik világában részesít, ebbe von be bennünket. Vagy legalábbis ennek a lehetőségét nyújtja számunkra.

Persze tulajdonképpen minden kép valami hasonlót tesz: felkínálja a részesezés lehetőségét egy kultúra – a saját képeink esetében többnyire a saját kultúránk – közös(ségteremtő) tudásában, alapvető élményanyagában, megerősíti az összetartozásunk alapjait képező közös attitűdjeinket. Képeink mindezt egy közös tudásra való hivatkozással és esztétikai eszközökkel teszik – s ezek együttesen tesznek bennünket a „nyugati kultúra” részeivé, ezek határozzák meg azt, hogy a szemünk, a tekintetünk, az értelmezésmódunk a „nyugati ember” szeme, tekintete és értelmezési módja. Ebből következik – ami egyben feltétele is –, hogy megértjük ezeket a kulturális utalásokat, és többnyire az esztétika eszköztára hat ránk, mozgósítja az érzelmeinket, attitűdjeinket.

Az antropológiai fotográfia egyik kiváló hazai kutatója, Bán András egyszer azt mondta, hogy „*az antropológiai fotó: rossz fotó*”. Ez a sokat vitatott és nagyon erős állítás lényegében pontosan arra vonatkozik, hogy az antropológiai fotó – amennyiben jó antropológiai fotó akar lenni – lemond ezekről az eszközökről; pontosabban nem a megszokott, berögzült, reflektálatlan módon használja a kulturális utalások és esztétikai eszközök készletét. Így az antropológiai fotó egyrészt nem a szokásos nyugati szimbólum- és utalásrendszerrel dolgozik. Pontosabban: nem a fotográfus/antropológus saját kultúrájának kulturális készségeit érvényesíti. Célja sokkal inkább az, hogy segítsen felgöngyölni, megérteni azt a kulturális utalásrendszert, ami a „*bennszülöttek*” számára a mindennapi életük alapvető értelmezési keretét jelenti.

Ebből következően az antropológiai fotók mellől elengedhetetlenek az antropológiai szövegek. Jóllehet kiállításlátogatói gyakorlatunkban erősen benne van az a rutin, melynek engedve a képalírásokat és a képek mellé kirakott, hosszú szövegeket egy elegáns mozdulattal átlépjük, ebben az esetben azonban ez mégsem tehető meg. Arra biztatok tehát mindenkit, hogy olvassa el ezeket a szövegeket, szánja rájuk az időt, hiszen ezek a szövegek tárják fel mindazt a háttértudást, amely a képek értelmezéséhez szükséges. Ezek a szövegek állítják fel előttünk azt a szimbólumrendszert, amelyek összefüggésében egyáltalán értelmezhető az, ami a képen látható. Ezek adnak keretet a képnek.

Az, hogy az antropológiai fotó rossz fotó, másrészt azt is jelenti, hogy a képalkotó antropológus nem a klasszikus esztétika eszközrendszerét használja. Pontosabban: nem a fotográfus/antropológus saját kultúrájának vizuális készségeit érvényesíti, vagy legalábbis nem a saját kultúrájában megszokott

módon teszi ezt. Ez praktikusán sokszor abban érhető tetten, hogy az antropológiai fotóban kevés az ismerős beállítás és a tervezettség, de sok az esetlegesség. A kép kompozíciója sokszor nem kiegyensúlyozott, vannak benne kifelé néző emberek vagy éppen a képből kilógó kezek, lábak és egyéb „alkatrészek”. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az antropológiai fotó lemondana a tapasztalat esztétikai értelmezéséről, csak nem a megszokott módon él az esztétikai eszközökkel. Egy antropológiai fotón semmi sincsen kizárólag esztétikai okokból, azért, hogy – nyilván leegyszerűsítve a kérdést – „szép” legyen. De lássunk egy példát!

Megnyitóm elején beszéltem a Gyöngyvér által feldolgozott témához kapcsolódó elvárásainkról. Ezekhez az elvárásokhoz tartozik az is, hogy egy ilyen témát, bizony, többnyire fekete-fehérben „illik” feldolgozni, mert a témához illő drámaiságot a fotó esztétikai eszköztárában a fekete-fehér redukcióval lehet legjobban, leghatásosabban megteremteni. Gyöngyvér viszont színesben fényképez. Annak viszont, hogy képei színesek, nem esztétikai oka van, hanem abból következik, hogy az általa vizsgált kultúra megértésében, az általa vizsgált jelenségek interpretálásában fontos szerepe van a színeknek. Ez egy színes kultúra, s erről a képek eléggé meggyőzően tanúskodnak. Bár meg kell jegyezni, hogy a színek használata során Gyöngyvér nem alkalmazza a drámaiság fokozásának szokásos, és ma rettentő divatos eszköztárát: nála nincsenek túltelített színek és nincsenek túlerősített kontrasztok sem. Abból azonban, hogy képei nem felelnek meg a témához kapcsolódó elvárásoknak, hogy nem fekete-fehérben fényképez, hogy a színei nem drámai hatásokat keltenek, hanem nagyon is poros-hétköznapiak, nem következik az, hogy Gyöngyvér képei ne lennének olykor nagyon is drámaiak. Csakhogy nála a dráma nem felületi jelenség, hanem a képen belül zajlik. Nem azokat a rutinkat mozgósítja, amelyeket az esztétika eszköztárából a drámaiság kifejezéséhez szoktunk társítani, hanem – és ez talán a legtöbb és legszebb, amit az antropológiai kép megtehet – megtanít bennünket meglátni és megérezni azt, hogy a tőlünk idegen, a „*másik*” ember számára mi az, ami dráma, mi a szépség és mi a megrendülés; és mit jelent megrendülni, és hogyan fejezhető ki mindez a „*bennszülött*” saját kultúrájának gesztuskészletével, eszköztárával.

Köszönöm Gyöngyvérnek ezeket a képeket, és azt is, hogy a virtuális megnyitó megtisztelő és kedves kötelezettségének szorításában arra voltam kényszerítve, hogy bejárjam a tanuláshoz az előbbieken bemutatott útját! Mindenkit biztatok, hogy szánja rá az időt, küzdjön meg ezekkel a képekkel, melyek nem adják meg magukat első próbálkozásra, és így mindenki legyen részese annak a tudásnak és élménynek, amelyet az alkotó ebben az anyagban mindannyiunk számára közössé tett. Köszönöm, hogy meghallgattak!

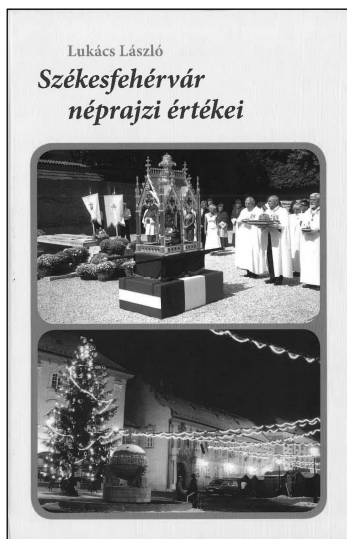
NAGY KÁROLY ZSOLT

* * *

SZEMLE

Lukács László újabb könyve Székesfehérvár néprajzáról

Lukács László: *Székesfehérvár néprajzi értékei*. A Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozat 58. Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár, 2019. 416 old.

Lukács László új könyve 2019-ben Székesfehérváron jelent meg a Szent István Király Múzeum Közleményei A sorozatának 58. számaként, a városi önkormányzat támogatásával. A keménytáblás, szép kiállítású, 416 oldal terjedelmű könyvet a szerző Bátky Zsigmond emlékének szentelte, akiben Fejér megye és Székesfehérvár első néprajzkutatóját tiszteli. A könyvben Lukács László, aki pályája kezdete óta a Szent István Király Múzeum néprajzos muzeológusa, azokat a korábban megjelent írásait gyűjtötte össze, amelyek középpontjában Székesfehérvár áll.

A bevezetőben a szerző röviden ismerteti a városra vonatkozó főbb statisztikai jellemzőket, a sporadikus néprajzi adatokat, megfigyeléseket, amelyek már pályakezdőként elővételezték számára, hogy nemcsak a néprajzi térképen fehér foltnak számító Fejér megye, de az egykori királyi székhely, majd szabad királyi város néprajzának kutatása sem reménytelen vállalkozás, sőt, egy teljes életet is érdemes áldozni rá. Kitér arra is, hogyan jutott el a kezdeti, lokális témáktól a megyei, regionális, dunántúli, majd közép-európai kitekintésig számos témában. Köszönetet mond tanárainak, múzeumi elődeinek, kollégáinak, akik munkájában inspirálták, segítették, elsősorban professzorának, Gunda Bélának, akinek nyomdokain járva európai etnológiai szemléletű munkái megszülethettek.

A kötetben szereplő tanulmányok, cikkek, könyvrészletek végén a szerző megadja azok első megjelenésének adatait, de közli a továbbfejlesztett, vagy az idegen nyelven megjelent változat bibliográfiai adatait is. Az írások terjedelme igen változatos, amit nemcsak a téma súlya, hanem a megjelenés helye indokolt: a *Fejér Megyei Hírlap* számára írt ismertető 1–2 oldalasak, a legtöbb tanulmány, cikk 5–15 oldal, a leghosszabb írások 20–25 oldal terjedelműek. Szinte mindegyik írás igen gazdag és kiváló minőségű képanyaggal illusztrált (térképek, rajzok, hasonmás képek, archív és újabb, többségében a szerző által készített fotók, tárgyfotók). A cikkeket, tanulmányokat követő

bibliográfiából kiderül, hogy azt a szerző a cikkek eredeti megjelenése óta megjelent irodalommal is kiegészítette.

Az írásokat a szerző tematikus blokkokba rendezte. Az indító tanulmány (*Néprajz, népi kultúra Székesfehérváron*) ismerteti a Szent István Király Múzeum korábbi és jelenlegi etnográfusainak munkásságát, a múzeum néprajzi gyűjteményét, kiállításait. Lukács Lászlónak, amint már elődjének, Pesovár Ferencnek is erős inspirációt jelentett annak a vélekedésnek a cáfolata, hogy Fejér megye fehér folt a népművészet és a néphagyományok területén. A cikk foglalkozik az „alkalmazott néprajzzal” is: a székesfehérvári, országszerte ismert népzene- és néptáncegyüttesekkel, táncházzal, a helyi népművészeti egyesületekkel, alkotókkal, a népi kultúrát bemutató fesztiválokkal. A cikk a város néprajzi értékeinek rövid ismertetésével zárul, igen tág értelmezésben: foglalkozik a város nevével, településszerkezetének történeti múltjával, utcaneveivel. Megemlíti a város határain túl is ismertséget szerző egykori késes, tarisznyás mesterséget, megemlékezik a népszokásokról, vallási hagyományokról. Nemcsak a múltra koncentrálna, egyes szokások felelevenítését, újraéledését és a rendszerváltás után kialakuló új szokásokat is dokumentálja. Mindezeket a témákat a későbbi írásokban részletesebben is kifejti.

Lukács László mindig nagy tisztelettel fordult tanárai, elődei felé, így külön tanulmányt szentelt a nagy múltú Ciszterci Gimnázium azon jeles tanárainak, tanulóinak, akik néprajzi, folklorisztikai, nyelvészeti munkásságukkal a néprajztudományt is gyarapították, vagy a múzeum fejlesztését elősegítették. A névsor igen hosszú: Virág Benedek, Egyed Antal, Vörösmarty Mihály, Szvorényi József, Reguly Antal, Bán Aladár, Zichy Jenő, Strausz Adolf, Wekerle Sándor, Marosi Arnold – aki 1910–1930 közt a múzeum igazgatója is volt – egészen a jelenkor néprajzosaiig (Gráfik Imre, Lukács László és barátja, szerzőtársa, Gerencsér József), akik a Ciszterci Gimnázium jogutódjának, a József Attila Gimnáziumnak tanulói voltak.

A tudománytörténeti összefoglalókat Székesfehérvár iparos társadalmával foglalkozó írások követik. *A székesfehérvári iparosok nyelvi, kulturális problémái a 18–19. században* című tanulmány betekintést nyújt Székesfehérvár török kor utáni betelepülésének folyamatába, az újjáépülő város etnikai, felekezeti, társadalmi viszonyaiba, a városi önkormányzat működésébe. Kiemelten foglalkozik az iskolák, egyházak, a reformkori színjátszás és a különféle egyesületek szerepével a város magyarosodásában. Ez a tanulmány kiválóan megalapozza a következő írásokat, amelyek az iparosokban leggazdagabb és legjobban kutatott külvárost, Palotavárost, vagy egy-egy mesterséget, céhet ismertetnek. A Palotaváros szanalását megelőzően folytatott kiterjedt kutatásoknak köszönhetően annak kézműipara a legjobban feltárt. Ennek a középkori Rácvárosból és Szigetből alakult városrésznek részben középkori eredetű utcanevei (Sütő utca, Csapó utca, Tobak utca, Szömörce utca) is jelzik az itteni legfontosabb iparágakat. A csapók, szűrszabók, szűcsök, valamint a bőrfeldolgozó tímárok, vargák, tobakok mesterségével részletesen is foglalkozik a

szerző, elsősorban céhemlékeik és archív források alapján, de a mesterség utolsó képviselőitől is sikerült még adatokat, tárgyi anyagot gyűjteni a múzeum munkatársainak. Külön tanulmányt szentelt a szerző a *fehérvári bicskának*, amely a szépirodalomban, memoárokból is gyakran feltűnő, országsszerte ismert tárgy volt egykor. Pesovár Ferenc és Gerencsér József kutatásaira is támaszkodva feltárja a késes, köszörűs mesterség fehérvári történetét, egészen a jelenkorig.

Egy-egy kiemelkedő értékű céhes irat ismertetése kapcsán (*A székesfehérvári szűrműves [csapó] céh szabadalomlevele 1700-ból*) Lukács László nemcsak a céh működésébe, de a mesterség fortélyaiiba is beavatja az olvasót. A teljes forrást hasonmás formában közli. *A székesfehérvári csizmadiacéh mesterkönyve (1838–1938)* című tanulmány azt a páratlan értékű, bőrkötéses mesterkönyvet ismerteti, amelybe a céh jegyzője 1838-ban az akkor még élő mesterek adatait is bevezette a korábbi mesterkönyv bejegyzései alapján. Regénybe illő ennek a becses emlékek múzeumba kerülése is, amely a török alóli felszabadulástól 1938-ig megőrizte a csizmadiacéh tagjainak nevét, és megőrkítette a céh jelentős eseményeit. Lukács László figyelmét az sem kerülte el, hogy az 1813-ban remekelt Simor Antal csizmadiamester az ugyanabban az évben született Simor János későbbi hercegprímásnak az édesapja.

A legényvándorlás beszédes bizonyítéka a székesfehérvári *vastuskó*. Lukács László cikkében a tárgy típus eredetének kinyomozása éppoly érdekes, mint a tárgy múzeumba kerülésének az útja.

A céhrendszer felszámolását követő időszak iparosainak életéről, tevékenységéről már nemcsak levéltári források, céhemlékek, sajtóanyag, de személyes emlékezések, gazdag archív fotóanyag is a szerző rendelkezésére állt. *A céhes hagyományok továbbélése Fejér megyében és Székesfehérváron* című tanulmányában Lukács László megőrkítette a céhek úrnapi körmenetekben való részvételének azt a már folklorizmusként értelmezhető újraélesztését, amikor 1938-ban, a Szent István Évben Székesfehérvár iparosai céhes jelvényekkel vonultak fel az augusztus 20-i körmeneten.

A Fehérvár iparos társadalmáról szóló blokkot a *Székesfehérvár híres vásárai* című tanulmány zárja, amely a középkortól kezdve napjainkig ismerteti a fehérvári országos vásárok és heti vásárok, piacok történetét, helyszíneit, időpontjait, lefolyását, jellegzetességeit, egyúttal Fehérvár helyét az ország, s főként a Dunántúl árucseré-forgalmában. A gazdag illusztrációs anyagban az iparosok mellett megjelennek Felsőváros paraszti árusai is – többnyire még viseletben.

A következő tematikai egység a külvárosok népi építészetével, a palotavárosi skanzen létesítésével kapcsolatos írásokat tartalmazza. A szanálásra került városrészben három háztípust sikerült meghatározni, amelyek Felső- és Alsóvárosra is jellemzőek voltak. Az 1990-ben *Europa Nostra Ezüst Díjjal* kitüntetett palotavárosi skanzen egyik épületében tájházat rendeztek be, és itt

talált helyet a Fehérvári Kézművesek Egyesülete is. A skanzen fesztiválok, szakmai találkozó színhelye is.

A következő tematikai egységben olyan írások szerepelnek, amelyek Székesfehérvár szakrális hagyományával, népszokásaival foglalkoznak. Jellemzőjük, hogy a szerző egyházmegyei, sőt, még tágabb kitekintéssel dolgozza fel témáit. A Szent Sebestyén székesfehérvári kultuszát bemutató tanulmány középpontjában a Felsőváros Szent Sebestyén-temploma áll, amely nemcsak a Felsőváros zömében paraszti lakosságának, de a Mezőföld, Bakony, Vértes juhászainak is a szakrális központja volt, innen a *juhásztemplom* elnevezése.

Szent Donát kultusza a város legrégebbi szőlőhegyén, az Öreg-hegyen 1733-ban felépült Szent Donát-kápolnához kapcsolódott. A szerző végigkíséri az épülethez kötődő kultuszt, búcsújárásokat, hiedelmeket egészen a kápolna újjáépítését (1994) követő időkig.

Székesfehérváron megkerülhetetlen Szent István tiszteletének a kutatása. Az egyházi kultusz, a Szt. Istvánt ábrázoló képek, szobrok, céhemlékek ismertetése mellett a szerző kitér a Szt. Istvánhoz kapcsolódó népi hagyomány, helyi mondák ismertetésére is.

Német származású lakóinak köszönhetően Székesfehérváron Szent Vendel tisztelete is elterjedt, elsősorban a Felsőváros parasztpolgári népességénél. A szerző teljes terjedelmében közli a búcsújáró hívek számára az egyházmegyei nyomdában 1900-ban kiadott füzetből a Szent Vendel ünnepéhez kapcsolódó éneket, litániát, imát. A Szent Vendel-kultusz történetének, elterjedésének kutatását a szerző a Kaposvári, a Veszprémi, az Esztergomi egyházmegye területére, majd Németországra is kiterjesztve magyar–német nyelvű monográfiát írt *Szent Vendel főpásztor, barmok patrónusa... – Szent Vendel hitvalló tiszteletéről Németországban és Magyarországon* címmel.

A fehérvári népszokásokról szóló írások a szerző Gerencsér Józseffel közösen írt könyvének részletei (*Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében*. Székesfehérvár, 1991). A *Népszokások Székesfehérváron a XVIII. században* című tanulmány is elsősorban a vallási szokásokat ismerteti archív források, tanácsülési jegyzőkönyvek adatai alapján. Teljes terjedelmében közli azt a korai betlehemes játékot, amelyet a jezsuita gimnázium diákjai adtak elő 1767–68-ban. A Luca-naphoz, a karácsonyi ünnepkörhöz kötődő és a farsangi népszokásokat 19–20. századi gyűjtésekre, kiadványokra, fotókra alapozva dolgozta fel a szerző. Míg a betlehemezésnél a szokás elhalásáról ír, a karácsonyfa állításánál éppen annak elterjedését, a közterületeken állított „mindenki karácsonyfája”-nak megjelenését és általánossá válását követhette nyomon.

A farsangi alakoskodó népszokásokat sikerült 20. század eleji fotókkal is dokumentálnia. A farsangi táncmultságokról fennmaradt 19. századi meghívók, táncrendek, tudósítások a város társadalmi tagolódását is jól reprezentálják (megyebálok, batyubálok). A farsangi bálról, egyben a farsangot lezáró

bőgőtemetésről két 19. század végi nyomtatott szöveget is teljes terjedelmében közöl a szerző. A lakodalmi *tyúkverőről* készült ismertetésbe már beledolgozta fiatal kollégájának, Nagy Veronikának a tanulmányát is.

Az utolsó tematikus csoport rövid ismertetéseket közöl a Szent István Király Múzeum néprajzi gyűjteményének egy-egy kiemelkedő tárgyáról, tárgycsoportjáról (*A Szent István Király Múzeum néprajzi kincsei*). Itt nemcsak fehérvári készítésű, vagy ott használt tárgyak szerepelnek, hanem a megye egész területéről származók. E tárgyismertetések is sok érdekességet, művelődéstörténeti ismeretet közvetítenek, a tárgy funkciójának, vagy a rajta található ábrázolásoknak a magyarázata révén. A *Kelengyeládák* fejezet a néprajzi gyűjtemény összes kelengyeládját közli színes fotókkal, rajzokkal illusztrálva. E csoportban kapott helyet a *Móringlevelek* című cikk is, több 19. századi házassági szerződés bemutatásával.

A kötet végén Lukács Lászlónak a néprajzi állandó kiállítás (*Tárgyalkotó hagyomány. Fejezetek Fejér megye néprajzából*) megnyitóján elmondott, eddig nem közölt beszéde olvasható. A záró írás Bátky Zsigmond pályáját, és a Kelet-Dunántúllal foglalkozó munkásságát ismerteti.

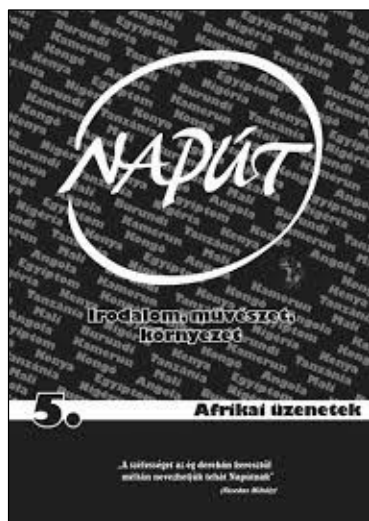
A könyvben közreadott írások – amint azt a kötet címe is jelzi – nem töreksenek Székesfehérvár néprajzának teljes, minden tárgykört felölelő leírására, mégis egy olyan összképet adnak, amely jelentősen árnyalja akár a királyi városról, akár a szabad királyi városról, a megyeszékhelyről, az ipari városról alkotott képünket. A kötetből nemcsak a település társadalmának változatos, állandóan változó képe világlik fel, de a szorgos, elkötelezett néprajzos muzeológus tevékenységéé is, aki összegyűjti, feldolgozza, kiállításokon bemutatja kutatásának eredményeit, s mindezt cikkekben, tanulmányokban, könyvekben közreadja. Szinte minden munkáját németül vagy más idegen nyelven is megjelentette, hogy kutatásainak eredményei a nemzetközi szakmai vérkeringésbe is bekerüljenek. Az írások nemcsak szakmai olvasók számára élvezhetők: bármilyen témáról ír is a szerző, azt mindig tágabb összefüggésrendbe helyezi, hangsúlyozza a helyi vonatkozásokat. Gyakorta él irodalmi idézetekkel, hivatkozik a város neves lakóinak Székesfehérvárral kapcsolatos benyomásaira, megállapításaira, Nem mulasztja el, hogy egy-egy tárgy, dokumentum múzeumba kerülésének, megszerzésének kalandos útjáról is beszámoljon. Lukács Lászlónak népművelő tevékenysége, előadásai, a *Fejér Megyei Hírlap*ba és egyéb városi kiadványokba írt ismeretterjesztő cikkei nem egy esetben inspirálták az olvasót, hallgatót arra, hogy a birtokában lévő becses tárgyat a múzeumnak adja. Az írásokból kiviláglik az a jó kollegiális viszony, munkakapcsolat is, ami a néprajzos kollégákat összeköti. Lukács László azonban nemcsak néprajzos elődei, kollégái munkáit folytatja, idézi, támaszkodik a fehérvári régészeti ásatások eredményeire éppúgy, mint a Fejér Megyei Püspökség Múzeumának, levéltárának tárgyaira, adataira is. Az csak természetes, hogy történész felesége révén a város új és legújabb kori történetének is alapos ismerője. Lukács László számára a néprajz nem csak a múlt

kutatása. Figyelme kiterjed a régi szokások, vallási kultusz mai megélésére, új szokások elterjedésére, minden ilyen jelenséget dokumentál. Érdeklődése kiterjed a helyi népzenei együttesek, táncsoportok, kézműves alkotók tevékenységére ugyanúgy, mint az óvodai, iskolai oktatásra, fesztiválokra. Tevékenységével alkotóan részt vesz a város arculatának formálásában: fáradozásainak is köszönhető, hogy számos régi utcanevet sikerült megőrizni, hogy a város neves szülöttei emléktáblát kaptak, vagy róluk utcát neveztek el. Olyan lokálpatrióta, sokoldalú vidéki muzeológus, közéleti ember képe rajzolódik ki a kötetből, aki nem vonul el a múltba, aki számára a múzeum lehetőség a múlt és jelen összekapcsolására, a városhoz kötődés erősítésére.

H. CSUKÁS GYÖRGYI

Afrikai üzenetek **A Napút folyóirat Afrika-különszámáról**

Napút XXII. évf. 2020. 5. sz. június–július, 156 old.

Három korábbi, összeállításunkban napvilágot látott, illetve két készülőben lévő Afrika-szám után és előtt (*Helikon* 1986/3–4., *Neohelicon* 1989/2. angol nyelven, *Forrás* 2015/2., illetve éppen készülőben: *Helikon* 2020/4., valamint nyomdai leadás előtt: *Philologia Africana Hungarica* új folyóirat, 2020/1–4. szám) megjelent az (egyébként az év végével sajnálatosan megszűnő) *Napút* folyóirat (főszerkesztő: Szondi György) Afrika-különszáma, amely ugyancsak szervezésünkben, vendégszerkesztésünkben nyerte el végső arculatát.

A vendégszerkesztői bevezetőt követően, amely az afrikai kutatások jelenlegi hazai állapotot igyekszik röviden feltárni (utalva a pécsi Afrika Kutatóközpont egyedüliségében is áldásosan sokrétű munkálkodására, a Magyar Afrika Társaság sajnálatosan megszakadt tevékenységére, a kutatások hazai gazdasági hátterére, és az afrikai stratégia ígéretes miniszterelnöki meghirdetésére, amelynek realizálására azonban még nem került sor), több tematikai rovat (*Irodalom – Szóművészet és hagyományok – Történelem, művelődéstörténet és földrajz – Könyvekről*) keretében hozzuk fényre a remé-

nyeink szerint figyelmet érdemlő és gazdag sokszínűséget magukban foglaló írásokat, elemzéseket, tanulmányokat, fordításokat, könyvismertetések.

Elsőként kétséget kizáróan egy csemegének számító mű kerülhetett a hazai olvasók asztalára. Hiszen a sajnálatosan túl korán eltávozott Füssi Nagy Géza (1946–2008) egy kéziratban maradt, közvetlenül szuahéliből készült regényfordításának (*Euphrase Kezilahabi: Zűrzavar a világ*, 1982) egy fejezete kapott helyet a számban. A rövid részlet önmagában is felidézi az Ujaamaban (a szocializmus eljövetele majd minden jóval halmozza el a társadalmat) már családodott tanzániai vidéki emberek világát.

Balázs Judit rövid írásába (*Egy nem mindennapi író: Hala Al Badry*) egy nálunk teljesen ismeretlen, bár az arab és az angol nyelvű világában jól ismert és népszerű íróval való találkozását, illetve gyakorta vidéki témákat feldolgozó, paraszttábrázolásokat megvalósító regényeinek rövid ismertetését foglalja bele.

A Pécssett élő frankofonista, Kun Tibor gazdag anyagú tanulmány- és fordításkötetét (*Hazatérés a szülőföldre*. Frankofón afrikai és antillai irodalmi tanulmányok és antológia – Maghreb, Madagaszkár és az Antillák, a tanulmányokat írta, a szövegeket válogatta, fordította és jegyzetekkel ellátta: Kun Tibor, bev. és szerk.: Biernaczky Szilárd, 2012, Érd, Mundus Novus Könyvek, 576 old. – Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában 8.) követően ezúttal is az irodalmi folklorizmus körébe sorolható afrikai költők, Jean-Baptiste Tati-Loutard (1938–2009), René Menil (1907–2004), valamint az 57 éves korában gyilkosság áldozatává lett Jean Senac (1926–1973) költészetét helyezi a magyar fordításirodalom oly gazdag asztalára.

Kiss Árpád gyógyszerész, műfordító, az egykori Kávé Kiadó, ma Sawasawa névre hallgató könyvkiadó tulajdonos-igazgatója napjainkra már két kitűnő testes regény magyarítását (*Az aranyló fél napkorong*, 2013; *Americanah*, 2016, előbbi, amelyre még életében Chinua Achebe is reagált, a biafrai háború éveit idézi fel, nem feledkezve meg a vidéki igbo élet felvillantásáról sem) adta közre a fiatal kora ellenére szinte világhírűvé lett nigériai igbo íróntól, Chimamanda Ngozi Adichie-től (1977). Kiss Árpád tevékenységének legszélesebb vonulata azonban a világszerte ugyancsak igen nagy népszerűségnek örvendő kenyai Meja Mwangi (1948) prózai munkásságára irányul (szoros szakmai barátság jegyében). Mindaddig öt regényét fordította le nyelvünkre és adta közre (*Afrika csendes*, 1997, 1998; *Nyomozás bozótországhban*, 1999; *Az utolsó dögvész* – eddigiek mind: Budapest, ford. Kiss Árpád, Kávé Kiadó – Fekete Kávé-Könyvek; *Kariuki. Kis fehér ember Afrikában*, 2000, ford. Bíró Judit, Budapest, Sawasawa Kiadó; *Suttogó szelek*, 2012, ford. Kiss Árpád, Budapest, Sawasawa Kiadó – e-book is). Előfordult még az is, hogy némelyik mű magyarul előbb jelent meg, mint angolul. Különszámunkban a kiadás előtt álló hatodik regényfordítás (*Karácsony Tusker sör nélkül*) egy fejezete kapott helyet, amely önmagában is érzékletesen mutatja fel a társadalmi ellenmondásokkal és korrupciókkal terhelt mai kenyai vidéki-kisvárosi életet.

A vendégszerkesztő fordításában látott napvilágot a világhírű nigériai igbo regényíró, költő és esszéista, a Nobel-díjgyanús Chinua Achebe hat olyan költeménye, amelyek még magyar nyelven nem jelentek meg. E versek mind egyikében ott kísért a biafrai háború szinte mindmáig megemészthetetlen borzalmainak élménye, illetve a háború utáni évek kísérletezése a normális életvitel újrateremtésére. Miközben minduntalan olyan elemekbe ütközünk bennük, amelyek a régi hagyományos igbo élet, mondhatni, *néprajzi vetületét* rajzolja elénkbe.

A bantu aranykor, a 19–20. század fordulóján megszületett és dél-afrikai bantu nyelveken (zulu, déli és északi szoto, kosza, csvána stb.) íródott versek, prózai művek, újságok gazdag áramából az immár klasszikussá lett Thomas Mofolo emelkedik ki, három fennmaradt és egy elveszett szoto nyelvű regényével. Számos nyelvre lefordították a zulu Napoleónnak tekintett Csaka/Saka (Chaka vagy Shaka) törzsi király életét feltáró munkáját, amelyet az említett bantu aranykor kulcsregényének tartanak, és amelynek elkészülését vélhetően egy zulu földön tett (bár bármiféle konkrét információ híján maradt) tanulmányút előzte meg. A regény sajátos vonása, hogy a zulu csoportokat véres erőszakkal egyetlen nemzetté formáló uralkodó hagyományos dicsérő éneke (*izibongo* = praise poem) is nyomot hagyott a könyv stílusában, kritikusan ezért Mofolo művét eposz-regénynek minősítik. A különszám a mű első két fejezetét tartalmazza Biernaczky Orsolya fordításában.

Aristide Tarnagda 1983-ban született az *Igazak Országában*, vagyis Burkina Faso fővárosában, Ouagadougouban. Szociológiai tanulmányai mellett kezdett színházzal foglalkozni. Saját társulatát 2005-ben alapította meg. 2007-ben a Culturesfrance ösztöndíjasaként a rennes-i Théâtre National de Bretagne vendége volt. 2008 óta a limoges-i Les Francophonies en Limousin fesztivál rendszeres meghívottja. A magyar közönség is találkozhatott vele 2013 márciusában a Budapesten élő Yazid Lakhouache-nak köszönhetően. A különszámunkban olvasható, 2011-ben született *Vörös föld* című kettős monológ műfaja nem egykönnyen behatárolható, az mindenesetre bizonyos, hogy színpadi szövegről van szó. Tartalmát tekintve ismét a múlt, a hagyományos afrikai földművelés és a modernizáció összeütközését véljük kihallani belőle.

A vendégszerkesztő esszéje az immár klasszikusnak számító afrikai költőről és gondolkodóról, Léopold Sédar Senghorról emlékezik meg, aki mellesleg 20 éven át volt Szenegál elnöke, a szerző néhány szikrát elevenít fel a hagyományelemekkel telt poétikai életműből. Legutóbb egyébként a CNRS (az egyik francia akadémia) kiadója tette közzé több mint 1000 oldalon költői életművének kritikai kiadását.

„*Afrikában tehát vannak hiteles eposzok, vagyis jelenleg még rendkívül gazdag epikai hagyománykincset találhatunk meg e tájon, amelyeket a szóbeli levéltárakban gondosan őriznek, és amelyek mindig maguk a griot-k azok. Egyetlen griot egymaga jó tucatnyi eposzt is ismerhet, amelyek egyébként kb. 10 000 verssorból is állhatnak. Jelenleg egyedül Maliban kb. 20 eposzt szám-*

lálhatunk össze. A legismertebb közülük a *Szungyata eposz*, *Djibril Tamsir Niane prózai lejegyzésében*, de mellette sok mást is idézhetnénk, így a Ghána 44 királyát, a Fouta-i Lamtorot, a Monzon-ciklust, Szumanguru, a Massinából való Ardót, Ferobet, Irlaybét, El Hadj Omart, a Mosszi Nabákat, Deforobét, a Ségou-i Bitont” – írja Amadou Hampâté Bâ és Lilyan Kesteloot közös tanulmányuk fordításában, amely a napjainkra kiáradt afrikai hőseposzokpusz egyik igen korai számbavételének számít.

Két elfeledett, ragyogó régi magyar írás kapott helyet a következőkben: ifj. Jankó János 18–19. éves korában megvalósult afrikai terepmunkautjainak élményvilágából merítve állítja elének rendkívül éles szemű megfigyelések alapján a kairói utca figuráit, amelyhez a kor legnagyobb karikatúristája, idősb Jankó János rajzolt különös felidéző erővel bíró grafikákat. Mi magunk Torday Emilt a legnagyobb magyar afrikanistának tekintjük, aki a szerencsétlen sorsú és torzóban maradt, bár igen jelentős életművel rendelkező Magyar Lászlóval ellentétben ugyancsak terepmunkák (1900–1909) alapján nyolc nagy jelentőségű kötetet, mintegy 40 tanulmányt és mintegy 60 kisebb írást hagyott maga után. Halász Gyula földrajztudósnak köszönhetjük, hogy két könyve is megjelent magyarul annak idején (ma az OSZK MEK elektronikus könyvtárban érhető el legmegfelelőbb minőségben). Az egyiknek 5 fejezete részletekben előzetesen a *Nyugatban* látott napvilágot. E részletek közül választottuk ki újraközlésre az egyik, Tordayra oly jellemzően humanista megfogalmazású élménybeszámolót.

Két figyelmet érdemlő néprajzi-folklorisztikai írás is bekerült a válogatásba. A fekete érosz szóművészeti példákkal telített működését, lényegét, értékelését, számos vonását, megnyilvánulását a vendégszerkesztő dolgozata tárja az olvasók elé. Tokaji András zenetudós viszont egy kongói kis nép ünnepeisorozatát mutatja be szakirodalmi források alapján. Mint írja: „Kongó területén, a festői Kivu tótól északra található a Szakadékos völgy, melynek mentén Afrika kontinense lassan kettévál, és amelyben a gyarmatosítás előtti időszakban huszonhat bennszülött közösség élt. A banyambiriri népcsoport ezek egyike volt.” Majd később így folytatja: „Az idők során a sziget a nyugati és kelet-afrikai kultúrák találkozóhelyévé és »olvasztótégelyévé« vált. A nyugati őslakosok még mindig egy régi bantu nyelvet beszélnek, miközben az általánosan használt nyelv a – szintén bantu – kihavu nyelv kiny’ilju nevű dialektusa.” Majd pedig összefoglalóan megjegyzi, hogy tanulmányának „tárgya tehát az Idjwi szigeten letelepült banyambiriri népnek a cirokaratás idején, február-márciusban megtartott ünnepe, a mukanuro, melyet a legnagyobb ünnepként tartottak és tartanak ma is számon. (Mostanában augusztus elsején tartják.) Az ünnep voltaképp a »hálaadás« napja volt, mely az »első gyümölcs« ünnepét szétválaszthatatlanul összebogozta a termékenységvarázslattal és az ősöknek lerótt tiszteletadással. Mai szemmel kissé didaktikusan, de az ősi »összművészet« gazdagságával jelenítette meg az Élet alapjául szolgáló javak útját a földektől és karámoktól az asztalig.”

Búr Gábor történész tanulmánya (*Irodalom és társadalom a mai Dél-Afrikában*) a leggazdagabb afrikai államnak tekintett Dél-afrikai Köztársaságba (DAK) vezet el bennünket: az ország gyarmatosítást, apartheidet túlélő mai szabad életének drámai mozzanatait tárja fel, amelyből még mindig nem hiányzik (az éppen az irodalomban is felbukkanó) fehér rasszizmus, de azok a problémák sem, amelyek a vidéki milliók szegénységéből, a rendkívüli munkanélküliségből vagy éppen a közbiztonság lehetetlenségeiből fakadnak.

Vojnits András biológus kameruni leveleiben személyes élményeit eleveinti fel, nem feledkezve meg az országot benépesítő állatokról, így az elefántokról, de számos figyelemre méltó ismeretet is feltárva az egykori német gyarmatosítás idejéből. Világi Dávid annak a különleges eseménytörténetnek, a zulu Shaka király fémjelezte korszaknak a sajátosan európai szemmel megfigyelt részleteit tárja fel, amelyről az előzőekben Thomas Mofolo regényrészleteiben már kaphattunk bizonyos benyomásokat. Méghozzá egy olyan emlékezésíró, Charles Rawden McLean folytatásokban megjelent memoárjának alapján, amely kissé háttérbe szorult a nemzetközi kutatások területén.

A művelődéstörténeti írások sorát Gábris Gyula geográfus tudománytörténeti írása zárja, amelyben azzal vet számot, mit tudtak Magyar László korában a földrésztől földrajzi valóságáról. A hat térképmellékletet is tartalmazó összegezés folyamatosan utal arra, milyen összefüggések vélelmezhetők Magyar két térképe és a különféle utazók kezéből származó földabroszok között.

A különszámot könyvismertetések zárják.

A vendégszerkesztő végül szeretné ezúton is kifejezni hálóját a folyóirat szerkesztőségének és mindenekelőtt Szondi György főszerkesztőnek, elsőként a nyitottságért, hogy befogadták a magyar kulturális élettől igencsak messze távol elhelyezkedő afrikai témájú írásokat egy teljes szám erejéig, illetve a rendkívül gondos előkészítésért.

BIERNACZKY SZILÁRD

* * *

KÖSZÖNTÉSEK

Knézy Judit köszöntése 80. születésnapja alkalmából

Amikor Hála József felkért a köszöntő megírására, akkor azonnal igent mondtam. Jóllehet utoljára 10 évvel ezelőtt lehettem részese Knézy Judit akkori kerek évfordulós születésnapjára szóló megemlékezésnek, mégis a mai napig megtiszteltetés egy ilyen felkérés. Vélem ezt annak ellenére, hogy azért megfordult gondolataim között, hogy talán a néprajzosoknak illene meghagynom a köszöntő írásának lehetőségét. De aztán Csoma Zsigával, egykori kollégámmal is konzultálva egyre inkább megerősödött bennem, hogy valóban személyem lehet az, aki a közelebből is ismeri az ünnepeltet.

Ez alkalommal éppen az előzőekben említettek miatt is szeretném egy kicsit más módon köszönteni Juditot, a néprajzost, a kollégát. Írásom nem sorolja fel kutatási területeit, tudományos pályáját, kiemelve publikációit és előadásait, ellenben felidéz néhány kedves pillanatot, amely egykori kollégájaként emlékezetes számomra. Így ez az írás erősen szubjektív tartalommal készül. Talán ez a legnehezebb feladat, hiszen Judit szerteágazó szakmai tevékenységét egy gondolatra felfűzni időrendben, szinte egyszerűbbnek tűnik. Nem is beszélve arról, hogy a 21. századi internet világában számos portálon találunk az ünnepeltről szakmai életrajzot, sőt, még olyat is, amelyet ő maga készített.

Lassan 30 éve, hogy a Magyar Mezőgazdasági Múzeum vajdahunyadvári kapuján beléptem és az intézményben frissen végzett tanárszakos diplomásként elkezdtem dolgozni. Szinte semmit sem tudtam arról, hogy mit is jelent a muzeológia, pláne, hogy mit tekinthetünk agrártörténetnek. Senkit nem ismertem. Rögtön a *Nemzetközi Agrártörténeti Bibliográfia* egyik szerkesztőjeként indult múzeumi pályafutásom, a román kori épületcsoport egyik első emeleti munkaszobájában. Judit két helyiséggel arrébb, az egykori főigazgatói lakás

leválasztott szobájában dolgozott. Ennek a kisebb szobának voltak bizonyos jellegzetességei. Az egyik például az, hogy az 1960-as évekbeli íróasztal és az írógépasztal mellett állt a szobában egy szuszék. A helyhiány miatt Judit ebben őrizte azokat a kézzel és géppel írt jegyzeteit, amelyeken éppen dolgozott. Ez a tárgy nemcsak a szoba „lelke” volt. Egy másik jellegzetessége az volt a helyiségnek, hogy miután Judit főosztályvezetői feladatokat is ellátott, így itt volt elhelyezve egy közvetlen városi vonallal rendelkező telefon. Gyakran használtuk mi is, hiszen társintézményekkel sokkal egyszerűbb volt ezen a készüléken keresztül a közvetlen kapcsolattartás. Akkoriban még nem létezett mobiltelefon és internet sem, tehát elektronikus levelezés, „villámposta” sem. Számtalanszor hívtak minket, gyakran magánügyből kifolyólag is ezen a közvetlen városi számon, ilyenkor Judit megértően távozott a szobából, hiszen nem akart zavarni. Ekkor gyakran be-betért hozzánk, bibliográfusokhoz és beszélgettünk. Mindenről. Szavaival nevelt és tanított. Nemcsak engem, hanem a velünk együtt dolgozó kollégáimat is. Új munkatársként, még igencsak idegennek éreztem magam a többiektől. Ráadásul még gyűjteményem sem volt, hiszen csak egyszerű szerkesztőként dolgoztam. Ez alapján is egy másfajta muzeológusi létet feltételezett önmagában. Mivel Hajdu Péter közvetlen kollégám (2019-ben hunyt el) és szobatársam egy két lábon járó poliglott volt, így számtalanszor segített Juditnak angol nyelvű szövegek fordításában, értelmezésében. Hiszen néprajzusként nemcsak belföldön, de például egy nemzetközi táplálkozástörténettel foglalkozó kutatócsoportnak is aktív tagja volt.

Emlékszem Judit írógépének ütemes „kalapálásának” hangjára is, amely oly jellegzetes zaja volt ennek az alkotói szobának. Készítette a fényképekhez kapcsolódó és a tárgyak ismertetését tartalmazó leírókartonokat. Gyakran ostromolta a többieket, hogy ők is tegyék ugyanezt. Kérése a kollégák körében nem mindig talált meghallgatásra. Igaza lett. A hiányzó leírókartonok következtében kialakult nehézségekkel manapság szembesülünk. Akkurátusan összetűzve gemkapoccsal, szinte szakmányban „gyártotta” a kartonok és mutatócédulák sokaságát a maga szakmai precizitásával, hogy aztán egy gyűjteménytár-kezelő besorolja azokat megfelelő helyükre. De ezen az írógépen születtek meg tanulmányai is, amelyek a mai napig alpművek – Somogy megye néprajza és a magyar agrártörténet vonatkozásában is. Szinte a szobából ki sem mozdulva dolgozott, körülötte mindenhol jegyzetek sokasága hevert, gyakran a padlón is. Igaz, alkotói munkáját mindig megelőzték kutatásai, melyeket terepen és más közgyűjteményekben is folytatott. Azon néprajzosok közé tartozik, aki a társadalom- és gazdaságtörténeti írott forrásokat is beemelte vizsgálódásaiba. Kutatásainak részeredményeit még meg is osztotta velünk. Ilyenkor mesélt múzeumi gyűjteményeink feldolgozásának fontosságáról, az intézménytörténeti forrásokban rejlő kutatási lehetőségekről. Ekkor még nem tudtam, hogy az igazi muzeológusi lét és tudás alapja egy gyűjtemény, amely nélkül a muzeológus nem érthet szinte semmihez. Ezért is ambícionálta, hogy

szerkesztés helyett és/vagy mellett legyen egy kisebb gyűjteményem. Hiszen ez alapvetően segít abban, hogy a múzeumi gyűjtemények kezelésével és kutathatóvá tételével mindenki értelmezhesse az adattári dokumentációt, rendszerezésükkel pedig könnyebben használhatóvá tegyük az adott gyűjtemény forrástípusát. Agrártörténeti publikációiban gyakran alkalmazta a fotográfiák forrást közlő információit: így született meg a dél-alföldi munkásházak fényképsorozatát ismertető alapvető tanulmánya is. Ezzel összefüggésben helyeződött a fókusz a fényképgyűjtemény egyik legjelentősebb fotográfusának, Erdélyi Mórnak a munkáira. Judit különös figyelmet fordított a vidéki, elsősorban az agrárnépesség szegényebb rétegeinek, kezdetben a jobbágyság, majd a cselédség és a parasztság életmódjának vizsgálatára. Ezzel összefüggésben kapott felkérést a keszthelyi Georgiconban megrendezett *Majorok népe* és a Vajdahunyadvárban az agrártörténeti állandó kiállítás 18. századi részének megírására. A hagyományos paraszti gazdálkodás és életmód kutatásával fedezte fel a táplálkozástörténettel kapcsolatos kérdésekhez kapcsolódóan a termények feldolgozásának, valamint a szinte már elfeledett háziiparnak az összefüggéseit. Ehhez társult a Vajdahunyadvár gótikus épületszárnyában létrehozott kiállítás a *Növények országából* címmel, melyben több kollégával dolgozott együtt. Közben továbbra is vizsgálta a hagyományos néprajzi vonatkozásokat, úgymint életmód, viselet, tárgy- és munkaeszközhasználat.

Számos kiállításhoz és kiadványhoz állított össze fényképválogatást. Különösen szívén viseli mind a mai napig a határon túli magyarság életmódjáról készült fényképek feldolgozását. Amikor csak teheti, ellátogat az elszakadt országrészekbe is. Hihetetlen energiával ragad meg minden lehetőséget arra, hogy személyesen juthasson el még a legkisebb településekre is, ahol mindig a néprajzos szakmai szemével van jelen, akár egy helytörténeti kiállítás megnyitóján, vagy éppen egy könyvbemutatón. Természetesen Baja és „Somogyország” mindenekelőtt. Kaposvár és Szenna mindenkor és minden mennyiségben.

Az idők során úgy alakult, hogy néhány évig együtt dolgozhattam vele mint a Mezőgazdaság Múzeum Agrártörténeti Főosztály vezetőhelyettese. Elsősorban adminisztrációban jelenthettem számára segítséget. De mellette sikerült megismernem a szakmával kapcsolatos fogalmak és események gyakorlati teendőit. Legyen szó szakmai kapcsolatok kialakításáról, nyilvántartási kérdésekről, kutatási lehetőségekről, a tudományos feldolgozás módjairól. Mindig is biztatott arra mindenkit – de főleg az újonnan érkező fiatal kollégákat –, hogy folytassák tanulmányaikat, kutatásukat. Hiszen ő is ezt tette, lektorált és kandidátusi fokozatot szerzett, főosztályt vezetett, aktívan szerepelt, jelen volt a szakmai közéletben és nem melleleg családanyaként is helytállt.

Nyugdíjba vonulásával nagy feladatkörök kerestek „új gazdákat”. A Mezőgazdasági Múzeum fényképgyűjteményeit és tárgyi nyilvántartását kellett átadnia a fiatalabb generációnak. A mai napig emlékszem féltő gondolatára,

mely szerint nem mindegy, kinek hagyná örökül az értékes gyűjteményt. Zarba ejtően megtisztelő választása rám esett a fényképgyűjtemény esetében. Akkor még fel sem fogtam, hogy ez milyen izgalmas szakmai kihívást jelent számomra. Olyan gyűjteményt „örökölhettem meg”, amely a mai napig komoly kutatási lehetőséget és széles körű szakmai kapcsolódást, együttműködést biztosít több tudományterület irányába is. És a *genius loci* – vagyis a hely szelleme: én is ugyanabban a szobában dolgozom, de szuszék és írógép nélkül. A szuszék az állandó kiállításban, az írógép helyett asztali számítógép, a városi telefonvonal helyett pedig egyéni számkódos telefonálási lehetőség.

A közös munka azonban még nem fejeződött be. Ugyan szeme és szervezete ereje erősen korlátozza a számítógép előtti munkáját, de nem jelent meg még tanulmányom, amelyhez nem kértem volna ki véleményét. Általában elfogadtam kiegészítéseit és tárgyi pontosításait. Néhány évvel ezelőtt közösen készíthettem vele Csongrád megyére vonatkozóan egy kisebb lélegzetű tanulmányt dr. Szűcs Judit születésnapjára. Ez alkalommal a közös írás, a közös gondolkodás volt az elsajátítandó feladat. Élmény volt vele együtt alkotni, mai hivatalos megfogalmazásban home office-ban online módon a 21. század kommunikációs eszközeivel. És sikerült. Tájékozottsága, munkabírása tiszteletre méltó és követendő példa minden nála fiatalabb számára.

Évek során Judittal többször is részt vettem nem szakmai rendezvényeken, pl. színházi előadáson és zenei koncerteken. Így egy kicsit még közelebből ismerhetem lelkivilágát. A képzőművészeti és a zenei kötődés családjukon belül is fontos hagyomány volt: alkotóművész rokon a gödöllői művésztelepről, restaurátor férj, zenélő gyermekek. A művészetek iránt nyitott gondolkodásmódja lelke mélyén és szívében is nyugalmat, harmóniát tükröz, melyhez mindig rendkívüli erős hit társul.

Biztosan több gondolat is kimaradt a köszöntésből. Mégis, szeretném úgy tudni, hogy néhány emlék felidézésével meghittebbé tudom tenni az évfordulás megemlékezést a 80. születésnap alkalmából.

Kedves Judit! Szeretettel és tisztelettel kívánok még hosszú tartalmas alkotó életet és amennyire csak lehet, jó egészséget!

VÖRÖS ÉVA

Papp János 80 éves

Papp János 1940. augusztus 3-án született Budapesten, Szabó Mária és dr. Papp János gyermekeként. 1958-ban érettségizett a József Attila gimnáziumban. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészstudományi Karán végezte el a néprajz szakot. 1960-tól 1965-ig a Magyar Televízió Tolna megyei tudósítójaként, majd 1965 és 1977 között budapesti munkatársaként dolgozott.

1977-ben került sor a Néprajzi Múzeumon belül egy olyan műhely létrehozására, amely megkezdte a nehezen hozzáférhető gyűjteményi anyag feldolgozását. Az így megalakult Néprajzi Filmstúdiónak – amely hivatalos szervezeti keretek között az Ethnológiai Adattár (ma: Archívum) részeként 1985-ben jött létre – lett a vezetője, és az általa felépített, közel 300 db 16 mm-es filmet tartalmazó filmgyűjtemény archiválási és leltározási munkáit végezte Fülöp Ágnessel. Szakály István segítségével sok leforgatott néprajzi filmet hozott vetíthető formába, a korszak kutatóit megkérve, hogy a némafilmeket szakszöveggel bővítsék, a nagyközönség és a szakma igénye között egyensúlyozva.

Több mint 120 néprajzi, népi építészeti témájú filmet készített olyan elismert néprajzkutatókkal és kollégákkal, mint Keszi Kovács László, Raffay Anna, Boglár Lajos, Hoffmann Tamás, Hofer Tamás, Hoppál Mihály, Lehel László, Tari János.

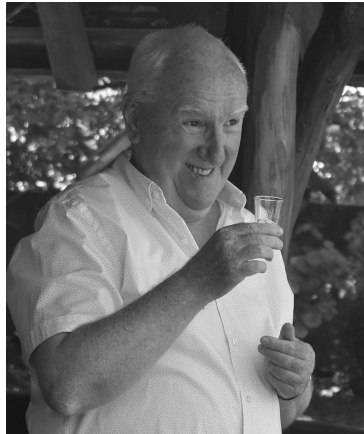
Operátőre vagy gyártásvezetője volt több, osztrák és német együttműködésben létrejött produkciónak, például a Braziliában forgatott *Elveszett kultúrák...* című sorozatnak, valamint tagja volt a több kisebb szibériai népcsoport-hoz vezetett, az ORF-el közös, filmes expedíciónak.

Az 1998-ban önkormányzati képviselőnek választották Budapest III. kerületében.

A Magyar Néprajzi Társaság nevében kívánunk minden jót az ünnepeltnek!

TARI JÁNOS

Hetvenedik születésnapja alkalmából köszöntötték Silling Istvánt

Szeptember 5-én hetvenedik születésnapja alkalmából köszöntötték Silling István nyelvészt, néprajzkutatót, művelődéstörténészt. A Kiss Lajos Néprajzi Társaság szervezésében, a kishegyesi Kátai Vendégházban tartott ünnepségen dr. Szőke Anna, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság elnöke mondott köszöntőt, méltatva az ünnepelt érdemeit. Bemutatásra került egy ünnepi kiadvány, amely a *Silling István 70 éves – Kulturális értékeink a Kárpát-medencében VII.* címet viseli. A kötetben fontos tanulmányok kaptak helyet Barna Gábor, Bárh János, Csorba Béla, Hallgató Imre, Keszeg Vilmos, Klamár Zoltán, Kónya Sándor, Korenchy László, Kovács Mária, Limbacher Gábor, Lukács László, Nagy Abonyi Ágnes, Németh Ferenc, Raffai Judit, Boja Patyi Sarolta, Csuárdity Tamara, Szalai Lilla, Silling Léda, Szőke Anna, Tóth Glemba Klára tollából.

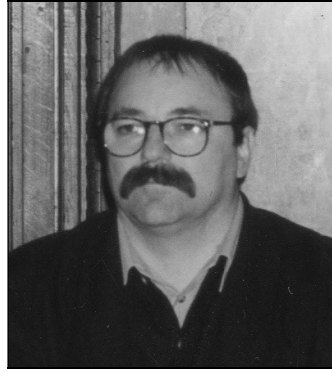
Az ünnepeltet köszöntötték az ünnepi kötet szerzői, kollégái, tisztelői, ezek soraiban mgr. Hajnal Jenő, a Magyar Nemzeti Tanács elnöke, Kishegyes község képviselői, a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, a Vajdasági Magyar Szövetség jelenlevő képviselője.

A vidám hangulatról a VMMI ajándékként a Juhász zenekar gondoskodott.

Silling István, nyugalmazott egyetemi tanár, „a Tanár úr”, mindenkori tanító a meghatottság hangján fogadta a jókívánságokat. Elmondta, hálát ad a sorsnak, hogy olyan embernek mondhatja magát, aki tudja, hova tartozik és merre tart. Így szól a jelleméhez, szívéhez közel álló idézet: „*Semmit sem kaptam, amit akartam. Megkaptam mindent, amire szükségem volt. És imáim meghallgatásra leltek.*”

L. MÓGER TÍMEA

**Tündérrel, boszorkánnyal, ördöggel, szépasszonnal cimboráló
(G. Szabó Zoltán 60 éves)**

A néprajzkutató-népzeneész ünnepezt vall így magáról egyik lemezének fül-szövegén: „*Dudás múltam során több tudós dudással »tündérrel, boszorkánnyal, ördöggel, szépasszonnal« volt dolgom...*”,¹ ezzel is utalva arra, hogy a hagyományos műveltség vizsgálata, a néprajzos ismeretek és a népzenei tudás megszerzése – kivált, ha valaki „*dudás akar lenni*” – mennyi erőfeszítést, állhatatosságot, praktikát, olykor „*bűbájosság*”-ot igényel. Találó a megfogalmazás, ami jól érzékelteti Szabó Zoltán esetében is azt a fontos különbséget, ami a megszerzett ismeretek tudásán túl, a dolgok mélyebb lényegét nemcsak értő, de érezni is tudó képességet jelenti. Ez az elhivatott megérteni-megérezni vágyás volt az első, ami megmaradt bennem Szabó Zoltánról, amikor megismerkedtem vele még hallgató korunkban, a 80-as években. A Délnyugat-Dunántúl mikrotájvizsgálatának² kérdőíves gyűjtését végeztük egyetemi nyári gyakorlatként. Körmenden volt a szállásunk, innen rajzoltunk szét a környékbeli falvakba gyűjteni. A kirajzás azt jelentette, hogy reggel a több mint 20 éves bogárhátú Volkswagenemmel kihordtam két turnusban a hallgatótársaimat a kijelölt településekre és a templom vagy a kocsmá előtt raktam ki őket. Egy előre megbeszélt időpontban pedig este felvettem őket, kit-kit ott, ahol leraktam. Aztán visszaérkezve a körmendi főhadiszállásunkra, vacsora után, némi ital mellett beszéltük meg az aznapi terepélményeket, gyűjtési tapasztalatokat.

Történt az egyik nap, hogy Zolit – hiszen mindenki csak így, becézve hívja – az Isten háta mögötti Csörötneken raktam ki az autóból. Nagy meglepetésemre azonban késő délután, a megbeszélt időpontban nem volt ott a templom

¹ G. Szabó 2004a.

² Az OTKA által támogatott kutatásról lásd: Barabás 1989. 5–9.

előtt, ahol fel kellett volna vennem őt. Azzal a hallgatóval, akit más faluban már felszedtem, vártunk egy kicsit rá – úgy 10 percet, negyedórát –, aztán továbbindultunk a következő falvakba, mert a megbeszélte időpontokban a többi hallgató is várt rám. Zoli elmaradása érthetetlen volt. Este kicsit nyugtalanodva tértünk nyugovóra, hogy aztán hajnali 5 körül arra ébredjünk: megérkezik Zoli. Nyár lévén, egy pólóban, rövidnadrágban és egy saruban gyalogolta át az éjszakát, Csörötnektől Körmendig. A mintegy 25 kilométeres utat a vaksötétben botorkálta végig. *„Olyan jó adatközlőt találtam, bűn lett volna abbahagyni a gyűjtést akkor, amikor a legjobban belemelegedtünk a munkába!”* – mondta. *„Bolond vagy!”* – válaszoltam – *„Másnap visszavittelek volna.”* De kiderült, hogy aznap reggel már vonatoznia kellett fel Pestre, valami muzsikálási kötelezettsége miatt. Zokszó nélkül, egyetlen szemhuntyást se aludva, vett egy gyors zuhanyt, és elindult a körmendi vasútállomásra. Azért gyalogolt 6 órát a Csörötnek–Vasszentmihály–Rátót–Gasztony–Nagycsákány–Rábadoroszló–Kemestaródfa–Horvátnádalja–Alsóberkifalu–Körmend útvonalon egész álló éjszaka, mert nem akarta félbehagyni a néprajzi gyűjtést egy kiváló adatközlőnél. Magunk is elkötelezetten végeztük a terepmunkát, de erre az eltökéltségre nagy elismeréssel rácsodálkoztunk. Ekkora áldozatot hozni egy jó informátorért, egy fontos gyűjtésért, néhány hasznos adatért, nos, ez az, amihez igazi szakmai elhivatottság kell! Jócskán több mint három évtized távolából már csak találgathatunk, hogy vajon az 1903-ban született Tóth Józsefné, vagy az 1909-es születésű Molnár Imre volt az a jó adatközlő Csörötneken, aki miatt vállalta Zoli az egész éjszakai gyaloglást. A BTK Néprajztudományi Intézet honlapján keresztül ugyanis elérhető a *Kapcsolatrendszer a Délnyugat-Dunántúlon* kutatás honlapja, amelyen hozzáférhetőek a kérdőíves gyűjtés adatai, ellenőrizhető, hogy valóban Szabó Zoltán gyűjtött Csörötneken és kik voltak az adatközlői.³ (Itt jelzem, hogy egybehangzó válaszok esetén minimum három adatközlő kellett egy-egy kérdésre, az alapos gyűjtést végző Zoli hét adatközlővel dolgozott Csörötneken.) Ez a rám mély benyomást tevő történet máig jól jellemzi Zoli néprajzhoz fűződő viszonyát. A széles érdeklődési körébe eső tudományos és művészeti kérdések lelkesen foglalkoztatják, már-már szenvedélyesen kutatja-keresi a válaszokat azokra. A délnyugat-dunántúli közös gyűjtéseink óta sok közös munka (kiállítás, kutatás, zsűrizés), sok közös érdeklődési téma (festészet, iparművészet, zene) és szabadidős tevékenység (sport, foci) sodort bennünket párhuzamos életpályákon, hogy közben ezernyi szállal kötődő szoros barátság alakuljon ki közöttünk. A közös munkahelyen és a közös baráti körben munkával és szabadidőben együtt eltöltött évek alatt számtalanszor meggyőződhettem arról, hogy a Zoliról szerzett első meghatározó élményem, a most előhozott Csörötnek–Körmend éjszakai gyaloglása jól jellemzi őt.

³ G. Szabó 1988.

A pécsi Janus Pannonius Múzeumban szerzett muzeológiai tapasztalatokkal érkezett a budapesti néprajz szak befejezését követően a Néprajzi Múzeumba, ahol kollégák lettünk 1993-ban. Olyan nagy kiállításokon dolgozhatunk kurátortársakként, mint a *Magyarok Kelet–Nyugat között* (1994), az *Utazások Magyarországon* (1996), vagy a *Kalotaszeg – a népművészet felfedezése* (1997). Jó szemű meglátásai miatt hallgattam rá, ha kiállításrendezési kérdésekben együtt dolgoztunk. A vizualitás iránti tehetségét kamatoztattuk, amikor a millennium tiszteletére rendezett *Utazások Magyarországon* kiállítás készítésekor a „Balaton terem” rendezésében – amely részlegnek én voltam a felelőse – a tematikából kihagyhatatlan balatoni lángost mutattuk be. A pomázi HÉV-megálló büféjében készített lángost kivettem a nyaralók szaletlijének az asztalára. Zoli meglátása szerint „életszerűtlen” lett volna egy egészben kiállított lángos, ezért azt javasolta, hogy együk meg a kisebbik felét, hogy „*Látszódjanak azok a harapásnyomok!*” Tényleg jól mutatott a félig megevett lángos az asztalon, csak a pomázi „lángosos Pista bácsi” a HÉV-megálló talponállójából, aki az egész kiállítást levideózta büszkeségből, panaszkodott felháborodottan, hogy valamelyik dívatlan látogató bezabálta a lángosa felét. Csak akkor nyugodott meg, amikor biztosítottam arról, hogy az avatott szakember kollégám, Szabó Zoltán javaslatára, a koncepció része, hogy a lángos ne egészben legyen kiállítva, hanem falásnyomokkal.

A Néprajzi Múzeumból én még a saját elhatározásomból korábban távoztam, Zolinak végtelenül méltánytalan körülmények között kellett másfél évtized után elmennie, kiválóan végzett kurátori munkája, számos nagy sikerű – többek közt a duda- – kiállítás megrendezése, koncepciózus gyűjteménykezelési és -gyarapítási tevékenysége, színvonalas publikációi, muzeológusi elhivatottsága ellenére. 2008 óta a Hagyományok Házában dolgozik, ahol a Népi Iparművészeti részleg vezetője. Természetesen itt is remekül feltalálja magát, ezen a területen is maximálisan „otthon van”. Szenvedélyesen szereti és kutatja a képzőművészetnek és az iparművészetnek a népművészetben megjelenő vetületeit. Az azóta is folytonosan végzett kutatómunkája mellett sokoldalúságát jelzi, hogy párhuzamosan komoly művészi, előadói és oktatói pályát futott be. Lenyűgöző, hogy mennyire sokszínű a tevékenysége és milyen eltérő felkészültséget és képességeket igénylő területeken alkot magas színvonalon. A gazdálkodás változásáról és a népi építészetéről írt publikációi alapos tárgytörténeti és muzeológiai ismeretekről tanúskodnak. Széles körű zenei érdeklődésén belül a dudákra és a dudazenére vonatkozó speciális elméleti és gyakorlati tudása egyedülálló. (Tari Jánossal filmet is készített a Dél-dunántúli dudakészítésről.⁴) A fentiekben már említett kiállításrendezési,⁵ kurátori munkája mellett, több mint egy évtizede dudatanár az Óbudai Népzenei

⁴ G. Szabó–Tari 2002.

⁵ A legnagyobb sikerű az „*Aki dudás akar lenni*” – *Dudák és dudások a Kárpátokon innen és túl* című kiállítás rendezése volt, amelynek anyaga megjelent a Néprajzi Múzeum tárgykatalógus sorozatában (G. Szabó 2004b.). Lásd még: Hála–G. Szabó 2010.

Iskolában, könyvet írt – a szűkebb Fejér megyei (Aba) pátriájához is kötődő, többek közt a Malonyay-féle köteteket is illusztráló – gróf Zichy István életművéről,⁶ alkotótárs és zenei közreműködő színházi produkciókban,⁷ ismeretterjesztő tevékenysége pedig a Kárpát-medencétől az amerikai magyarok köreiig terjed.⁸ Több mint egy évtizede Fábián Évával járják a magyarországi és a határon túli óvodákat, iskolákat népzenei-mesés előadásokkal, amelyeken Zoli mindig beszél a népi hangszerekről is.

Zoli népzenei pályafutása olyan gazdag, annyira sokrétű, hogy annak részletezésére itt nincs mód, de felkészültségem se elegendő a szakszerű méltatásához. Csak jelzésszerűen utalhatok arra, hogy Pécsen „fertőződött” meg a délszláv muzsikával, játszik a Vizin zenekarban és kezd el Ágoston Bélával zenélni. Megismerkedik, gyűjt és tanul az utolsó dudásoktól. (Emlékszem, ekkor, még a 90-es évek elején vág le egy kecskét a pomázi gazdálkodó szomszédom udvarán dudakészítéshez.) Sorba adja ki önálló, és más közreműködőkkel készített dudalemezeit. Együtt zenél Sebestyén Mártától és Szvorák Katalintól kezdve a Misina és a Vujicsics együttesig. Több zenekarban alkot, többek közt a Sabotage formációban, amely a duda és az ütőhangszerek hangzásvilágát párosítja. Harminc éve tagja a Halász László („Hali”) vezette Kolo együttesnek, a mai napig hetente tartanak teltházastáncos táncosokat a ferencvárosi művelődési otthonban. Kiss Ferenc Etnofon „műhelyében” hét (disc) lemezen megjelenő, nagylélegzetű zenei produkcióban vesz részt.

És a végére hagytam a lényegét. Számtalan munkáját kíséri végig alkotótársaként (és ihletőként) felesége, a szintén jeles néprajzkutató és népzenei előadóművész, Juhász Katalin. Lenyűgöző, hogy ketjüknek, három gyermek felnevelése mellett mi mindenre futotta idejükből és erejükből. Több néprajzi tanulmányt együtt írtak, főként a népi építészet és a táncművészet témájában.⁹ Ketten, illetve a Carmina Danubiana, valamint a Tiszta Forrás együttes tagjaiként, 1993 óta mutatják be kutatási eredményeiket a színpadon itthon, és a világ számos országában. A magyar televízió- és rádióműsorok rendszeres szereplői, néprajzos szakértői, CD-k és hanglemezek egész sora jelenik meg ketjük közreműködésével. Legfőbb küldetésük, hogy élményszerű, interaktív formában közvetítsék a Kárpát-medencei kulturális örökség értékeit. Eh-

⁶ G. Szabó 2008.

⁷ 2014–2016 között az Örkény Színházban az *E föld befogad avagy számodra hely* című színdarabban (a Mohácsi testvérek rendezésében) alkotótárs és zenei közreműködő G. Szabó Zoltán. A színdarabot a POSZT-on az év legjobb előadásának választották és a színikritikusok díját is elnyerte. Játszott a Bárka Színház *Rómeó és Júlia* darabjában is. (2004. Rendezte: Csányi János.)

⁸ G. Szabó Zoltán és felesége, Juhász Katalin az USA-ban működő Magyar Baráti Közösség meghívására 2009-ben az ITT-OTT találkozó keretében, a Reménység Tavánál, Ohio államban egy héten keresztül tartottak mindennap ismeretterjesztő előadásokat, énektanítást és népzenei fellépéseket, táncosokat.

⁹ Juhász–G. Szabó 1994; 1997; 2010; 2013.

hez saját előadói módszert dolgoztak ki: diavetítéssel, élőzenével kísért ismeretterjesztő műsoraikban számos néprajzi témát mutatnak be. Amerikától Baskiriáig nagyon sok helyen (több mint 20 országban) szerepeltek már előadásaikkal. A legtöbbször 1848 a folklórban és a népművészetben, valamint a magyar pásztorhangszerek témájú előadásait mutatják be.

E dióhéjban felvázolt pálya gazdagsága méltán indokolta volna, hogy Szabó Zoltánt egy jól megszervezett szakmai köszöntésen ünnepeljük meg 60. születésnapján. Am Zoli mereven elzárkózott ettől, mint mondta: „*Nehogy meglepetés bulit szervezzetek nekem!*” Általában együtt, feleségeinkkel szoktuk ünnepelni a születésnapunkat, hiszen pár nap csak a különbség négyünk születésnapj dátumának. Idén, éppen a jeles kerek évfordulón viszont nem sikerült megszervezni a születésnapozást sem a Covid-járvány miatt. Ezért most e rövid méltatás után csak írásban fordulok Hozzád: barátom, Zoli, a *Néprajzi Hírek* felkérésére az egész néprajzos közösség nevében kívánok még sok – a csörötneki terepmunkához hasonló – izgalmas kutatást, sok írást és zenélést, gyűjtést és feldolgozást, sikert a tudományban és az előadóművészetben! De legfőképpen a családod körében egészségben eltöltött boldog, hosszú éveket! Valahogy az élet összesodort bennünket, még a feleségeinkkel való első, nagy találkozásainkkor is egy társaságban voltunk. Habár a rossz lábunk és szaporábban verő szívünk miatt már nem hiszem, hogy focizunk együtt, de fogunk még közösen kiállítást készíteni, mondjuk a szentendrei festőiskola alapító nyolcaiból, kivált Rozgonyi művészetéről! Úgy legyen!

BALOGH BALÁZS

Irodalom

Barabás Jenő

1989 A délnyugat-dunántúli mikrorégiók kutatásáról. In Barabás Jenő (szerk.): *Kapcsolatrendszerek a Délnyugat-Dunántúlon. (Néprajzi tanulmányok)*. 5–9. Budapest.

Hála József–G. Szabó Zoltán

2010 „Dudásoknak, kanászoknak közzibül, közzibül...”. A dudáról és dudásokról az ipolysági kanászhangverseny századik évfordulója alkalmából. Timp Kiadó, Budapest.

G. Szabó Zoltán

1988 Csörötnek adatlapja; <http://kapcsolathalo.nti.btk.mta.hu/index.php?title=C3%B6r%C3%B6tnek>, utolsó letöltés: 2020. február 19.

2004a Ismertető. In Szabó Zoltán (szerk.): *A tündérek ajándéka. Kárpát-medencei dudamuzsika. (CD) Hungaroton, Budapest.*

2004b A duda. The bagpipe. A Néprajzi Múzeum Tárgykatalógusai 9. Budapest.

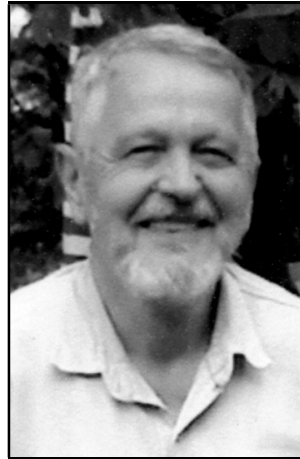
-
- G. Szabó Zoltán (szerk.)
2007 Curriculum Vitae. Gróf Zichy István élete és munkássága. A Néprajzi Múzeum tudománytörténeti kiadványsorozata 14. Budapest.
- G. Szabó Zoltán–Tari János
2002 A tündérek ajándéka. (Dudakészítés a Dél-Dunántúlon, Gadányi Pál – Tótújfalu, A Népművészet Mestere) Duna Tv.
- Juhász Katalin–G. Szabó Zoltán
1994 Barokkos házoromzatok a Kisalföld népi építészetében. Ház és Ember 9. 87–114. Szentendre.
1997 „Forráskutak – mosóházak” a történeti Zala megye Tapolcai-járásában. In Népi építészet a Balaton-felvidéken. Szerk.: Cseri Miklós–Laczkovics Emőke. 363–394. Szentendre–Veszprém.
2010 Redicowery of the bagpipe in Hungary. In Hoppál, Mihály (ed.): Sustainable Heritage. Symposium on European Intangible Cultural Heritage, Budapest, April 23–24. 201–226. Budapest.
2013 Bagpipe Revival in Hungary: Táncház Model as Practice and Transmission of Tradition. In Drago, Kunej; Ursa, Sivic (szerk.): Trapped in Folklore? Studies in Music and Dance Tradition and Their Contemporary Transformations. LIT Verlag, 15–40. Berlin, Zürich, Münster.

* * *

IN MEMORIAM

Jeles malomkutatók emlékezete

Bordás Attila
(1942–2019)

A Vajdaságban élők és kutatók a ritkaságszámba menő tárgyi néprajzos mérnökök egyikétől, Bordás Attilától (Verbász, 1942–2019) búcsúztak a múlt év végén, mint az 1990-ben létrejött Kiss Lajos Néprajzi Társaságunk alapító tagjától is. Bár végzettségénél fogva cukoripari mérnök volt, és szakmai karrierjét a nagy múltú, 1912-ben épült verbászi cukorgyárban kezdte, mégis az évek folyamán a szénhidrátok terén szerzett szakosítása révén figyelme a malomipar felé irányult. Neki köszönhetően konzerválták többek között a Gombos községi (Tamaskó-féle) dunai hajómalmot, Harkai Imrével mentették meg Bácsstopolya egyetlen megmaradt szélalmát, s írta le, s publikálta először Feketics (Bácsfeketehegy) kertjeiben már a múlt századforduló táján épült, népies találmányként készült széldarálókat. Aztán fölmérte az egykori kikindai szárazmalmot, majd az apatini, óbecsei, kúlai, csébi és magyarkanizsai „sörfőző házakat és korcsmákat”, ő derített fényt a Ferenc-csatornát építő Kiss József középületeinek terveire, mint amilyenek az iskolák és tanítólakások, templomok, községházák voltak...

Ránk maradt bibliográfiai jegyzéke szerint több mint ötven szacikket jelentett magyar, szerb és német nyelven kutatásainak eredményeiről, kezdve a 16. századi egykori malmok műszaki leírásától, Verancsics Faustus egykori

csanádi püspök találmányaitól, az őrlőmalmoktól, présektől, cséplő- és szitálószerkezetektől eredeztetve eljutva térségeinknek több évszázados malmászata föltérképezéséig. Tanulmányában fölmérte a dunai és tiszai hajó- és vízimalmokon túl a szél- és szárazmalmokat, a rakoncás potyogómalomokat és a gőzmalmokat is. Csupán egyetlen adat: fölmérte és publikálta, hogy például 1885-ben a mai Bácska és Bánát, azaz Bács-Bodrog és Torontál vármegyében 816, illetve 981 szárazmalom működött, ugyanakkor vízimalomból a Bácskában 298, Bánátban pedig 54 volt, továbbá szélmalomból 118, illetve 72, valamint a Bácskában 59, míg Torontál megyében 57 gőzmalom örölte ekkoriban a gabonát.

Szinte valamennyi vajdasági és szerbiai szakmai folyóiratnak fölkért munkatársa volt, de publikált a budapesti *Gabonai par* és a zágrábi *Mlinarstvo* folyóiratokban, a dunai malmokkal kapcsolatos tanulmányait pedig rendre közölte a németországi *Die Mühle* szakmai folyóiratban is. Foglalkozott a pancsovai születésű Lambrecht Kálmán, egyébként Hermann Ottó egykori tanítványának a néprajztudomány számára értékes, a malmokkal kapcsolatos kutatásaival, elemezve *A magyar szélmalom* (1911) és *A magyar malmok könyve* (1914) című munkáit. Gazdag levelezése maradt fenn, hiszen évtizedeken át váltott szakmai eszmecserét például az idősb és ifjabb Kós Károllyal, Péntes Istvánnal, Andrásfalvy Bertalannal, Balassa Ivánnal, Juhász Antallal, Wöller Istvánnal és másokkal, tagja volt a malmokkal foglalkozó tudósokat tömörítő Nemzetközi Molinológiai Társaságnak és a Magyar Molinológiai Társaságnak, a Magyar Néprajzi Társaságnak, állandó kapcsolatot tartott fenn a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum szakembereivel, külmunkatársa volt a budapesti Akadémia Kiadó *Magyar Néprajzi Lexikon*ának, az újvidéki Szerb Matica és a Vajdasági Múzeum néprajzi kiadványainak.

Munkásságát átfogóan fivére, Bordás Győző író, az újvidéki Fórum Könyvkiadó nyugalmazott főszerkesztője értékelte a *Magyar Szó* napilapban és a szabadkai *Bácsország* című honismereti folyóiratban.

Gazdag szakmai könyvtárát, helyszínrajzait, kicédulázott levéltári anyagát és levelezését a család a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézetnek ajándékozta.

SZÓKE ANNA

Wöller István
(Gétye, 1929. október 27.–Várpalota, 2020. április 3.)

Wöller István, a magyar malomkutatás nagy öregje 2020. április 3-án, 91 éves korában elhunyt. Vele a malmokat kutató szűk szakmai réteg legtermékegyebbb szakembere ment el, aki 1969-től, mintegy fél évszázadon keresztül vett részt a szervezett honismereti munkában. Kutatásait Éri István, a veszprémi Bakony Múzeum, egyúttal a veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság akkori igazgatója és Nagybakay Péter etnográfus, céltörténész támogatta.

1969-ben az ÉDOSZ-archívum (Élelmézésipari Dolgozók Szakszervezeteinek Szövetsége) megbízta a Veszprém megyei malmok tárgyi emlékeinek feltérképezésével. Wöller István nagy alaposággal végezte malomtörténeti gyűjtését és az anyag dokumentálását. Kezdetől fogva fontosnak tartotta a terepmunkát, így a megye valamennyi malmát bejárta, ezerszámra készítette a fényképfelvételeket a malmokról, molnárokról, adatközlőkről, gépekről, kisebb-nagyobb alkatrészekről. Saját maga rajzolta térképein, fénymásolt térképlapokon pontosan rögzítette a terepbejárás során meglátogatott malmokat. Ugyanakkor könyvtári, levéltári kutatómunkával gyűjtötte a Veszprém megyei malmok történeti anyagát is. Malomtörténeti fényképparchívuma és adattára Veszprém megyére ma egyedülálló az országban. Az eredeti vízikönyvek tulajdonosoknál fellelhető iratanyagai (tervrajzok, vízjogi engedélyek, műszaki leírások, engedélyokiratok) a fényképekkel, a helyszíni feljegyzésekkel, a kicédulázott levéltári adatokkal malmonként kötegetett dossziékban gyűltek nála. Ma ez az anyag elérhető a gödöllői Szent István Egyetem Mezőgazdasági Eszköz- és Gépféjlődéstörténeti Szakmúzeumában. Az államosítás után funkciót vesztett, gyakran gazdátlanul maradt malmokból több száz ipartörténeti emléket, alkatrészt mentett meg a biztos pusztulástól, elkallódástól – ezek javarészt közgyűjteményekbe kerültek, vagy más, felújított malmokba.

A Veszprém megyei malmokkal kapcsolatos dokumentációgyűjteményét vízimalmok felújításához, a tervezéshez előszeretettel használták mások is, és ő mindig szívesen, önzetlenül segített. Fél évszázados tevékenysége során több malom helyreállításában segédkezett szakértőként, malomipari gépek, alkatrészek adományozójaként egyaránt. Neki köszönhető az örvényesi és a csopaki vízimalom megmentése, segítségével választották ki, építették újjá a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Balaton-felvidéki tájegységének nyírádi vízimalmát, a zalaszántói Kotsy-malom gépészeti berendezésének egy része tőle származik, beépítésében, a rekonstrukcióban is segédkezett, ahogyan a kapolcsi Falumalom első megújításában is.

Állandó résztvevője, előadója volt a megyei és országos honismereti és üzemtörténeti konferenciáknak, kézművesipar-történeti szimpóziumoknak, és lelkes patronálója volt a fiatalabb nemzedéknek.

Magáról így vall 1994-ben megjelent *A Tapolca vízimalmai Pápán és környékén* című könyve hátoldalán: „Tizedik gyerekként születtem 1929-ben, Zala megyében, Gétye községben. Már gyermekkoromban nagy érdeklődést tanúsítottam a gépek iránt. A gabona gépi cséplésének idején szívesen segédkeztem a gépek körül. Amikor jó apám malomba vitte gabonáját megőrletni, szívesen mentem vele, és amit ott láttam, lenyűgöző volt számomra. Akkor láttam először hatalmas szivógáz-üzemű Bánki motort, amelynek lassú járását órákig is elnéztem. A malomban megfigyeltem, hol öntik fel a gabonát a garatra és hol fogják föl a zsákokba a lisztek különböző fajtáját. Ezek az apró mozzanatok később is megmaradtak emlékeimben. 1947-ben kovácsinasnak szegődtem, ahol nagyon jól éreztem magam a szakma sokoldalúsága miatt.

1951-ben érettségiztem, majd 1954-ben a Malomipari Vállalat veszprémi malomüzemében helyezkedtem el, ahol tíz évet töltöttem el.

1962-ben a Veszprém megyei Malomipari és Terményforgalmi Vállalat megalakulásával a műszaki osztályra kerültem, ahol a vállalat TMK munkáinak irányítását végeztem. 1965-ben megalakult a vállalat karbantartó üzeme és annak vezetésével bíztak meg, amelyet 1988-ig vezettem. Ebben a beosztásban alapos ismeretet szereztem a malmok felépítéséről, s az őrlés technológiájáról. Még 1969-ben megbízást kaptam Veszprém megye malmainak kutatására, dokumentumok, tárgyak és gépek gyűjtésére. 1975-ben a malmok felkutatásával végeztem, sok gépet, tárgyi anyagot és dokumentumot gyűjtöttem. Gyűjteményem nagy részét múzeumoknak adtam át, de sok értékes anyagot helyeztem el a csopaki és örvényesi vízimalmokban is.

A Gabonaforgalmi és Malomipari Vállalat 1988-ban megbízott az örvényesi műemlék vízimalom vezetésével, amely 1993-ban a Kincstári Vagyon Igazgatóság kezelésébe került át, de a malmot napjainkig gondozom, bemutatom. Bízom abban, hogy a könyvemet olvasó is érezheti a malmok iránti szeretetet és kutató munkám eredményét.”

Mi fontosat lehet ehhez hozzátenni?

1971-től 1987-ig a Veszprém Megyei Üzemtörténeti Kör, 1979-től a Veszprém Megyei Múzeumok Baráti Körének elnökségi és a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület tagja.

Kitüntetései: a szakmai elismerések mellett 1979-ben kapta meg a *Veszprém Megyéért Érmét* (arany) és 1994-ben a *Műemlékvédelemért Emlékérmét*. 2015-ben *Pro Comitatu* rangos díjat kapott Veszprém megyétől a megye idegenforgalmi vonzerejének növelése, kulturális életének fejlődése, hírnevének gyarapítása érdekében több mint öt évtizeden át végzett példaértékű honismereti, helytörténeti, kutatói munkássága elismeréséül.

Főbb munkái közül elsőként itt és most természetesen a *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok V.* kötetében 1978-ban megjelent, *A pápateszéri malmok* című írását kell megemlítenünk. Ez az írás három évvel az itt megrendezett építész felmérő tábor megrendezését (1975) követően jelent meg. Ő ajánlotta a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumnak, hogy a Balatonfelvidéket bemutató tájegységbe innen, vagy a környékről szerezzenek vízimalmot. Kovács István László építész, az SZNM akkori műteremvezetője így írt erről a *Bakonyi vízimalmok* című, a felmérő táborról szóló füzetben: „*A pápateszéri malmok láncolatát Wöller István veszprémi malomkutató fedezte fel számunkra. Az Ő többéves gyűjtőmunkájára támaszkodva közösen jelöltük ki az építészeti feldolgozásra leginkább érdemes hat épületet. Szándékunk az volt, hogy studiumaink eredményeképpen a 18. századig visszanyúlóan adatokat szerezzünk ezen épülettípusra.*” (Kovács István László: *Építészet és malmok*. In *Bakonyi vízimalmok*. Pápateszér, 1975. 11–14.) És Wöller István úgy ír hosszas tanulmányt a pápateszéri vízimalmokról, hogy csak saját anyagot használ fel benne – gyűjtéseit, fényképeit, térképvázlatait: az általa szorgalmazott felmérő tábor anyagából semmit sem közöl – idegen tollakkal nem ékeskedik.

Nagyobb összefoglaló munkája, önálló kötete *A Tapolca vízimalmi Pápán és környékén* címmel 1994-ben jelent meg. Ebben egy vízfolyás, a Tapolca-patak vízimalmait mutatja be, kezdve a történelmi adatokkal, majd a Tapolca patakmalmainak felsorolásával a Forrásfői malomtól a börhendi malomig, amely a sorban a huszonhatodik. Szól az államosításról is, a kiörlött (értsd megszüntetett) malmokról, s követi az üzemeltetésre meghagyott malmok sorsát is. Ezt követően mind a 26 vízimalmot leírja a rendelkezésére álló adatok alapján, majd a jelenkorról szól a *Pápai malmok alkonya* című fejezetben. A könyvet gazdag kép- és rajzanyag zárja.

Összefoglaló munkának tekinthetjük az *Egykori vízimalmok Veszprém megyében* című könyvét, amely 2001-ben jelent meg, a balatonfüredi, csopaki malmokról szóló könyve előtt. Ennek a könyvnek az előszavában Wöller István, aki elsősorban leíró jellegű munkákat adott ki, elméleteket nem gyártott, hiszen az adatok sokaságát, amire elméleteket lehetett volna alapozni, éppen ő tárta fel, személyes viszonyulását mutatja meg kutatásai tárgyához, a malmokhoz, azok természeti környezetéhez. Így ír:

„Az 1969-ben megkezdett malomipari kutatásaimat tehát az átalakított Veszprém megye malmainak tanulmányozására terjesztettem ki. Éppen a történeti hűség indokolja, hogy az akkori keszthelyi, sümegi, tapolcai járásbéli vízimalmokkal is foglalkozzam. Sajnos időközben a történeti viszonyok hátrányosan megváltoztak. Mint az ország nagyobb részén, úgy az új megnagyobbított megye határain belül is a hajdanán bővizű patakok mai állapota mostohább a korábbiaknál. Példákkal fogom bemutatni megszűnésüket, illetve vizeik drámai csökkenését.

Egyebek között például a Keszthely nyugati részén folyó, hajdan bőséges hozamú gáti és gyöngyösi patak csaknem teljesen kiszáradt. Az ugyancsak itt folyó hévizi vizet más irányba vezették, miáltal energiahaszna egyenlő lett a nullával. Vonyarcvashegyen vízműépítés szüntette meg a helyi Sédet. Az Uzsától folyó Lesence patak szinte száraz, pedig ennek vize régen számos gabonaörlő és deszkametsző malmot hajtott. Az Eger vize, mely Nagyvázsony határában eredt, hasonló sorsra jutott, noha nagyapáink idejében e patak vízének erejével csaknem negyven vízimalom őrlte a gabonát a Balatonig. [...] A Tapolcafőn eredő Tapolca folyónak, mely az 1800-es évek végén másodpercenként még 2500 liter vízhozammal futott medrében, mára a forrásai sem láthatók. Helyüket a vízmű kútjai jelölik. [...] Nem áll különkülön a veszprémi Séd sorsa sem. Olyannyira lepadt, hogy már a városon keresztül folyó árkában is ritkán vendég a bővebb vízfolyás. Hasonlóképp sorolhatnám tovább a Veszprém megyei patakok sanyarú sorsát, melyet nagyrészt az emberi beavatkozás: a bányászat, a vízművek létesítése, s nem kis mértékben a természet változása okozott. De azért ne keseregjünk. A civilizáció, az emberi haladás ügyét pártolni kell, mint elsőrendű életparancsot.”

Majd így fejezi be:

„Könyvem se nem dicshimnusz, se nem sirató. Annál is inkább egy szakmabeli molnárember főhajtó tisztelgése a tiszteletre méltó dolgos, becsületes elődök emléke előtt – azok előtt, akiképp úgy szerették a kenyérnek való gabonát őrlő vízimalmokat, mint e sorok írója.”

Ez a könyve nem egyszerű felsorolása, adatolása a Veszprém megyei vízimalmoknak: témákat választ és ír meg, mint pl. a *Vízimalmok közléről, belülről*; *A fénykor mesterei*; *Amiről a leltárak, műszaki leírások tanúskodnak*; *Fejlődés viszontagságokkal*; *A csuvározás és végül a Vízimalmok alkonya, új fejlődési szakasz a malomiparban*.

Van egy füzött A4-es füzetem tőle, dedikálásával, amit Túristvándiban, a régebben évente megrendezett molnárnapiakon kaptam frissen, 2008. május 16-án. A MÉTE (Magyar Élelmiszeripari Tudományos Egyesület) Malomipari Szakosztálya adta ki a *Malom- és vízikerekek építése Veszprém megyében* címmel. Ez az írása kilóg a sorból, mondhatnánk, hiszen bár korábban megszerzett ismereteire, adataira alapozva írta meg, de egészen másról szól, mint az addigiak és az azután következő írásai: gyakorlati útmutató vízikerekek, fogaskerekek szerkesztésére, készítésére, rajzokkal, képekkel, hasznos fa-

anyag-ismertetőikkel, tanácsokkal. Malommegújító munkáimhoz, rajzokhoz, műleírásokhoz gyakran fordulok e kis füzethez.

A *Balatonfüredi malmokról* megjelent könyve (2009) az addig megszo-
kott mód szerint a város és közvetlen környéke történeti adatait sorolja fel a
malmok vonatkozásában, ahol is szó esik Tumler Henrik malomépitő munkás-
ságáról, a füredi molnárcéhről, az inasokról stb. Ezt követően a vízikönyvek
rendje szerint, forrásoktól folyásirányba haladva közli az adatsorokat a mal-
mokról Arácsról, a Kéki-völgyből és a Füredi-Sédről, a Siske-patak malmairól,
a Malom-völgy malmairól, s külön szól a Vörös János-féle múmalomról
mint a fejlődés megtestesítőjéről.

2010-ben jelent meg a *Kapolcsi malmok* című könyv, furcsa módon nem
Wöller István neve alatt, mintha nem ő lenne a szerzője. Pedig a kötet 400
oldalából 250 oldal az ő anyaga, tőle tudta meg a könyv „szerzője”, ő modta
el neki, tollba. Mert ő mindig hitt, szívesen adott át másoknak, adatot, fényké-
pet, rajzot, gépeket, alkatrészeket – önmagát.

A 2011-ben megjelentetett *Vízimalmok Csopakon* című kiadvány (társ-
szerzője Steinhausz György) kisebb részében van szó a csopaki malmokról
(Plul-malom, a Nosztori-völgy malmjai), de szó esik itt régészeti leletekről,
megemlítődnek a tési szélmalomok is.

1997-ben a Nemzetközi Molinológiai Társaság 9. Szimpóziumát Buda-
pesten tartotta, ahol a világ mintegy 20 országából több mint 100 malomkuta-
tó-malomtulajdonos vett részt. Szervezőként az akkor már jól ismert Wöller
Pista bácsihoz, az örvényesi vízimalomhoz kanyarítottam a szakmai kirándu-
lást, s a szakemberek elismeréssel tekintettek a szakszerűen helyreállított ma-
lomra, abban Pista bácsi nagyszerű malmos gyűjteményére. A világ minden
tájáról érkező szakemberek, elhivatott-megszállott malomkutatók akkor ámul-
tak el igazán, amikor Pista bácsi megmutatott néhányat a Veszprém megyei
kutatásait tartalmazó dossziéiból, a leírásokat, fotókat, vízkönyvi bejegyzése-
ket, helyben talált eredeti iratokat, megjegyezve, hogy a megye minden valaha
működött malmáról van valamilyen szintű anyaga. Csak a legfelkészültebb,
legtudatosabb malomkutatók tudtak felmutatni hasonló teljesítményt, az azóta
elhunyt Anders Jespersen dán, vagy David Jones angol kutatók készítettek
hasonló mennyiségű felméréseket, építettek a számítógépes korszak előtt igazi
adatbázisokat. Pista bácsi munkássága, írásai, könyvei ezeken az aprólékos
feltáró munkákon, az adatgyűjtéseken alapulnak, s ő a helyszíni, malomhelye-
ken, malmoknál történt adatgyűjtéseket egészítette ki levéltári gyűjtésekkel,
vízügyi iratgyűjtéssel, megalapozva későbbi munkáit, írásait, könyveit.

Tisztelegjünk emléke előtt!*

BALÁZS GYÖRGY

* Elhangzott 2020. szeptember 25-én a III. Pápateszéri Patakmalom Fesztivál kereté-
ben megrendezett Patakmalom Szakmai Napon.

Wöller István fő művei

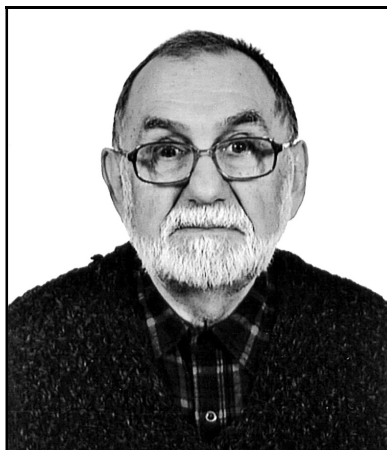
- A pápateszéri malmok. In *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok* V. Veszprém, 1978. 81–119.
- *Örvényes, Csopak, vízimalmok*. TKM Egyesület, Bp., 1989. (Tájak, kórok, múzeumok kiskönyvtára)
- *A Tapolca vízimalmai Pápán és környékén*. Önkormányzat, Pápa, 1994. (Fejezetek Pápa város történetéből)
- Malmok Pula határában. In *Pula története*. Pula Község Önkormányzata, Pula, 1996.
- *Egykori vízimalmok Veszprém megyében*. Eötvös Károly Megyei Könyvtár, Veszprém, 2001.
- *Tizenötévesen Németországban. Wöller István levante naplójából*. Viza Kft., Veszprém, 2006.
- *Malom- és vízikerekek építése Veszprém megyében*. MÉTE Malomipari Szakosztálya, Budapest, 2008.
- *Balatonfüredi malmok*. Balatonfüred Városért Közalapítvány, Balatonfüred, 2009.
- Ladányi András: Kapolcsi vízimalmok; beszélgetésekkel Wöller Istvánnal. Kapolcsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet, Kapolcs, 2010.
- *Vízimalmok a Tapolcán Pápától Marcaltóig*. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa, 2010.
- *Vízimalmok Csopakon*; Steinhausz Györggyel közösen. Csopaki Önkormányzat, Csopak, 2011.
- *Gétye község történetéből*. Viza Kft., Veszprém, 2013.

„Ingyen kaptátok, ingyen is adjátok” Bosnyák Sándor életpályája

A jeles néprajzi gyűjtő és folklórkutató, Bosnyák Sándor 1934. szeptember 4-én született a nyugat-bácskai Bezdánban, ahová – amint ő maga írja – a török megszállás alatt elpusztult falvak helyére 1742-ben telepítettek baranyai, somogyi, tolnai jobbágyokat.¹ Bezdánpusztát, tíz adózó házzal, a török defterek említik, az új község neve a 16. sz. végén a vidékre érkezett horvát pásztoroktól eredhet; a szerb-horvát *bezdán* jelentése 'feneketlen (mélység)', s egy 1796-os térképen a falu valóban mocsárból kiemelkedő szigeten áll. A lápvilágot, ahol 1856-ban a falu összefogásával irtották ki a farkasokat, a néphit

¹ Szeretnénk köszönetet mondani Bosnyák Sándorné Szelényi Katalinnak a munkánk elvégzéséhez nyújtott segítségéért!

szerint kék lángot fűvő sárkányok lakták. A regebeli Bosnyák-ős a község betelepítésének idején élt, neve származását jelezheti. A bezdáni Bosnyákok szapora nemzetsége idővel több ágra szakadt, Bosnyák Sándor a „Bíró” melléknevű nagycsaládba született. Ősei vállalkozó kedvű, talpraesett – cséplőgépet működtető, téglagyárat, gőzmalmot, villanytelepet építő –, nemegyszer száz holdnál is nagyobb területen gazdálkodó földművesek. Édesapja Bosnyák Sándor, édesanyja Kedves Mária volt. Születése után két esztendővel apja hajósnak állt.

Bosnyák Sándor
(1934–2020)

Általános és középiskolai elvégzése után Bosnyák Sándor 1955-ben szerzett könyvtárosi oklevelet az Apáczai Csere János Pedagógiai Főiskolán. Kezdetben vidéken helyezkedett el. A Baranya Megyei Könyvtárban dolgozva élénk szellemi, baráti kapcsolatokat alakított ki. Egyik mentora a Pécsi Egyetemi Könyvtárból 1956-ban nyugdíjba vonult Várkonyi Nándor – Hamvas Béla és Kodolányi János mellett a két világháború közötti meghatározó szellemi triumvirátus tagja – volt, aki segítette önművelésében. Pécsváradról könyvtári buszokkal járták Baranya kistérségeit, ez indította a néprajzi gyűjtés irányába. Mohácsról került a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba, a 6. Fiókkönyvtár vezetőjének helyetteseként. Hamarosan „repülő” lett, azaz, ha valahol a kiterjedt fiókkönyvtár-hálózatban a vezetőt kellett helyettesíteni, odament: hol itt, hol pedig ott segített a nyomtatott kultúrát eljuttatni az olvasóközönséghez. Így ismerte meg kolléganőjét, Szelényi Katalint (1943), akit 1965-ben feleségül vett, és akivel ezután ötvenöt esztendeig éltek együtt. Egyházi esküvőjüket 1965. december 24-én, a Pesti Ferences Templomban tartották. Bosnyák Sándor tanúja a bukovinai Istensegítség híres szülötte, Gáspár Simon Antal volt, ami néprajzi érdeklődésének kialakulását is jelzi: a *Gáspár Antal és családja meséi* című kéziratot már 1963-ban leadta az Ethnológiai

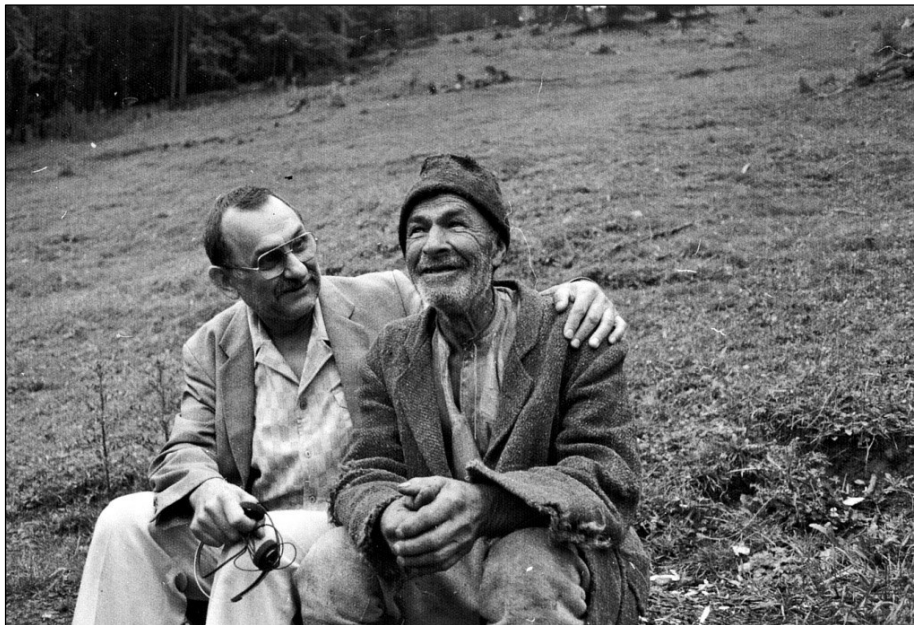
Adattárba (EA 13502), a Gáspár házaspár világgépét bemutató írását pedig 1970-ben közölte a *Világosság*. Szelényi Katalinnal kötött frigyükből három gyermek, Viola Mária (1966), Árpád Sándor (1968) és Orsolya Katalin (1973) született.

A nyugdíjazásáig könyvtárosként és népművelőként dolgozó Bosnyák Sándor – amint Hoppál Mihály írja – „*az egyik legszorgalmasabb hiedelem-monda-, legenda-, történetimonda-gyűjtő*”, aki „*a saját pénzén bejárta lényegében a teljes magyar nyelvterületet*”, lejegyzett „*szövegeit gyakran idézik olyan kutatók, akik alig jártak a »nép« között, alig gyűjtöttek*”, azonban „*egy kicsit mindig a szakma periferiáján élt, mert nem kapott állást a néprajztudomány sáncain belül, amit tulajdonképpen megérdemelt volna, hiszen szorgalma és az általa gyűjtött anyag minősége ezt indokoltá tette volna*” (*Magyar Szemle* XX/9–10. 63–75.). A napjainkban formálódó digitális Magyar Néphit Archivumban Bosnyák Sándor gyűjtéseiből jelenleg 3390 tétel szerepel, ettől nagyobb mennyiségű néphitadatra itt csak két neves akadémiai kutató, Diószegi Vilmos és Pócs Éva neve kapcsán bukkanhatunk.

Érdeklődő és empatikus ember lévén ugyanis mindenkor és mindenhol megtalálta a „gyűjtési szituációt”, a gyimesi csángó telepeken, a „havasok fenekében” megbúvó Rakottyáson, a távoli Moldvában vagy a Tolnába, Baranyába szakadt moldvai csángó magyarok, bukovinai székelyek körében éppúgy, mint később az Almássy Téri Szabadidőközpont táncházának ruhatárában, magnóval, tollal és jegyzetfüzettel üldögélve a viseleti darabokat, hímzéseket áruló kalotaszegi, széki asszonyok között. Egy évig a nagykőrösi könyvtárat igazgatta, majd jó három esztendeig (1977–1979) Szentendrén dolgozott a Pest Megyei Könyvtár olvasószolgálatának vezetőjeként. A *Szentendrei Műsorban* 1978-tól új rovatot jegyzett, amelyben írókkal, művészekkel diskurált. Irodalmi lapot is indított, a *Világfa* első száma az ötvenéves Juhász Ferencet köszöntötte, az ígéretes kezdeményezés azonban nem folytatódott, Bosnyák Sándor ugyanis 1980 októberétől már a budapesti Almássy téren dolgozott, művészeti előadóként. Itt, a táncházakon, koncerteken, előadóesteken, filmklubokon túl a népművészet és a képzőművészet kapcsolatát bemutató kiállítássorozatot rendezett; képzőművészekkel, építészekkel, költőkkel, irodalom-, művészet- és zenetörténészekkel, néprajzkutatókkal, antropológusokkal, pszichológusokkal készített riportjai jelentek meg folyóiratokban, illetve könyvekben, mint például *A néphagyomány vonzásában* (1985), illetve *Hagyomány és művelődés* (1989). Almássy téri állását 1993 decemberében bekövetkezett nyugdíjazásáig töltötte be.

Polgári foglalkozása melletti szabadidejében az ötvenes évek végétől kezdve súlyos kötetekre való, ritka és igen értékes folklórszöveget rögzített; a magyar néphit, a hiedelem- és történeti mondák terén – Magyar Zoltánon kívül – neki van a legnagyobb gyűjteménye. De sok más egyebet is gyűjtött: foglalkozott a népi gyógyászattal, betyármondákkal, hajósok, komposok, gátmunkások, bányászok meséivel és elbeszéléseivel, regösénekekkel, álom-

fejtéssel, népi látomásokkal, szakrális építészeti emlékeinkkel, koronázási jelvényeink esetleges népviseleti párhuzamaival és tengernyi egyéb dologgal. Az elsők között rögzített archaikus népi imádságokat, de gyűjtött ráolvasókat is. „1960 óta járom a második világháború alatt áttelepült moldvai és bukovinai csángók falvait, gyűjtöm hiedelmeiket, 1971-ben és 1972-ben végigjártam a moldvai falvakat, a gyimesvölgyi patakokat, ellátogattam a dévai csángókhoz is...” – írta 1973-ban. 1972-es útján feleségével írógépet vittek Lakatos Demeter szabófalvi költőnek, akiről később a *Mozgó Világban* írt (1985).

Bosnyák Sándor Virág Gergellyel a gyimesfelsőlaki Komjátpatakán, 1988. július 16-án

Bosnyák Sándor gyűjtötte archaikus népi imádságokkal először Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágék...* kötetében találkozhatunk (1974. 163.; 1976. 503–508.), később ő maga is bőven közölt ezekből, a *Folklór Archívumban* például hatvannégy moldvai, gyimesi, bukovinai népi imádságot hozott (1980. 205–212.; 1982. 72–73, 140–150.; 1984. 116–123.), de az *Örökség* hasábjain is olvashatunk tíz gyimesi és moldvai imaszöveget (1992/1: 9–10.), a *Magyar Bibliában* található *Imádságok* könyvében pedig ötvenkét népi imát tett közzé, Andrásfalvától, Déván és Öregcsertőn át, egészen Bálványosváralljáig vagy éppen Karakószörcsökig – a magyarlakta vidékek szinte egészéről (2001. 101–114.). Ráolvasógyűjtéseinek kiterjedt és alapvető fontosságú voltára, saját közlésein túl (így pl. a *Folklór Archívumban* 1980-, 1982-, 1984-ben összesen 122 szöveg) a legjobban talán az világít rá, hogy Pócs Éva legutóbb megjelent, *Ráolvasások* (2014) című nagy korpuszának bibliográfiájában az

„igen gazdag szöveganyagot” feltáró Bosnyák Sándor hét dolgozatával, könyvével szerepel, s a szerző neve százharmincnál is több ráolvasó kapcsán bukkan fel a kötet jegyzeteiben. Pedig, amint *Nyiss kaput, angyal!* című könyvében (2001. 10.) Tánczos Vilmos megjegyzi, a Bosnyák gyűjtésében szereplő, a műfaj adatbázisának fontos részét képező archaikus népi imádságok – és éppúgy a ráolvasók is – szinte csak „melléktermékek”: lenyűgöző bőségű adattáiraiba ilyen szövegeket is felvett.

Néprajzzal, folklorisztikával foglalkozó kortársai közül szorosabb kapcsolatban állt – többek között – Domokos Pál Péterrel, Erdélyi Zsuzsannával, Falvai Károlyval, Grynaeus Tamással, Halász Péterrel, Hoppál Mihállyal, Kallós Zoltánnal, Kovács Ágnessel, Kríza Ildikóval, Lükő Gáborral, Nagy Ilonával, Oláh Andorral, Polner Zoltánnal, Szemerényi Ágnessel, Szócs Istvánnal, a fiatalabb generációból Harangozó Imrével, Huszár Andreával, Magyar Zoltánnal, Takács Györggyel, Virt Istvánnal.

Érdeklődése különösen az emberi élet végpontjai (születés és halál), az ősi magyar hitvilág néhol mindmáig eleven emlékei, a „pogányság” és kereszténység határvidéke, valamint az *isteni* felcsigázó és rémítő valósága iránt volt felfokozott, ám gyakorlatilag szinte minden érdekelte: 1989 júniusában részt vett a Foundation for Shamanic Studies kutatója, Jonathan Horwitz vezette háromnapos gyógyító sámánutazáson, röviddel halála előtt levelet fogalmazott egy úrkutatónak, hogy tőle az újonnan felfedezett exobolygóról információt kapjon, és már halála után hozták meg számára a csillagász Grandpierre Attila egyik új, dedikált kötetét. Súlyos betegségeken, műtéteken túl sem csökkent tudásvágya, nem veszítette el kutatói ösztönét és kedvét.

Szerteágazó érdeklődése és tematikailag rendkívül változatos életműve ellenére Bosnyák Sándor vélhetőleg elsősorban monda- és hiedelemkutatóként foglalja majd el az őt megillető helyet a magyar néprajz tudománytörténetében. Leginkább figyelemre méltó, számos esetben releváns módon újat hozó tanulmányai és megjelent köteteinek többsége is e körbe sorolható. Mint említettük, az 1950-es évek végétől fordult érdeklődése a folklórszövegek gyűjtése felé: előbb Baranya megye különböző tájain, majd az 1960-as években a Tolnába, Baranyába és Pest megyébe telepített bukovinai székelyek és moldvai csángók körében. Csak sajnálható, hogy gyűjtési emlékeit nem publikálta, ugyanis meghatározó erejű és a megismert szövegvilágon is túlmutató élmény lehetett számára (is) e két, archaikus népi kultúrájú, még a 19. századi hagyományvilágot és kulturális örökséget reprezentáló néprajzi csoport megismerése.

A néprajzi kuriózumok megtalálásának a vágya Bosnyák Sándort már a gyűjtések megkezdése óta inspirálta, példa rá, hogy olyan foglalkozások művelőitől, szociológiai csoportok képviselőitől (bányászok, hajósok, komposok, gátmunkások) is közölt figyelemre méltó folklóranyagot, akikre igazából még a munkásfolklór kutatói sem figyeltek fel érdemben. Sok tekintetben hasonló kuriózum az a gyűjtemény is, amely a Szlavóniából és Boszniából Majsra te-

lepült magyarok mondáiból adott közre válogatást. Szintén a Délvidék felé tekintő, a családi ősök iránti tisztelgésért is felfoghatók azok a közleményei (1973, 1987, 1991), melyek Bezdán néphitét és mondavilágát mutatják be – egyszer majd remélhetőleg egymás mellé szerkesztve – a Bosnyák nemzetiség emlékei között élő hagyományok alapján egy néprajzi falumonográfia igényével.

Bosnyák Sándor neve akkor vált igazán ismertté a honi néprajzosok körében, amikor 1969-ben a magyar néprajztudomány vezető folyóiratában, az *Ethnographiában* megjelent egy rövid, ám annál nagyobb hatású közleménye. A magyar duális teremtésmondák (a tenger fenekéről felhozott föld motívumának) feltárása és közreadása ugyanis legalább olyan nagy visszhangot keltett a szakmai közvéleményben, mint száz évvel korábban Kerekes Izsák balladájának előkerülése, vagy e műfaji példánál maradva, az ugyanezen években Faragó József által publikált *Vitéz és kegyes*. A magyar folklorisztikai irodalomban azóta is egyike a legtöbbet hivatkozott műveknek. Sok tekintetben hasonló rejtőző folklórincsek sokasága került elő fáradhatatlan gyűjtői tevékenysége és persze az azzal járó gyűjtői szerencse következtében. A szintén az *Ethnographiában* publikált, *A felkelő nap köszöntése a csángó népcsoportoknál* című tanulmánya (1973) egy ősi, kereszténység előtti rítus évszázadokat túlélő napi gyakorlatára hívta fel a figyelmet. 1971-ben a kanadai *Magyar Óskutatás* hasábjain a Napisten alakjával foglalkozott. Az Attila titkos temetésének folklórhagyományairól szóló vitát (mármint hogy az értelmiségi kreálmány, vagy sem) lényegében szintén az általa hozott recens adatok döntötték el. Már az ezredforduló körüli években látott napvilágot három összegző tanulmánya (a magyar parasztság halálközeli élményeiről; az öregek önkéntes halálának – az élő emlékezettel még elérhető – szokásáról; és egy moldvai csángó látóról: a lészpedi „szent leány”-ról), mely írások azóta szintén alpművek mind néprajzi, mind pedig kulturális antropológiai tekintetben. E vonulatba illeszthető a szintén azokban az években publikált tanulmánya és szöveggyűjteménye a népi álmefejtésről és álm-elbeszélésekből.

Bosnyák Sándor életművének sarkalatos részét képezik, és az idő múlásával, a 24. óra sok tekintetben tényleges beteljesedésével a súlyuk és értékük még csak növekszik is mindazoknak a monografikus igényű gyűjteményeknek, melyek a néprajzkutató másfél-két évtizedes intenzív gyűjtőmunkájának az eredményei. Az MTA Néprajzi Kutatócsoportja által kiadott *Folklór Archivum* című sorozat legjelentősebb és leginkább figyelemre méltó kiadványai a Bosnyák által fémjelzett könyvek. *A bukovinai magyarok hitvilága* címmel két kötetben publikált (1553 és 2063, összesen 3616 szöveg) grandiózus gyűjtemény már csak azért is kiemelkedő jelentőségű, mert a nevezett etnikai csoport körében végzett hasonlóan nagyszabású monda- és hiedelemgyűjtésre nincsen példa (az idő múlásával pedig már megismételhetetlen is). Sok tekintetben hasonlóak mondhatók el az 1980-ban közreadott, a moldvai csángó hiedelemvilágot reprezentáló korpuszról, hiszen, bár azóta két kiváló moldvai

vonatközású kötet is napvilágot látott (Virt István és Halász Péter művei), ennyire átfogó igényű és nagyságrendű (1914 szöveg) egy sem. És noha kivételes módon a megjelenésekor már nem volt társtalán, hiszen kis példányszámú tanszéki kiadványként elérhető volt Salamon Anikó 1971–1972-es gyimesi gyűjtése, igazából csak Bosnyák Sándor – ugyanezen évekből származó – gyűjteménye számított olyan nívumnak (1980-ban), amelyre minden folklorista felkapta a fejét, és amely korpusz (612 szöveg) azóta is megkerülhetetlen.

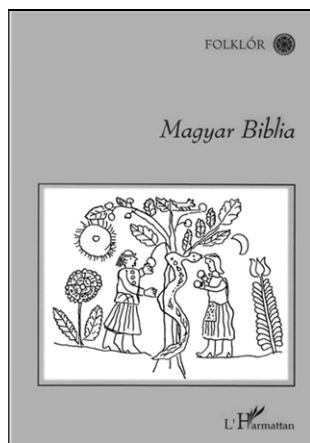
Bosnyák Sándor folklórgyűjtői tevékenysége az 1980-as és az 1990-es években is lankadatlanul folytatódott, mint az az ezredfordulót követő években publikált kötetek jegyzetanyagából is kitűnik. Az általa indított és szerkesztett *Örökség* c. periodika lapjain közölt válogatást az aldunai székelyek körében végzett gyűjtéseiből, az újabb gyimesi kiszállások anyagából (100–100 „regé”-t), és ugyanott egy-egy általa feltárt mondaciklust a halála után szentként tisztelt trunki Benedek Márton doktorról, valamint az 1992-es Szent László-év alkalmából a legendás lovagkirályról. Népművelőként, az Almássy Téri Szabadidőközpont munkatársaként ekkorra a korábbiaknál több lehetősége és ideje nyílt kisebb vidéki és határon túli kiszállásokra is (a Dunántúltól Zempléniig, Kalotaszegtől a Székelyföldig). E vegyes táji gyűjtések jelentékeny része máig kéziratban van, és a felsoroltakon kívül már csak egyetlen nagyobb regionális korpuszt sikerült egybeszerkesztenie: a palócföldi mondagyűjtések anyagát *A maconkai aranyalma* címmel (A 2000-ben kiadott *Mit láték álmomban* című kötetben).

Hogy Bosnyák Sándor a magyar történeti mondák gyűjtőjeként is egyike a legjelentősebbeknek, azt számos vonatkozó közleményén kívül (több mint beszédes adalék, hogy *A magyar történeti mondák katalógusának* bibliográfiájában összesen 34 műve szerepel) mindenekelőtt a 2001-ben publikált emblematikus könyve, az *1100 történeti monda* fémjelzi. A *Folklór Archivum* 20. köteteként közreadott válogatás a magyar népi történelemszemlélet és történelemismeret első átfogó igényű bemutatása a honfoglalástól egészen 1956 dicső napjainak folklóráig. Az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékezetét néhány évvel később, az ötvenedik évfordulóra kibővített formában, önálló kötetben is publikálta (*Megcselekedtük...*), zömében az akkori eseményekben részt vevő 56-osok vallomásai, interjúrészelei alapján. E kortárs folklórnak is tekinthető visszaemlékezésekben éles szemmel véve észre mindazokat a vándormondákat, vándorló motívumokat és folklorisztikus mozzanatokot, amelyek térben és időben 1956 pesti utcáinál távolabbra vezetnek. Bosnyák Sándort történeti érdeklődése vezette arra a monografikus igényű gyűjtésre is, amely egyetlen kiváló adatközlő, egy mohácsi parasztember történelmi tudását volt hivatott dokumentálni. E sokáig dédelgetett, általa sokat emlegetett és kiadni tervezett gyűjtés/gyűjtemény végül is szintén kéziratban maradt, pedig sok tekintetben szintén folklorisztikai kuriózumnak számíthatna, reprezentálná azt, hogy a kiváló memóriával felidézett nyomtatvány (az évtizedekkel korábban olvasott, Szalay László által írt *Magyarország történe-*

te) és a lokális színhagyomány egy folklórspecialista tudatvilágában és ismeretanyagában miként teremtett sajátos és koherens, a múltra reflektáló világképet.

E mohácsi adatközlő, Szűcs József személyes tudásanyagán kívül Bosnyák több más kiemelkedő repertoárú adatközlőre is rátalált, és a magyar folklorisztikában komoly hagyománnyal bíró egyéniségkutatás jegyében igyekezett is népköltészeti ismereteiket minél mélyebben feltárni és dokumentálni. Ilyen volt gyűjtői pályája elején a már említett istensegítsi származású Gáspár Antal (és andrásfalvi felesége) éppúgy, mint a már szintén említett moldvai Jánó Ilona, a gyimesi Rakottyáson élt Póra Sándor, a karcagi Kabai István, vagy éppen a jeles nógrádsipeki mesemondó, Csizmadia István, akiknek meséi és mondái szintén csak szelektíven jelentek meg nyomtatásban. Szintén csak sajnálható, hogy Bosnyák Sándor mesegyűjtői vénája a birtokában lévő anyagból nem eredményezett mesekötetet vagy mesemondói egyéniségmonográfiát, holott a magánarchívumában több kötetnyi ilyen folklórananyag is létezik/létezhet.

Az 1956-os gyűjteményen kívül kétségtelenül a folklórgyűjtői életmű megkoronázását jelentette az a kissé méltatlan küllemű, apró betűs formátumban 2001-ben megjelentetett gyűjtemény, amely *Magyar Biblia* címmel a megelőző négy évtized apokrif, biblikus szöveggyűjtéseit összegzi a teljesség igényével. Folklórtörténeti jelentőségű mű ez is, hiszen javarészt unikális és magukban álló szövegek, és mint azt maga Bosnyák is számos alkalommal kihangsúlyozta, míg a másfél évtizeddel korábban publikált és nagy szakmai visszhangot kiváltó, Lammel Annamária és Nagy Ilona által összeállított – és Bosnyák-gyűjtések sokaságát is közreadó – *Parasztbiblia* számos esetben az Ószövetség és az Újszövetség történeteinek folklorisztikus szövegváltozatát közli „paraszi nyelven”, a *Magyar Biblia* szinte egytől egyig olyan népköltészeti alkotásokat (eredetmagyarázó mondákat és apokrifeket) közöl, melyeknek nincsen a *Szentírásban* (legfeljebb egyes apokrif evangéliumokban) analógiája.

A fentebb említett folyóiratokon kívül már 1959-től publikált – 1965-ig Bácskai Bosnyák Sándor, Bácskai B. Sándor néven is – az *Alföldben*, a *Baranyai Művelődésben*, a *Budapesti Népművelőben*, a *Confessióban*, a *Forrásban*, a *Hitelben*, a *Honismeretben*, a *Hunniában*, a *Jel-Képben*, a *Kharónban*, a *Könyvtárosban*, a *Kultúra és Közösségben*, a *Művelődési Tájékoztatóban*, a *Múzeumi Kurírban*, a *Művészetben*, a *Néprajzi Közleményekben*, az *Országépítőben*, a *Protestáns Szemlében*, a *Turánban*, az *Új Aurórában*, a *Vigiliában*. Kedvelt témáiról többször is közölt egy-egy írást, amelyekben egy kicsit mindig másfelől közelítette meg az adott kérdéskört. Ilyen koronázási jelvényeink és a néphagyomány kapcsolata, amely a *Művészetben* indult (1975), az *Országépítőben* folytatódott (1990), majd a *Sacra Corona Hungariae* című kötetben jutott nyugvópontra (1994); de a magyarok apokrif *Bibliája* (1984, 1987, 2001), az álomfejtés (1991, 1999) vagy a világ közepe, a föld köldöke, a világ fája és az égbe vivő út hagyománya is (1992, 1993, 2004). 1992–93-ban, a megegyező nevű Almássy téri klub tevékenységéhez kapcsolódóan – amint már láthattuk –, *Örökség* címmel kiadta a szájhagyomány folyóiratát, amelynek gyűjtője és szerkesztője is ő maga volt.

1987-ben az *Erősz a folklórbán* című könyvben *Gyimesvölgyi hujjintásokat* közölt. Barátja, Darabos Pál felkérésére írt a Hamvas Béla halálának harmincadik évfordulójára kiadott kötetbe (1999), majd az *In memoriam Hamvas Béla* című könyvben szereplő közel négytucatnyi interjút készítette el (2002). Ipolyi Arnold *Magyar mythológiájának* 1987-es hasonmás kiadásához sajtó alá rendezte a név- és tárgymutatót. Utolsó éveiben néhány kisebb dolgot tett még közzé a *Kelet kapuja* hasábjain (2018, 2019).

Jelentős néprajzi gyűjtőtevékenységéért még 1981-ben *Sebestyén Gyula- emlékérmét* adományoztak neki, egyebekben azonban meglehetősen kevés elismerést, biztatást, visszaigazolást kapott – öregségére kissé talán meg is keseredett emiatt. Emberséges hozzáállására jellemző, hogy írásaiért járó tiszteletdíját gyakran megosztotta másokkal, volt, hogy levélben kérte a kiadót, honoráriumát ne neki, hanem egyik idős, rászoruló „adatközlőjének” postázzák, mert annak nagyobb szüksége van rá. Tavalay a Magyar Művészeti Akadémián felmerült, hogy sok évtizedes gyűjtő- és kutatótevékenységéért *Életműdíjban* részesítik. Nem tudni, lesz-e ebből valami, annyi azonban bizonyos, hogy ezt a jól megérdemelt díjat is már csak posztumusz ítélik oda: Bosnyák Sándor ugyanis 2020. május 28-án elhunyt. A halál kis kertecskéjében, kedvenc székében ülve, hajnalban érte, akkor, amikor talán már felreppentek az első madarak, akik a népi imádságokban is tükröződő régi hit szerint a lelket a mennyországba kísérő angyalokkal lehetnek azonosak.

MAGYAR ZOLTÁN
TAKÁCS GYÖRGY

Bosnyák Sándor műveinek válogatott bibliográfiája

1963

– Baranyai bányászok meséi és elbeszélései. *Néprajzi Közlemények* VII/3–4.: 100–150. (Bácskai Bosnyák Sándor néven.)

1967

– A mohácsi hajósok, komposok és gátmunkások meséiből. *Janus Pannonius Múzeum évkönyve* 12: 89–101.

1968

– A moldvai csángók mondáiból. *Janus Pannonius Múzeum évkönyve* 13: 169–183.

1969

– A tenger fenekéről felhozott föld motívuma a magyar teremtésmondában. *Ethnographia* LXXX/3.: 462–464.

1973

– Adalékok a moldvai csángók népi orvoslásához. *Orvostörténeti Közlemények* 69–70.: 279–298.

– Adalékok Bezdán néphitéhez. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*. (Újvidék), V/15.: 87–105.

– A felkelő nap köszöntése a csángó népcsoportnál. *Ethnographia* LXXXIV/4.: 559–563.

– Kabai István mesél. *Folklór Archívum* 1. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 18–39.

– Kisteleki mondák. *Folklór Archívum* 1. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 78–90.

1975

– Aranyalma, bot, suba. Koronázási jelvényeink a néphagyományok tükrében. *Művészet* XVI/6.: 5–7.

– A Szlavóniából és Boszniából Majsra települt magyarok mondái. *A Hungarológiai Intézet tudományos közleményei*. (Újvidék), VII/23–24.: 145–154.

1976

– Baranyai betyármondák. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve* XX–XXI. (1975–1976) 21.: 197–201. Pécs, 1977.

1977

– A bukovinai magyarok hitvilága. I. Világkép, mitikus alakok, jeles napok, álmefjtés. *Folklór Archívum* 6. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport. 247 p.

1980

– A moldvai magyarok hitvilága. *Folklór Archívum* 12. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport. 258 p.

1982

– A gyimesvölgyi magyarok hitvilága. *Folklór Archívum* 14. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 68–157.

1983

– Adalékok Bezdán néphitéhez. In Jung Károly (szerk.): *Jugoszláviai magyar folklór*. (Értekezések, monográfiák 3.) Újvidék, A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 217–235.

1984

– A bukovinai magyarok hitvilága. II. Orvoslás a születéstől a halálig, történelmi emlékek. *Folklór Archívum* 16. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport. 214 p.

– Alpár néphite Kádár Lajos emlékeiben. Adatok az alföldi magyarság néphitéhez 1. *Cumania* 8.: 323–357.

1985

– *A néphagyomány vonzásában. Az Erzsébetvárosi Galéria kiállítássorozataról.* (Szerk. Bosnyák Sándor). Budapest, Múzsák Közművelődési Kiadó.

1987

– Bezdán néphite a Bosnyák nemzetség emlékeiben. 1 rész. Adatok az alföldi magyarság néphitéhez, II. *Cumania* 10.: 485–512.

1989

– *Hagyomány és művelődés. (Riportok).* Gödöllő, Petőfi Sándor Művelődési Központ.

1990

– Bezdán néphite a Bosnyák nemzetség emlékeiben 2. rész (Adatok az alföldi magyarság néphitéhez, III.) *Cumania* 12.: 431–456. Kecskemét, 1990.

– Napkorona, aranyalma, pásztorbot, suba. *Országépítő* I/3.: 5–11.

1991

– Édesanyám fejtse meg. Jegyzetek a népi álomfejtésről. In Halász Péter (szerk.): *A Duna-menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére.* Budapest, Közművelődési Információs Vállalat, 605–612.

1992

- A Világ közepe – A Föld köldöke. In Novák László (szerk.): *Hiedelmek, szokások az Alföldön*. I–III. (Az Arany János Múzeum Közleményei VII.), Nagykőrös, Arany János Múzeum. I. 267–274.
- *Örökség. A szájhagyomány folyóirata*. 1992/1–2. Kiadja: az Örökség klub, Almássy téri Szabadidőközpont, Budapest. Gyűjtő és szerkesztő: Bosnyák Sándor.

1993

- Égbe vivő út – az ég köldökéről, a föld köldökéről, s az égigérő fáról. In Péterbencze Anikó (szerk.): „*Moldovának szíp táiaiind születem...*”. *Magyarországi csángó fesztivál és konferencia*. Jászberény, 44–54.
- *Örökség. A szájhagyomány folyóirata*. 1993/1–2. Kiadja: az Örökség klub, Almássy téri Szabadidőközpont, Budapest. Gyűjtő és szerkesztő: Bosnyák Sándor.

1994

- Die ungarischen Krönungsinsignien im Spiegel der Volksüberlieferung. In Bakay Kornél (ed.): *Sacra Corona Hungariae*. Kőszeg, Városi Múzeum, 427–446.

1998

- Visszasírás. A parasztság halálközeli élményei. *Kharón. Thanatológiai Szemle* II/1.: 45–75.

1999

- A halál országa. Az öregek önkéntes halála. *Kharón – Thanatológiai Szemle* III/1–2.: 123–130.
- A mohácsi hajósok, komposok és gátmunkások meséi II. *Janus Pannonius Múzeum évkönyve* 43.: 243–257. Pécs, 1999.

2000

- *Mit láték álomban. Népi álmfejtés és hiedelemtörténetek*. Budapest, Európai Folklór Intézet–L’Harmattan. 199 p.
- A lézpedi látóleán, aki Isten csókját hordozza az arcán. *Kharón – Thanatológiai Szemle* IV/1–2.: 62–90.

2001

- *Magyar Biblia. A világ teremtése, az özönvíz, Jézus élete s a világ vége napjaink szájhagyományában*. Budapest, Európai Folklór Intézet–L’Harmattan. 137 p.
- 1100 történeti monda. *Folklór Archivum* 20. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete. 471 p.

2004

– *Égbe vivő út. Négy közelítés parasztságunk hitvilágához.* Debrecen, Főnix Könyvműhely.

2006

– *Megcselekedtük... . 56-osok vallomásai és útmutatásai a jövődő magyar nemzedéknek.* Budapest, L'Harmattan–Európai Folklór Intézet.

2018

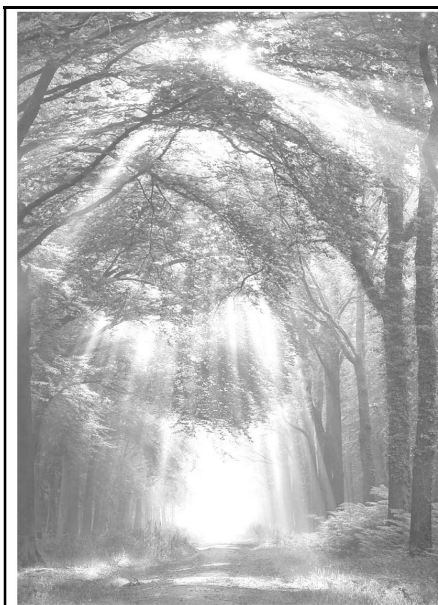
– Magas hegyre mentek, fehér lovat áldoztak. *Kelet kapuja* II/2. (április–június): 111–113.

2019

– Ennyi és nem több, amit a sorsról mondhatunk. *Kelet kapuja* III/4. (október–december): 106–111.

– Lajtorja ereszkedett le az égből. *Kelet kapuja* III/1. (január–március): 135–139.

Elhunyt Boross Marietta

Megrendülten tudatjuk, hogy

Dr. Boross Marietta

Magyar Arany Érdemkereszt,
Pro Ethnographia Minoritatum-émlékérem,
Kisebbségékkért-díj és
Europa Nostra-díjas etnográfus
tevékeny földi életútja 101-dik évében, 2020. szeptember 24-én
békésen visszaadta lelkét a teremtőnek.

Végző búcsút, utolsó útján
2020. november 6-án (pénteken) 14 órakor
a Fiumiei Sirkertben,
római katolikus szertartás szerint veszünk.

Gyászmise: budavári Mátyás templom, 2020. november 6. 18 óra.

Gyászolják:

Magassy, Verdin, Szantner és Strobentz családtagok és rokonok,
keresztfiak, barátok, az ELTE Germanisztikai Intézete Német
Nemzetiségi Kutatóközpontja, Német Nemzetiségi Önkormány-
zatok, Hagyományok Háza - Magyar Népi Iparművészeti Múzeum
és Népi Iparművészeti Tanácsadó Testület, Somogy Baráti Kör,
Kiss Áron Magyar Játéktársaság, Hevesi Csillagvirág Népművé-
szeti Egyesület, Budavári Lakosok Szövetsége, Várbarátok Köre,
Állami Méhészgazdaság Szilvásvárad, szakmai-művészeti barátai,
tanítványai, mentoráltjai

**Boross Marietta centenáriuma
(1920–2020)**

Boross Marietta a Somogy megyei Szántódpusztán született 1920. augusztus 21-én¹ Strobentz Gizelle és Boross Jenő agrármérnök, a Tihanyi Apátság szántódpusztai gazdasági vezetőjének gyermekeként. Elemei iskoláit magántanulóként végezte, ezután a Sacré Cœur Sophianum gimnáziumban érettségizett 1938-ban, ahol meghatározó tanárai Csemez Mária és a később a Természettudományi Múzeum munkatársaként tevékenykedő botanikus-grafikus, Csapody Vera voltak.

„Kellemes volt lent az életem Szántódon, ahol a gyermekkoromat töltöttem. Vitorláztam, lovagoltam, bicikliztem. Tízéves koromig csodálatos életem volt, ugyanis nem jártam iskolába! Magántanuló voltam. Zamárdiból járt ki a tanító egy héten háromszor. Minden év végén kellett vizsgáznom a plébánián, utána pedig egy nagy ebéddel ünnepelte meg a család ezt az eseményt. Persze mindig végig tiszta kitűnő voltam. Akkor sújtott le a villám, amikor Budapestre kerültem gimnáziumba a Sacre Coeurbe! Pesten sokkal nehezebb volt. Ráadásul az itteni gyerekek iszonyatosan kinevettek a tájszólásom miatt. El is akartam szökni...”²

1938-tól – édesapja és a nagyapja nyomán – a Magyaróvári Magyar Királyi Gazdasági Akadémia növendéke lett, ahol a cukorrépa-nemesítés iránt érdeklődött. A második világháború után nagybátyja közbenjárásával a Közgújtemények Országos Felügyelőségénél helyezkedett el. Itt ismerkedett meg Palotay Gertrúddal, aki nagy hatást gyakorolt rá, és a néprajz szak elvégzésére biztatta az akkor még elsősorban a művészettörténet szak iránt érdeklődő lányt.

1950-ben szerzett muzeológusi oklevelet néprajzból és újkori művészettörténetből a mai Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ekkor Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen). Évfolyamtársai Nagy Piroska, Bodrogi Tibor, Igaz Mária, K. Csilléry Klára, Solymos Ede, Szentmihályi Imre és Sergő Erzsébet voltak. 1965-ben a *Magyarországi kertkultúrák néprajza* című disszertációja alapján az ELTE dr. univ. címet adományozott számára. A „*Tálasi-iskola*” jeles tagjaként fő kutatási területe a paraszti szárazkertészeti zöldségtermesztés lett.

„Tálasi professzorhoz kerültem. Ő egy régi vágású úriember volt a kommunizmus idején is. A földműveléssel és gazdálkodással szeretett foglalkozni, főleg az archaikus földművelésre helyezte a hangsúlyt. Nekem mezőgazdasági témát adott, mert ismerte az előéletemet, tudta, hogy gazdálkodó családból

¹ A *Magyar Néprajzi Lexikonban* (I. köt. 335. old.) születési időpontja tévesen szerepel.

² A közölt idézetek forrását képző riportot Tóth Gábor készítette 2018. március 10-én.

származom. Bátorított, hogy foglalkozzak a kertkultúrával, mert az egy elhanyagolt területe a népi kultúrának.”

Feldolgozta a Pest környéki paradicsomkultúrát, a csányi felesdinnyesek termelési technikáját és életmódját, a makói hagymatermesztés eszközüanyagát, a Fertő környéki termőtáj zöldségtermelő kultúráját, a Kecskemét környéki zöldségtermesztők piacra termelő gyakorlatát. A csehszlovák–magyar kultúrcsereprogram keretében 1956 őszén Szendrey Ákossal és Manga Jánossal közösen folytatott néprajzi gyűjtést a ma Szlovákiához tartozó Rudnán, emellett alkalma volt nem csupán hazánkban, de Bulgáriában is tanulmányozni a bolgárkertészek termelési technikáját és értékesítésük gyakorlatát.

*Boross Marietta budavári otthonában 2018-ban
(Fotó: Tóth Gábor)*

1950-ben helyezkedett el a Néprajzi Múzeumban muzeológusként. Feladata a Földművelés és Gyűjtögetés Gyűjtemény vezetése, raktárainak gondozása, tárgyainak leltározása volt. A Földművelés Gyűjtemény ezen évtizedekben érte el legnagyobb számú gyarapodását (1951 és 1970 között 2147 darab), az első évtizedben elsősorban Boross Mariettának, a másodikban főként Takács Lajosnak köszönhetően, akik igen nagy hangsúlyt fektettek az intenzív gazdálkodási formák, valamint az innovációnak számító eszközök dokumentálására. A *Néprajzi Értesítő* hasábjain önálló tanulmányban mutatta be a múzeum nádvágó- és méhlikásgyűjteményét. Sok munkaórát töltött terepen,

nagyszámú tárggyal gyarapította a különböző gyűjteményeket, 116 adattári dokumentum olvasható a neve alatt és 7343 fényképet készített.³

1957-től tagja volt a Népi Iparművészeti Tanácsnak és a Népi Iparművészeti Zsűribizottságának, 1977-es nyugdíjazásáig. Ezen időszakban megbízták a decsi, a sióagárdi, a buzsáki és a zamárdi tájházak berendezésével. Népművészet és viselet témájú publikációit napjainkig néprajzos és kézműves szakemberek egyaránt használják. A tótkomlói bútorkészítők és a hartai bútorfestők tevékenységét sikerült országosan ismertté és elismertté tennie, ehhez kapcsolódó összefoglaló munkája 1999-ben jelent meg a *Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen* 16. köteteként. Hathatós szerepe volt abban, hogy Himpelmann Péter megkapta *A Népművészet Mestere* címet, emellett nevéhez köthető a balatonendrői csipkéről szóló első komplex monográfia összeállítása, valamint a népi szálanyag felhasználásával foglalkozó reprezentatív kötet megvalósítása. Írásainak sora foglalkozott népi textiliákkal, melyek közül talán a legismertebbek a nagybörzsönyi lakástextilek és ruhadarabok feliratait és motívumait feldolgozó, idegen nyelven is megjelent szaktanulmányok. Munkásságában kiemelkednek a nemzetiségi kutatások, ezeken belül pedig a magyarországi németek körében végzett néprajzi vizsgálatok. Hiánypótló forrásmunkákat alkotott meg Manherz Károllyal közösen a magyarországi német népviseletek, ezenkívül a kéziratos énekeskönyvek kutatásának területén. Mindemellett ekkoriban az Országos Műemléki Felügyelőség számára közel ötven település építészeti emlékeit dolgozta fel. 1972-ben került a frissen önállósult szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumhoz, ahol a Kisalföld tájegység felelőse volt és részt vett a *Magyar Néprajzi Lexikon* szerzőtestületének munkájában, 1977-ben történt nyugdíjba vonulásáig.

Nyugállományba vonulását követően hivatásszerű feladatának érezte a szántódpusztai értékek megőrzését, gyarapítását. Tevékenységének köszönhetően a major több épülete menekült meg a lebontástól és új funkciókkal helyreállítva született újjá.

„A '70-es évek végére a nagybirtokok gazdasági központjai már mind romokban heverték. Az egyetlen kivétel Szántódpuszta lett, amit szakszerűen sikerült felújítanunk és megmenteni a pusztulástól. A cél az volt, hogy bemutassuk a nagybirtok gazdasági központját a cselédlakásokkal, a mesteremberek műhelyeivel együtt.”

A támogató tudományos, közművelődési intézmények segítségével, és a Somogy Megyei Levéltár igazgatója, Kanyar József vezetésével megalakította a Szántódpusztai Tudományos Bizottságot, amely kiadványsorozatot indított *Szántódi Füzetek* címen. A kezdeményezés sikerét mutatja, hogy nyolc év alatt 14 kiadvány látott napvilágot a sorozatban, közte a puszta építéstörténete

³ A számadatok forrása: Fejős Zoltán (főszerk.): *A Néprajzi Múzeum gyűjteményei*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 2001.

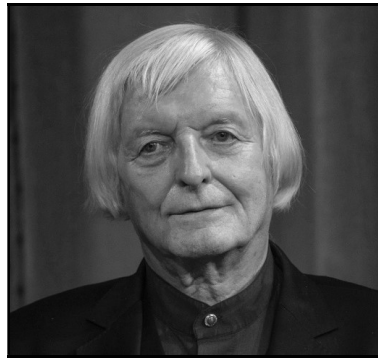
is, melyet annak műszaki vezetőjével, Ágostházi Lászlóval, a VÁTI munkatársával állított össze.

1995-ben a szántópusztai majorsági épületek helyreállításáért *Europa Nostra Díjjal* tüntették ki, 2002-ben pedig megkapta a Magyar Néprajzi Társaság *Pro Ethnographia Minoritatum Emlékérmét*. A magyarországi kisebbségek körében végzett kutatásait emellett 2008-ban a *Kisebbségekért Díjjal* is méltatták, ezután tudományos pályafutását 2014-ben *Magyar Arany Érdemkereszt*tel ismerték el.

Rövid betegség után hunyt el 101. életében, 2020. szeptember 24-én.

AMENT-KOVÁCS BENCE
TÓTH GÁBOR

Emlékezés Fekete Györgyre (1932–2020)

Amint a hazai média legszélesebb körben megemlékezett róla, 2020. április 15-én 88 éves korában elhunyt Fekete György *Kossuth-díjas* belsőépítész, iparművész, professor emeritus, *A Nemzet Művésze*, a Magyar Művészeti Akadémia tiszteletbeli elnöke. A Fiumei úti sírkertben történt búcsúztatására kormányfői szinten került sor. Rendkívül gazdag és sokrétű alkotói életműve aktív kulturális közéleti tevékenységgel párosult. Az Antall-kormány helyettes államtitkáraként 1990-ben létrehozta a Nemzeti Kulturális Alapot, majd 2011-től kiépítette a Magyar Művészeti Akadémiát, annak elnökeként számottevően hozzájárult a hazai kulturális élet fellendüléséhez. Meg volt győződve a magyar kultúrának a nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő értékeiről. Páratlan életutat járt be!

Első alkalommal 1989 tavaszán találkoztam Fekete Györggyel a Gesztenyés kertben, egy hegyvidéki közösségi rendezvényen, ahol a rendszerváltoz-

tatás terveiről beszélt meggyőző eltökéltséggel az MDF politikusakét. Akkor még nem tudtam, hogy hamarosan együtt dolgozunk a Néprajzi Múzeum magyar állandó kiállításának megvalósításán. Ugyanis a fél évszázad óta hiányolt állandó kiállítás installációjának tervezésére a Művelődési Minisztériumtól ő kapott megbízást. Így hamarosan már hivatalos formában találkoztunk, amikor a 13 teremre tervezett sajátos struktúrájú, a témaköröknek megfelelő installációs tervét az első bejárások során nagy megértéssel és készséggel javította, változtatta a különböző muzeológusi kívánalmakhoz igazodva. Az installáció kivitelezésében azonban már csak részlegesen tudott bekapcsolódni az időközbeni helyettes államtitkári kinevezése miatt. Hivatali elfoglaltsága ellenére időnként villámlátogatásokat tett a belsőépítészeti munkák elősegítése érdekében, de gyakorlatilag rám bízta a problematikus helyzetek megoldását, szabad kezett adva az időközben felmerülő módosításokhoz. Örömmel nyugtázta és dokumentálta az elkészült kiállítást, amelyet 1991. június 15-én Andrásfalvy Bertalan miniszter nyitott meg.

*A Néprajzi Múzeum állandó kiállításának megnyitója,
balról jobbra: Fekete György, Andrásfalvy Bertalan, Hoffmann Tamás és
Selmeczi Kovács Attila
(Fotó: Winter Erzsébet)*

Az akkori technikai és dekorációs adottságoknak megfelelő színvonalas kiállítás csak az egyes enteriőrökhöz állított szöveges információkkal rendelkezett. 1997-ben, a múzeum fennállásának 125. évfordulója alkalmából teljes körű felújítást valósítottunk meg, video-bemutatóhelyek kialakításával is. Ebből az alkalomból sikerült megjelentetni a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a magyar és angol nyelvű színes kiállítási katalógust. Fekete György ezt

a kiállítási munkáját olyan fontosnak tartotta, hogy képi anyagát és tárgyhivatkozását az életmű-ismertetésében is közölte (*Belső Tárlat Fekete György*. Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2002. 75. és 112. old.).

A közös munkálkodás további emlékezetes eredménye az ugyancsak az általa kezdetől pártfogolt és támogatott Magyar Kultúra Napja 1992. évi országos megnyitójának a Néprajzi Múzeumban való megtartása volt. Az alkalmat Lajtha László zeneszerző és népzene kutató születésének századik évfordulója jelentette, aki az 1950–60-as években a múzeum Népzene-tárában dolgozott. A Zenetudományi Intézettel együttműködve életmű-kiállítással ünnepeltük meg a tudományos eseményt (1992. január 22.–szeptember 28.). A kiállítást Berlász Melinda, a Zenetudományi Intézet főmunkatársa rendezte, az ünnepi köszöntőt Fekete György tartotta.

Az 1992-es esztendő további kiállítás kapcsán kötötte Fekete Györgyöt a múzeumi területhez. A Pilisi Parkerdőgazdaság a visegrádi fellegvár két palotaszárnyának miliójébe illeszkedő kiállítást rendelt meg a Néprajzi Múzeumtól, melynek rendezését Szacs vay Éva közreműködésével magamra vállaltam. A máig fennálló két kiállítás *Ember és természet* összefoglaló címen szerepelt, az egyik oldalon az *Úri vadászat*, átellenben a *Régi népelet* látványos nagy nyitott enteriőrjeit a látogatók korláttal rendelkező sétálófelületről, mintegy hídról tekinthetik meg. A nagyszabású kiállítás művészeti rendezője – a magyar állandó kiállításhoz hasonlóan – Bánkúti Albin volt. 1992. május 31-én nagyszámú érdeklődő előtt a megnyitóbeszédet Fekete György tartotta Kobzos Kiss Tamás zenei közreműködésével. Ennek a kiállítási megnyitónak is készséggel tett eleget számos elfoglaltsága ellenére.

1993-ban régi álma is megvalósult: a fél évszázada szünetelő *Magyar Iparművészet* folyóiratot sikerült újraindítania. Az év végére megjelenő mutatványszám vonzó külsővel és gazdag tartalommal látott napvilágot. Amint a beköszöntőben írta: „*Változatlan maradt a szépség iránti eredendő vágy, az alkotók tehetsége és teremtő kedve. Lapindító szándékunkat erre alapozzuk.*” A negyedévente megjelenő periodikát lapalapító főszerkesztőként kezdetől nemcsak a kortárs iparművészet ismertetésére szánta, hanem a népi kultúrát, főképpen a népművészetet is fontosnak tartotta beemelni a folyóirat tematikájába. Ebből következett, hogy a néprajz szakterület képviselőjében a neves iparművészekből álló szerkesztőbizottság tagjaként közel másfél évtizedig rendszeresen találkozhattam vele az Iparművészeti Múzeumban tartott szerkesztőbizottsági üléseken, ahol a folyóirat szerkesztésének lendületes és leleményes megoldásait is láthattam. Olykor szívesen filozofált: sokrétű tudástárából felvillantott egy-egy sziporkát. A magam területén – a *Magyar Múzeumok* című folyóirat főszerkesztői teendői (1999–2007) során – nemegyszer jó hasznát vehettem a Fekete Györgytől tanultaknak. Mert lehetett tőle tanulni!

Számos szakmai feladata és elfoglaltsága ellenére – amint később kiderült – éveken át gyűjtötte második feleségével, Sunyovszky Sylviával a koronaábrázolásra vonatkozó képi anyagot, tetemes archívumot létrehozva, amelyben a

népművészeti ábrázolások is számottevő helyet kaptak. Érdeklődéssel fordult a nemzeti jelképekkel foglalkozó témakutatásom iránt, amit a kölesönös ajánlások mellett időnként megvitattunk. Meglepett a témában való jártassága. Még nagyobb meglepetést okozott az ezredforduló alkalmából megjelent impozáns monografikus feldolgozás (Fekete György–Sunyovszky Sylvia: *A Szent Korona ezer arca*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2000. 246 old.). A magyar–angol–német nyelvű feliratokkal rendelkező ténylegesen ezer tárgy ábrázolása jól szerkesztett tematikus egységekbe rendezett, a néprajz területéről is számos reprezentatív példát tartalmaz, a jelenkorig végigkövetve a történelmi változásokat. A mindkettejük által dedikált példányt ereklyeként őrzöm.

SELMECZI KOVÁCS ATTILA

* * *

MINDENFÉLE

„Arany Katedra Díj”-at kapott Vargyas Gábor

A hagyományokhoz híven szeptember 1-jén tartotta meg a Pécsi Tudományegyetem tanévnyitó szenátusi ülését az intézmény Halasy-Nagy József Aulájában. Szeptember elseje, a középkori pécsi egyetemet megalapító pápai bulla dátuma Pécs Város Napja és 2017-től, az első magyar egyetem létrehozásának 650. évfordulójától A Magyar Felsőoktatás Napja.

Az ünnepség keretében díjak, elismerések átadására is sor került. Prof. Miseta Attila rektor „*példaértékű oktatói munkájáért, a tehetséggondozásban és a hallgatói utánpótlás területén kifejtett kimagasló oktatói-kutatói tevékenységéért*” Arany Katedra Díjban részesítette Vargyas Gábort, a Bölcsészlet- és Társadalomtudományi Kar Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének egyetemi tanárát.

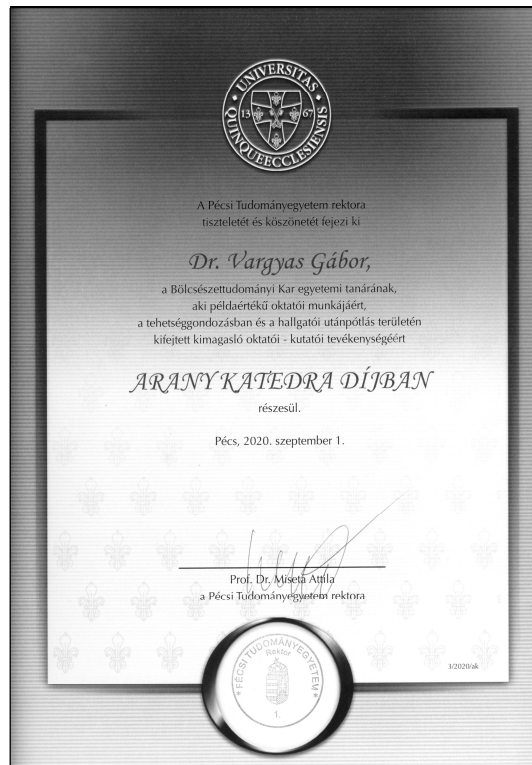
A szép és megérdemelt elismeréshez szívből gratulálunk és további eredményes munkát kívánunk!

HÁLA JÓZSEF

Laudáció Vargyas Gábor „Arany Katedra Díj”-ához

Vargyas Gábor DSc. a Pécsi Tudományegyetem Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének egyetemi tanára, emellett az MTA/ELKH BTK Néprajz-tudományi Intézetének tudományos tanácsadója. A néprajztudomány és a kulturális antropológia sokoldalú személyisége, aki a hazai és a nemzetközi tudományos közéletben egyaránt nevet szerzett magának az oktatói, a kutatói és a muzeológusi szférában is. 150-nél több tanulmány és közel 30 könyv sokat idézett szerzője, szerkesztője, konferenciák elismert előadója és szervezője, aki nemzetközi tudományos testületekben nemcsak tudományágát, hanem hazáját, illetve az egész Közép-Kelet-Európai régiót is képviseli.

A PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékén 1993 óta oktat az egyetemi ranglétrát gyorsan bejárva, 2011-től egyetemi tanárként. 2001-től két cikluson keresztül tanszékvezetőként dolgozott, jelenleg az IDI Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Program, illetve a Bölcsészlet-és Társadalomtudományi Doktori Tanács vezetője. 2010-ben védte meg akadémiai doktori disszertációját. Számos tudományos elismerése mellett a *Magyar Érdemrend Tisztikeresztje* fokozatának kitüntetettje.

Vargyas Gábor átveszi a kitüntetést

Vargyas Gábor tanszékvezetőként kulcsszerepet játszott a modern magyarországi néprajzoktatás kiépítésében. Gyakorlatorientált, problémaérzékeny, a néprajztudomány és a kulturális antropológia legjobb hagyományait ötvöző oktatási programot alakított ki, amellyel megalapozta a szakmában „*pécsi iskola*”-ként ismert tudományos étoszt. Meghatározó szerepe volt a tanszéki struktúra kialakításában is: megőrizte azokat az értékeket, amelyeket kiemelkedő egyetemi tanárok hagytak rá, miközben felépítette a következő nemzedék kiválóságaiból az új oktatógárdát, ráadásul tanszéki profilépítéséhez néhány évre elnyerte a legnagyobb nemzetközi pályázati támogatást, amelyet magyar néprajzi oktatást végző intézmény valaha elnyert (Marie-Curie Host Fellowship for the Transfer of Knowledge, 1 millió euró). Oktatóként, tudományirányítóként és kutatói gyakorlatában is azt a hagyományt viszi tovább, amely a magyar és a nemzetközi kutatások között hidat épít.

Iskolateremtő személyisége mérhető szakdolgozóinak kiemelkedően magas számával is, de azzal is, hogy a ma általa vezetett doktori program legnépszerűbb oktatója: hét Magyarországon és egy co-tutel rendszerben Franciaországban védett doktoranduszt vezetett, és jelenleg is hat doktorandusza áll védés előtt. Végzett hallgatóinak jelentős része ma a meghatározó néprajzi, kulturális antropológiai intézményekben tölt be oktatói, kutatói és vezetői állásokat.

Vargyas Gábor tehát egyike Magyarország legsokoldalúbb, külföldön legelismertebb néprajzosainak, kulturális antropológusainak, amit elméleti pallérozottságával, kiváló elemzéseivel, valamint európai viszonylatban is egyedülálló terepmunka-tapasztalatával érdemelt ki. Céljait tudatosan megvalósító, hosszú távú koncepciókban gondolkodó, iskolateremtő kutató/oktató, aki a hazai felsőfokú néprajzoktatás területén is kitörölhetetlenül nyomot hagyott a szakmát legjobb hagyományai alapján megújító oktatási programjával. Kutatásai, oktatói munkája nemcsak a hazai szellemi életet gyarapították kitörölhetetlen módon, hanem a nemzetközi tudományos kultúra elemi részévé is váltak.

Hungarikumok, értéktárak és a néprajzi kutatás

A Néprajzi Hírek 2015/3-as számában (78–85. o.) Hungarikumok és értékkentés a néprajzi felfogásban című írásunkban beszámoltunk a „hungarikum mozgalom” előzményeiről és a 2012. évi XXX. törvény nyomán felálló Hungarikum Bizottság addigi tevékenységéről. A törvény preambuluma leszögezi, hogy „a) a magyar nemzeti értékek és azokon belül a hungarikumok megőrzendő és egyedülálló értékek; b) [...] nemzetünk értékeit össze kell gyűjteni, dokumentálni, az értékvédelem alapjául szolgáló dokumentációt a szigo-

ru nyilvántartás és kutathatóság szabályai szerint meg kell őrizni, az értékeket pedig ápolni, védelmezni és támogatni kell; c) örökségünket, a magyar kultúra évezredek értékeit, a magyarság szellemi és anyagi alkotásait, ember alkotta és természet adta értékeit átfogó értéktárban kell összesíteni [...]” A törvény szellemiségéről sokat elárul a „nemzeti érték” fogalmának tág értelmezése. A bevezető utolsó mondata kimondja, hogy „*A nemzeti értékek tárházát gazdagítják a magyarországi együtt élő népek, a magyar nemzetalkotó nemzetiségek és a határon túli, valamint szerte a világban élő, magukat magyarnak valló egyének, közösségek értékei.*”

A 2012 őszen életre hívott Hungarikum Bizottság gyors ütemben felállított 8 ágazati szakbizottságot, egyenként 10–15 elismert szakértő taggal. Ezek a következők: 1. Agrár- és élelmiszergazdaság, 2. Egészség és életmód, 3. Épített környezet, 4. Ipari és műszaki megoldások, 5. Kulturális örökség, 6. Sport, 7. Természeti környezet, 8. Turizmus és vendéglátás. A Hungarikum Bizottsághoz beérkező javaslatokat elsőként a szakbizottságok vizsgálják meg és véleményezik. A szakbizottságok száma és elnevezése napjainkig nem változott, sőt, a személyi összetételük is nagyfokú folytonosságot mutat. A Hungarikum Bizottság elnöke kezdetől fogva kormánytag, az agráriumért felelős miniszter. A minisztérium biztosítja a bizottság szervezeti háttérét, önálló Hungarikum Főosztály felelős a működéséért. A Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium neve 2018-ban Agrárminisztériumra változott, ugyanakkor dr. Fazekas Sándort dr. Nagy István váltotta a minisztérium és a Hungarikum Bizottság vezetésében. A minisztérium – Kossuth téri épületének felújítása miatt – átmenetileg a főváros egyik V. kerület Apácai Csere János utcai épületébe költözött. Ez a költözés egy rövid időre a HB működését is megakasztotta.

2015 óta némileg változtak a Hungarikum Bizottság és a szakbizottságok működését meghatározó jogszabályok is. A 2012. évi XXX. törvényt módosította a 2015. évi LXXXX törvénycikk. Utóbbi végrehajtása során a korábban 16 tagú Hungarikum Bizottság 21 tagúra bővült, minthogy azóta minden minisztérium jogosult tagot delegálni. (A tagok delegálás útján kerülnek a testületbe. Ott vannak a Magyar Országgyűlés, a Magyar Állandó Értekezlet [MÁ-ÉRT], a különböző minisztériumok, a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Művészeti Akadémia és a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala által delegált tagok.) 2019 áprilisában a HB elfogadta a Hungarikum Bizottság alapszabályát, valamint a Szakmai Ágazati Szakbizottságok egységes alapszabályát. 2020. július 9-én lépett életbe „*A magyar nemzeti értékek és hungarikumok értéktárba való felvételéről és az értéktár bizottságok munkájának szabályozásáról szóló 324/2020. (VII. 1.) Kormányrendelet*”. E rendelet értelmében az egyes ágazatokért felelős miniszterek a hatálybelépéstől számított 30 napon belül létrehozzák az Ágazati Értéktár Bizottságot, s erről értesítik a HB elnökét. A kormányrendelet már nem tartalmazza a korábban használatos javaslati formanyomtatványokat. Azonban a Hungarikum Bizottság tit-

kársága a rendelet alapján elkészítette a javaslattételhez szükséges adatlapokat, amelyek elérhetők az interneten, a <http://hungarikum.hu/hu/jogszabalyok> oldalon. (Ezt az információt ajánljuk a Magyar Néprajzi Társaság tagjainak szíves figyelmébe.)

2015 után ismételtelen szólni kell az hungarikum törvény ún. értelmező rendelkezéseiről. Azokból leginkább megérthető a törvény filozófiája, a „*magyar értékek*” épületének szintekre tagolása. A képletesen épületnek mondott hatalmas halmaz leginkább a piramis formájához hasonlítható, és az „építkezés” folyamata, mozgalmi jellege is ezzel a hasonlattal értelmezhető legjobban. Az „értékpiramis” alapjait a „*települési értéktárak*” kiterjedt tömege adja meg, s az építkezés alulról felfelé haladva történik. Ebbe a kategóriába a települési önkormányzatok területén fellelhető, illetve a településekhez köthető értékek adatait tartalmazó gyűjtemények helyezkednek el. Több települési önkormányzat (akár járásnyi) területén fellelhető nemzeti értékek adatait tartalmazza a „*tájegységi értéktár*” szintje. A következő emeletet alkotja az egy-egy megye területén fellelhető nemzeti értékek adatait tartalmazó gyűjtemények láncolata, a „*megyei értéktárak*” szintje. Önálló kategóriát alkotnak az országhatáron túl fellelhető magyar nemzeti értéket tartalmazó gyűjtemények (Erdély, Felvidék, Kárpátalja stb.), azaz összességében a „*külhoni magyarság értéktára*”. Ezeket a települési, területi igazgatási elven alapuló értéktárakat önálló helyi bizottságok állítják össze, gyarapítják, fejlesztik és védik meg. Érdemes megjegyezni, hogy a hungarikum mozgalom a törvény (2012. évi) hatálybalépése után azonnal nagy lendülettel indult meg, s 2015-ig 499 települési értéktár jött létre, s megszerveződött mind a 19 megyei értéktár. Már akkor is 542 megyei értéket és 1251 települési értéket tartottak nyilván. Az évtized második felében megszerveződtek és megerősödtek a külhoni értéktárak is, az országhatáron belül beazonosított értékek száma pedig mintegy kétszeresére nőtt.

Ettől eltérő elv alapján építkeznek az ún. „*ágazati értéktárak*”, melyeknek gondozása, fejlesztése az Ágazati Szakbizottságok feladata. Felelősei az egyes ágazatokért felelős minisztériumok, államtitkárságok, illetve az általuk felállított szakmai bizottságok, melyek az értékek felkutatását, azonosítását, dokumentálását végzik. (Az Ágazati Szakbizottságok feladatait, működés módját a fentebb említett 2015. évi törvénymódosítás és a 2020 júliusa óta hatályos kormányrendelet rögzíti.)

Az értékpiramis legfelső emeletén helyezkedik el a Magyar Értéktár, a kiemelkedő nemzeti értékek gyűjteménye. Ennek gyarapítása a beérkezett előterjesztések alapján történik, s ezt a feladatot saját szakértőinek közreműködésével már a Hungarikum Bizottság végzi.

A piramis csúcsán helyezkedik el a Hungarikumok Gyűjteménye, amely a kiemelkedő nemzeti értékek köréből a HB minősítő eljárása során hungarikummá nyilvánított, valamint a törvény erejénél fogva hungarikummá nyilvánított nemzeti értékek gyűjteménye. A törvénybe foglalt definíció szerint

„a hungarikum: gyűjtőfogalom, amely egységes osztályozási, besorolási és nyilvántartási rendszerben olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelöl, amely a magyarságra jellemző tulajdonságaival, egyediségével, különlegességével és minőségével a magyarság csúcsteljesítménye”. A hungarikumok listáján már a HB 2013. évi, képekkel illusztrált, magyar és angol nyelven megjelent kiadványában 25 hungarikum szerepelt, a Magyar Értéktárban pedig – számozás nélkül – ennek a kétszerese. 2015 augusztusában 48 tételt találtunk a hungarikum listán, ami az év végéig meghaladta az 50-et. Olyan tételekkel egészült ki 2015 őszén, mint a *tárogató*, meg a *kürtőskalács*. Ugyanakkor a Magyar Értéktár tételeinek száma már 100 fölött járt.

A kezdeti lendület és gyors gyarapodás háttérében látni kell az UNESCO világörökségi listáira korábban felvett tételek adoptálását. Ugyanis a természeti örökség, az épített örökség valamint a szellemi kulturális örökség UNESCO jegyzékein már a hungarikum törvény megszületése és a HB felállítása előtt is számos magyarországi tétel szerepelt. Ezek között hazai néprajzi tételek is említhetők, pl. *Hollókő ófalu és környezete*, meg a *mohácsi busójárás szokásköre*. (Utóbbi 2009 őszén került fel *Az emberiség szellemi kulturális örökségének reprezentatív UNESCO listájára*.) A természeti, az épített és a szellemi világörökségi listájára felvett értékek bemutatását, felterjesztését a mindenkori hazai UNESCO-bizottságok végezték. A néprajzi értékek felkutatása, bemutatása a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóságának és felkért szakértőinek köszönhető.

Az utóbbi négy-öt évben a Hungarikumok Gyűjteménye a korábinál kisebb ütemben gyarapodott. A HB hivatalos és az interneten is elérhető listája szerint 2020. szeptember 17-én 75 tételt számlált. A szakbizottságok közül az Agrár- és élelmiszergazdaság (1–25 tétel), valamint a Kulturális örökség szakbizottság (35–64 tétel) előterjesztése nyomán került be a legtöbb kiemelkedő érték ebbe a gyűjteménybe. Ezzel szemben az Épített környezet szakbizottság nevével csupán egy tétel (*Torockó épített öröksége*), a Sport szakbizottságnál mindössze két tétel (*Puskás Ferenc életműve*, *Klasszikus magyar szablyavívás*), az Ipari és műszaki megoldások szakbizottság, továbbá a Természeti környezet szakbizottság neve alatt 3–3 tétel található. Ennek az aránytalanságnak az oka részint a helytelen kategorizálásban keresendő. Hiszen Budapest – *A Duna-partok*, a *Várnegyed* –, valamint *Hollókő ófalu* az UNESCO-listák közül is az Épített örökségnél szerepel, s Torockót megelőzve lenne helye az Épített környezet kategóriában. A *Hortobágyi Nemzeti Park*, a *Fertő kultúrtáj*, meg a *Pannonhalmi Bencés Főapátság* és természeti környezete UNESCOs tétel helye sem a Kulturális örökség kategóriában lenne elsősorban, hanem a Természeti, illetve az Épített környezet fejezetcímek után következne. A *Herendi porcelán*, valamint a *Hollóházi porcelán* jelenleg a Kulturális örökség tételei között szerepel, nem a *Zsolnay porcelán* társaságában az Ipari és műszaki megoldások között. Bizonyos átsorolások esetén a jelenlegi aránytalanságok némileg kiküszöbölhetők lennének.

A Magyar Értéktár mint a kiemelkedő nemzeti értékek gyűjteménye a HB hivatalos jegyzéke szerint 2020. szeptember 17-én 175 értéket tartott nyilván. Erről tudni kell, hogy ez a gyűjtemény tartalmazza a Hungarikumok Gyűjteményének 75 tételét is. Azok nélkül számítva pontosan 100 tételt számlál, nevesít meg. A Magyar Értéktár gyűjteményének közel fele (1–84. tétel) az Agrár- és élelmiszergazdaság szakbizottság javaslatára került be ebbe a jegyzékbe. A listát tanulmányozva feltűnik a tájjellegű *borok* és *pálinkák* nagy száma. Több bizottság neve alatt láthatjuk életművek elismerését (pl. *Mathiász János szőlőnemesítő életműve*, *dr. Bakonyi Károly szőlőnemesítő életműve*, *Kabay János gyógyszervegyészeti tevékenysége és életműve*, *Neumann János életműve* stb.). A Hungarikum Bizottságra kezdettől fogva nagy nyomás nehezedik a legkülönbözőbb (írói, szobrászi, sportolói stb.) életművek elismertetése érdekében.

Az etnográfia és a folklorisztika által kutatott és feltárt kulturális örökség értékei nagy számban jelennek meg mind a Hungarikumok Gyűjteményében, mind a Magyar Értéktár tételei között. Nem csupán a Kulturális Örökség Szakbizottsághoz, hanem az Agrár- és élelmiszergazdasághoz, valamint a Turizmus és vendéglátás szakbizottsághoz kapcsolódó tételek között is számos „néprajzi tárgykör”-t találunk. Az utóbbihoz sorolt hungarikumok közül említhető a *Karcagi birkapörkölt*, a *Bajai halászlé*, a *Tiszai halászlé* és a múlt évben felvett *Gulyásleves*. Az Agrárgazdasági szakbizottság nevéhez kapcsolt hungarikumok közül a *pálinkák*, a *kolbászok*, a *gyűjtögetett kamillavirágzat*, a *magyar szürke szarvasmarha*, a *magyar pásztor- és vadászkutyafajták*, a *kürtőskalács*, a *makói hagyma*, a *szegedi és a kalocsai paprika*, az *akácméz*, a *hízott liba* stb. mind a néprajzi kutatás által feltárt téma. A Kulturális Örökség Szakbizottsághoz kapcsolódó hungarikumok között a tárgyalkotó népművészet, a zene- és táncfolklór, illetve a népszokások vannak túlsúlyban (pl. *mohácsi busójárás*, *matyó népművészet*, *kalocsai népművészet*, *halasi csipke*, *tárogató*, *magyar cimbalom*, *klasszikus magyar nóta*, a *táncházmódszer*, a *Kodály-módszer*, a *csiksomlyói pünkösdi búcsú* stb.).

Hasonló megállapítást tehetünk a Magyar Értéktár tételeit szemlélve is. Az Agrár- és élelmiszergazdaság legtöbb tétele népi eredetű, a megnevezésükben is tájhoz, településhez kötött borok és pálinkák, kolbászok és sütemények, s olyan termékek, mint a *szatmári szilvalekvár*, a *hajdúsági torma*, a *szentesi paprika*, meg a *vecsési savanyú káposzta* stb. régtől megtalálhatók a néprajzi szakirodalomban. Nem csupán a termékek neve és jellemzése, hanem a termelés, a készítés módozatai, munkamenete és tárgyi kellékei is meg vannak örökítve. A *göcseji körtepálinka* háttérében az etnográfus rögtön látja a hajdani pálinkafőző kunyhók képét, a *szatmári szilvalekvárról* hallva pedig „beugrik” nála Luby Margitnak *A szilva hazája* címen megjelent közleménye. A Magyar Értéktár olyan részlegeinél is találunk a néprajztudomány által feltárt tételleket, mint az Ipari és műszaki megoldások (lásd a *Kocsi kocsi*, valamint *A hajdúnánási szalmafeldolgozás mint tradicionális háziipari tevékeny-*

ség). Az Épített környezet szakbizottsághoz kapcsolódik a Magyar Értéktárban a *Csongrádi régi belváros (Halászfalu)*, meg az *Órségi Táj* és a *Szalafői Népi Műemlékegyüttes*. Mindkettő az egykori magyar népelet rekvizituma, s döntően néprajzi kutatások által dokumentált, kiemelkedő nemzeti érték.

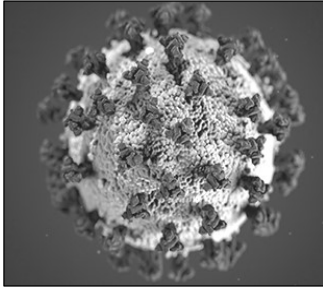
Legtöbb néprajzi érdekű tétel természetesen a Magyar Értéktárban is a Kulturális örökség szakbizottsághoz tartozó, mintegy félszáz tétel között található. Az utóbbi négy-öt évben a jegyzékbe felvett értékek között említhetők a következők: a *tikverőzés maszkos alakoskodó szokása Mohán*; a *pünkösdi templomdíszítés Mendén*; a *molnárkalács borsodnádasi hagyománya*; a *Sárköz népművészete* (szövézés, hímzés, viselet); a *höveji csipke*; a *szegedi papucs*; a *hortobágyi pásztorkalap*; a *hortobágyi karikás ostor*; a *kőszegi szőlőjövés ünnepe*; a *hazai képfestés hagyománya*; a *hosszifurugla*; a *regölés szokásköre*; a *magyar cifraszűr*; a *magyar betyárköltészet*; a *beregi (felső-tiszai) kereszt-szemes hímzés* stb.

A néprajzi kutatások eredményei már eddig is jól hasznosultak számos hungarikum és még több magyar érték dokumentációjának megalapozásában. Pályatársaink, kollégáink az utóbbi négy-öt évben is számos kiváló ajánlást készítettek a magyar néphagyomány legkülönbözőbb tárgyi és szellemi értékeiről. Nélkülük a helyi, a tájegységi, a megyei és a külhoni értékfeltáró munka aligha lenne sikeres. Igen jelentős az egyes intézmények szerepvállalása is. Közülük elsősorban az UNESCO hazai bizottságát és a Szellemi Örökség Igazgatóságát, meg a Hagyományok Házát kell kiemelnünk. Sokat segítenek az ajánlások, szakmai dokumentációk gondos kidolgozásával a Néprajzi Múzeum és a vidéki múzeumok etnográfusai is. A bírálati munka, a Hungarikum Bizottság elé kerülő előterjesztések összeállítása többnyire a Kulturális Örökség Szakbizottság neves etnográfus és folklórkutató, illetve néptánc- és népzene kutató tagjainak köszönhető. A szakbizottságot kezdettől fogva Kemecsi Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgatója vezeti. Tagjai között Csonka-Takács Eszter, Felföldi László, Richter Pál, Szabó Zoltán, Szulovszky János, Juhász Katalin képviseli szakunkat. Az ő tudományos felkészültségük, gyakorlati tudásuk, biztos értékítéletük garantálja, hogy a nemzeti értéktárakba és a Hungarikumok Gyűjteményébe mindenkor és egész biztosan a néphagyomány, a magyar kulturális örökség legjava kerülhessen be.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Vírus és néprajz

Egy kórokozó, amely megváltoztatta az életünket

Az év elején aggasztó hírek érkeztek Kínából egy agresszív és gonosz kórokozó, a rejtélyes, COVID-19 nevű koronavírus által okozott járvány terjedéséről. Akkor még nagyon távolinak tűnt az egész, aztán – mint derült égből a villámcsapás – nálunk is megjelent és alapjaiban változtatta meg az életünket. Hatással volt hétköznapjainkra és ünnepeinkre, étkezési szokásainkra, munkavégzésünkre, tanulásunkra stb.

Új szavakat és kifejezéseket kellett megtanulnunk vagy régieket újratanulnunk (pl. *pandémia*, *karantén*, *operatív törzs*, *noninvazív lélegeztetőgép*, *PCR-teszt*, *vakcina*), kínunkban új szavakat alkottunk (pl. *maszkőr*, *maszkdivat*, *karanténháj*, *maradjothonka*, *karantorna*). Meg kellett tanulnunk az otthon dolgozást (meg a nevét: *home office*), a távoktatást, a maszkviselést, a „szociális távolság” (1,5 m) betartását, a rendszeres kézfertőtlenítést és még nagyon sok mindent. És el kellett felejtenünk például szeretteink megölelését...

Most, december 15-én kedden, amikor e sorokat írom, a tavaszi „első hullám” utáni kis fellelegzést követően nyakig benne vagyunk a „második hullám”-ban. Olvasom a sajtóban a tegnapi vonatkozó adatokat: meghalt 165 beteg, 3470-en fertőződtek meg. Így a fertőzöttek száma 283 870-re nőtt és eddig 7130-an hunytak el. Utóbbiak között egyre több a távoli, sőt, a közeli ismerős... Tehát a rossz hollywoodi filmbe illő lidérces lázalom még javában tart, nemigen látszik a fény az alagút végén... Az már valószínű, hogy a koronavírus-világjárvány után semmi se lesz az és úgy, ami és ahogy azelőtt volt...

Most, a Megváltó születése ünnepét várva – reménykedünk... Élünk, ahogy lehet, dolgozunk, ahogy tudunk, például úgy, ahogy az alábbiakban olvasható.

„Oh! irgalom atyja, ne hagyj el.”

HÁLA JÓZSEF

KORMÁNY INFORMÁCIÓ

GAZDASÁGVÉDELMI AKCIÓTERV

- bértámogatás**
a veszélyeztetett munkavállalóknak
- adócsökkentés**
a munkahelyek megtartásáért
- 0 százalékos hitel**
a vállalkozóknak
- a hiteltörlesztések**
felfüggesztése
- a 13. havi nyugdíj**
visszaépítése

Megvédjük a munkahelyeket, és biztosítjuk a családok megélhetését.

EGYETLEN MAGYAR SINCS EGYEDÜL.

A Néprajzi Társaság a világjárvány idején

Márciusban már hazánkban is megjelenő koronavírus-járvány új és meglehetősen szokatlan helyzet elé állította a Magyar Néprajzi Társaságot. A tavaszi választmányi ülésen a különleges helyzetre való tekintettel bizonytalan időre halasztásra került az éves kitüntetéseknek az odaítélése és átadása. A 132. közgyűlés elektronikus úton került lebonyolításra, amin elfogadásra kerültek a 2019-es évre vonatkozó beszámolók.

Szerencsére a szakosztályok munkája nem állt meg a kényszerű szünet alatt. A Néprajzi Gyűjtő Szakosztály elkészült a régóta várt *Tradíció Magazin* soron következő négy számával. A kiadványok népszerű és hiánypótló téma-választásai, például a kortárs folklórjelenségek, a csipkekultúra visszatanítása vagy az 1956-os visszaemlékezések érdekes olvasnivalót szolgáltatnak.

Ezenkívül a szakosztály meghirdette a IX. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázatát *Így olvasunk mi!* címmel, ami a karanténhelyzet ellensúlyozására törekedve az olvasást helyezte a középpontba. A felhívás célközönsége elsősorban a tanulók, pedagógusok, szülők, akik egyedül, de akár csoportosan is pályázhatnak.

Ezzel párhuzamosan és a megszokott formában a X. Tradíció Néprajzi Gyűjtőpályázat is meghirdetésre került, a teljesség igénye nélkül a főbb témái: az Oltáriszentség tisztelete a Kárpát-medence magyar nyelvterületén; kézművesség és tárgyalkotás, valamint a kortárs folklórjelenségek.

A vírushelyzet ellenére a megszokott időben megjelent az *Ethnographia* 131. évfolyamának második, néptánc tematikus száma.

A Nemzetiségi Szakosztály ebben az időszakban jelentette meg a *Národopis Slovákov v Maďarsku 2019* című kötetet, amely a hazai szlovákság néprajzát bemutató alsorozat jubileumi, 25. kiadványa.

HORVÁTH KINGA

A Néprajzi Múzeum és a világjárvány

Online gyűjtőkampány, karanténból bejelentkező videósorozat, intenzív kommunikáció, rendhagyó költözésselőkészítés – 2020 második negyedében a járványidőszak a Néprajzi Múzeum a teljes intézményét megmozgatta.

A Néprajzi Múzeum a korlátozások kezdetétől tudatosan erősítette az online térben való jelenlétét. Rendhagyó, a költözésselőkészítés kapcsán jelentkező munkakörülményeket felülíró működéséről igyekezett hiteles és gondolatébresztő módon kommunikálni (*Múzeum karanténban* kisfilmes sorozat), miközben társadalmi múzeumként elindította a #karanténtárgyak online

gyűjtőkampányt is. Utóbbi felhívásra közel 200 karanténtárgy és kapcsolódó történet érkezett. A tárgyak sokszínű, egyedi lenyomatát adják az elmúlt időszak közös tapasztalatának. A múzeum munkatársai minden beküldőtől közétettek legalább egy #karanténtárgyat a kampány Facebook csoportjában és kidolgozták azt a formát, amivel a beérkezett anyag tárolhatóvá és a nagyközönség számára hosszabb távon is hozzáférhetővé vált.

A széles nagyközönség mellett az iskolásokra is gondolt az intézmény. A tudásközvetítésben hasznosítható és a közoktatási intézmények felé is kiejánlott sorozatok a Néprajzi Múzeum online gyűjteményi adatbázisának felfedezésére invitálták a fiatalokat és a családokat is: a Mozgóképtár archív felvételeit felhasználva 6 új tematikus tartalom vált elérhetővé az intézmény honlapján, illetve *Néprajz alapfokon* címmel 8 új színes, a már nem látható állandó kiállítás tárgyi anyagát is ismertető feladatlap letöltésére nyílik lehetőség. A járványidőszak múltával is készülnek népszerű digitális oktatási segédanyagok, illetve ismeretterjesztő egyéb tartalmak, amelyek a múlt/távoli tájak iskolai oktatásáról adnak átfogó képet fiataloknak és felnőtteknek egyaránt. A Fényképtár anyagából készített válogatások – századelős fotográfusnő, vidéki fényképészműtermek, *Vasárnapi Ujság*-illusztrációk – a sajtó érdeklődésére is számot tartottak. A Mai Manó Bloggal való együttműködés keretében ezek a gyűjtések sorozatként jelentek meg, az index.hu közvetítésével pedig közel 930 000 kattintást produkáltak, ahol egy-egy cikk átlag elérése közel 200 000 fő körül mozgott. A záró anyag júliusban jelent meg és a tervek szerint önálló fotós bloggal is jelentkezik még ebben az évben a Néprajzi Múzeum.

Szakmai kapcsolatait és együttműködéseit sem hanyagolta el az intézmény. Együttműködési megállapodást írt alá a Magyar Néprajzi Társasággal, a Kriza János Néprajzi Társasággal, az ELTE BTK Néprajzi Intézettel, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karral, a Pécsi Tudományegyetemmel, valamint az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetével. A Néprajzi Múzeum és a Bethesda Gyermekkorház között korábban létrejött együttműködési megállapodás keretében 2019 végétől múzeumpedagógus szakemberek tartottak interaktív, tematikus foglalkozásokat kisebb, elsősorban utógondozásban részesülő csoportoknak. 2020 júniusától a gyerekek számára elérhetővé vált egy olyan applikációs felület is, amelyen múzeumi munkatársak osztják meg meséiket és a hozzájuk kapcsolódó műtárgyakat és fotókat a hallgatósággal. Bátorító üzeneteikben további önálló felfedezésre is inspirálják a fiatalokat, akik számára a kórházban, gyakran ágyhoz kötve eltöltött idő így izgalmas kutatómunkával telhet. A mesék száma folyamatosan növekszik, a projektben résztvevő szakemberek remélik, hogy hamarosan a gyermekek történetei, az általuk létrehozott kamaratárlatok is megjelenhetnek a Gyermekkorház épületeiben.

KORMÁNY INFORMÁCIÓ

KIJÁRÁSI KORLÁTOZÁS!

MEGHOSSZABBÍTVÁ

- A lakóhelyet csak munkavégzés vagy az alapvető szükségletek ellátása céljából lehet elhagyni.
- Az élelmiszerboltok, patikák és drogériák látogathatók lesznek.
- A nyilvános helyeken másfél méteres távolságot kell tartani.
- Az idősebb emberek csak 9 és 12 óra között látogathatják az élelmiszerüzleteket, gyógyszer-tárákat és piacokat.
- Ebben az időszakban mások ezeket a helyeket nem látogathatják.

www.koronavirus.gov.hu

Készült Magyarország Kormánya megbízásából.

HIRDETÉS

Az elmúlt időszakban saját felületein, honlapján és facebook oldalán is rendkívül aktív volt a Néprajzi Múzeum. A honlapon 4 új, önálló sorozat indult, a bejegyzések száma pedig eléri az elmúlt év teljes évközi megjelenéseinek több mint 50%-át. Az intézmény YouTube csatornáján, az Etnotube-on 30%-kal nőtt a feliratkozók száma, a facebook rajongók tábora pedig közel ezer fővel emelkedett. A múzeum friss sajtómegjelenéseinek száma több mint a fele a 2020-as összes megjelenésnek, s a cikkek, interjúk mind hiteles képet

adtak a közönség érdeklődésére is számot tartó folyamatokról. A Néprajzi Múzeum nyertes NKA-pályázata részeként a Mozaik Múzeumtúra új weboldalának indításában is részt vett. Az új oldallal pedagógusoknak is segítséget kívánnak nyújtani a digitális oktatáshoz. A Virtuális Mozaik Múzeumtúra célja, hogy összegyűjtse és egy helyen jelenítse meg a múzeumok által létrehozott digitális tartalmakat a kultúrára vágyók, valamint a pedagógusok számára. A múzeumi partnerek segítségével közel 150 digitális anyag érhető el, többek között audio guide-ok, virtuális kiállítások, épületbejárások, múzeumpedagógiai foglalkozások, online gyűjtemények, adatbázisok és folyóiratok.

A költözéssel szorosan összefüggő gyűjteményi digitalizáció és a tárgy-restaurálás a nehezebb körülmények között is folytatódott. A gyűjteményi revízió állapota 95%-os, valamint a teljes gyűjtemény 89%-a rendelkezik már a tárgymozgatást megkönnyítő QR kóddal, ez az arány az Afrika-gyűjteményben a legmagasabb, 99,8%. Az archívum tételeinek feldolgozottsága 53%, mely gyorsan növekszik az ütemezett feladatrenddel összefüggésben.

„A kényszerhelyzetben egyértelműen a növekedési lehetőséget láttuk meg” – fogalmazott Kemecsi Lajos, a múzeum főigazgatója, majd így folytatta: „Az új helyzetben a munkatársak kreativitása és lojalitása elengedhetetlen volt a sikeres túléléshez. Az újonnan indult kezdeményezések és ez az attitűd egyértelműen meghatározzák a jövőt is.”

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum a COVID-19 vírus miatti veszélyhelyzet idején

2019. március elején bevezették a koronavírus-járvány miatti veszélyhelyzetet, így a hagyományosnak tekinthető március 15-i hétvégére időzített nyitás elmaradt a Skanzenben. Ezzel párhuzamosan a munkavégzés szabályait is átalakítottuk. A munkatársak nagy része otthonról látta el feladatait, viszont a szabadtéri jelleg miatt bizonyos karbantartási és felújítási munkákat az egészségügyi előírásoknak megfelelően tovább folytattunk, illetve részlegenként egy-egy fő ügyeletet is biztosított a múzeumban.

A járványügyi helyzet az intézményt arra sarkallta, hogy sokkal erőteljesebb online jelenlétet alakítson ki. Ez szinte azonnali szemléletátalakítást, illetve bizonyos munkamódszerváltást is jelentett a múzeum részéről. A Skanzen az elmúlt évtizedben megerősítette jelenlétét a közösségi médiában, folyamatosan tett közzé híreket, szakmai anyagokat a világháló különböző felületein: saját honlapján és szakmai blogján, facebook és instagram oldalán, illetve youtube csatornáján. A mostani helyzet azonban újabb kihívásokat is jelentett, hiszen hirtelen majd minden kulturális szolgáltató a virtuális térben jelent meg, óriási versenyt generálva a tartalmak között.

Az online megjelenő szakmai tartalmak sokkal strukturáltabbak lettek, a SkanzenBlog bejegyzésein kívül beindultak a gyűjteményeket fókuszba helyező tárgyismertető bejegyzések (pl. falvédők, mérőeszközök, órák, kávéfőzők, szerelmi ajándékok, a vasalás eszközei, az első világháború propaganda-eszközei) is. A SkanzenBlog felületén újabb műfajokban tettük közzé a tartalmakat, így podcast, videó és animáció formájában is. A változatos tartalmak alapos szakmai háttérmunkát igényeltek, amire jelen körülmények között volt idő. Mindezek a tartalmak a Skanzen változatos, sokrétű gyűjteményének feldolgozását és bemutatását is segítették. A SkanzenBlogon a korábbi átlag havi 2 helyett havi 8–10 cikkel jelentkezőnk, tudományos munkatársaink kutatásaikhoz kapcsolódó témákat és érdekességeket dolgoztak fel, írtunk a Spanyolnátha hatásairól, de megismerhették azt is például, hogy milyen fontosak a szászoknál a szomszédosági kapcsolatok. A magas aktivitásnak köszönhetően jelentősen növelni tudtuk olvasóink számát. Áprilisban 2526 látogató 3951-szer tekintett meg tartalmat, májusban pedig 3701 látogató mintegy 5500-szor nyitott meg cikket az oldalon.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum 2020-as munkatervének két sarkalatos fókuszpontja volt. Az egyik A Nemzeti Összetartozás Éve programsorozathoz való kapcsolódás a Határtalan Skanzen című tematikus évvel, mely a magyar népi kultúra határtalanságára reflektál; a másik pedig a megkezdett Erdély épületegyüttes építésének folytatása, kiállítási koncepciójának véglegesítése.

A Határtalan Skanzen tematikus év időszak kiállításai és programjai a járványhelyzet miatt nem indulhattak el. Márciusban döntöttük el, hogy a kiállításainkat virtuálisan is elkészítjük. Alig két hónap után, május 20-ától érhető el az említett tematikus évünk online felülete (<https://hatartalan.skanzen.hu>), benne az *Amikor minden más lett – Élet a nagy háború alatt és után* című időszaki kiállításunk virtuális változata (<https://amml.skanzen.hu>). A kiállításához több mint 300 tárgyat és 200 fotót, valamint szkennelt dokumentumot dolgoztunk fel, a tárgyakról túlnyomórészt referenciatételek és méretadatok alapján készítettünk 3D-s modelleket Cinema4D-ben. Voltak azonban olyan darabok is, amelyekről komplett fotósorozatok készültek, ezekből egy fotogrammetriai szoftver segítségével közel valóság-hű modelleket tudtak generálni. Arra törekedtünk, hogy egy olyan virtuális kiállítást hozzunk létre, amely nem feltétlenül tudja pótolni a testközei múzeum élményt és a technológia sem eredményezhet teljes körű megvalósítást, mégis olyan felület jött létre, amely segítségével a látogatók elmélyülten „sétálhatnak” a kiállító térben, és ismerhetik meg a kiállítás tematikáját, azt, hogy a *Nagy Háború* hogyan alakította a hátsóországot, a falusi élet mindennapjait és miként változott a világégés máig tartó emlékezete.

A kiállításához kapcsolódva önállóan is elérhető *A nagy háború emlékei – A Szabadtéri Néprajzi Múzeum első világháborús tematikus adatbázisa* (<https://nagyhaboru.skanzen.hu>), amely a hazai és határon túli közgyűjteményekben és magánszemélyeknél elérhető kulturális javakat gyűjti össze az

I. világháborúval kapcsolatban. Izgalmas kutatási anyag a *Hősi emlékművek – Interaktív térkép* (<https://emlekmuevek.skanzen.hu>), amely a több ezer első világháborús hősi emlék helyét és fotóját mutatja meg a Kárpát-medence magyarlakta területein.

Két közösségi kiállítás is megjelenik a honlapon. Az egyik a *Határtörténetek*, virtuális kiállítás, amely egy közösségi akció: az elmúlt száz évben a határon nemcsak hivatalos kereskedelem folyt, de rengeteg árut csempészték is. Itt 1920 és 2020 közötti határátlépésről szóló személyes történetek jelennek meg fotók, dokumentumok és film segítségével.

Június 4-én indult útra ezen a felületen *A trianoni árvák* című virtuális kiállítás. A trianoni békediktátum következtében a hivatalos statisztikák szerint 350 ezer, utólagos becslések szerint pedig mintegy 425 ezer ember hagyta el otthonát. A menekültek egy része évekig élt szükségszállásokon vagy pályaudvarokon, vasúti vagonokban. A kiállítás elkészül valóságosan is. Ehhez megvásároltunk és restauráltunk egy teherkocsit, ami egy 4000 mm tengelytávolságú, MÁV szabványú, de 1905-ös győri gyártású, 9554-es gyártási számú, eredeti BHÉV beszerzésű G fősorozatú, 803-as pályaszámú tehervagon.

Fontos feladat volt a gyűjteményekkel kapcsolatos tevékenységek zavartalan biztosítása is. A nyilvántartási rendszerünk továbbfejlesztése keretében nagymértékű adatgazdagítás (földrajzi helyek, személyek stb.) és hibajavítás történt.

A koronavírus (COVID-19) átalakította életünket nemcsak Magyarországon, de az egész világon. Megváltoztak a mindennapok, generációk számára soha nem látott változások jöttek: távoktatás, home office, karantén, idősávok a vásárlásban vagy éppen a találkozások hiánya. Átalakult az életünk a koronavírus nyomása alatt. Ennek az átalakulásnak tárgyi lenyomatai is vannak. A Skanzen tudományos, kutatási és gyűjteményezési stratégiájában kulcsszerepe van nemcsak a múlt dokumentálásának, hanem a jelenkori társadalmi és kulturális átalakulások, folyamatok vizsgálatának is. Életünk szerves része lett a *szájmaszk*. A patikákban kapható orvosi maszkok mellett saját készítésű, egyedi maszkok is készülnek napjainkban. Április 8-án felhívást tettünk közzé, a Skanzen elkezdte gyűjteni a maszkokat, a szájmáskokhoz kapcsolódó történeteket. Közösségi gyűjtést indítottunk, amivel párhuzamosan egy közös virtuális kiállításra tettünk javaslatot. Hogy miért? A maszkkészítés a tárgyalgó népművészet kortárs változata lett. Fontos számunkra, hogy dokumentáljuk ezt a folyamatot. A maszkkészítés nem csak tárgyalgó, egyfajta élő népművészet, hanem a segítségnyújtás, a szolidaritás egyik formája is lett. A Skanzen szeretné a jövő számára megőrizni azokat a történeteket, amelyek ma történnek velünk. Keressük a válaszokat aza alábbi kérdésekre. Kik és hol varrnak maszkot? Saját maguknak, a családtagoknak, a szélesebb közösség tagjainak készítik? Milyen maszkok készülnek? Milyen anyagot használnak? Mi a maszk története? Milyen érzés maszkot viselni? Miben változott meg az életünk a vírushelyzet idején?

**A járvány második hulláma
elérte Magyarországot is.**

Ne hagyjuk, hogy a vírus megbénítsa
a mindennapokat, ezért kövessünk
néhány egyszerű, de fontos szabályt:

**Mossunk
kezet
gyakran és
alaposan!**

**Továbbra is
tartsuk
a 1,5 méteres
védőtávolságot!**

**Mindannyian
hordjunk
maszkot!**

**EGYÜTT ÚJRA
SIKERÜLNI FOG!**

Készült: Magyarország Nemzeti megbízósága

Minden apró történet fontos, hiszen ezek a MI történeteink, **VELÜNK** történnek. A felhívásunkra érkező fotókból és történetekből virtuális kiállítást készítettünk, amely folyamatosan bővül: <https://hatartalan.skanzen.hu/#/virtualis-kiallitasok/mutasd-a-maszkod>

Fontos feladat volt a múzeum számára, hogy segítse az iskolák online oktatását is. A múzeum honlapján már elérhető és folyamatosan bővülnek a múzeum munkatársai által készített oktatási segédanyagok. Az iskolai távoktatás ideje alatt használható, ingyenesen letölthető online oktatási segédanyagokat dolgoztunk ki pedagógusok számára. Pozitívum a digitális téren: az akkreditált néphagyomány-éltető óvodapedagógus képzési alkalmat sikerült megvalósítani online, ez nagy lépés volt és jó tapasztalat.

Nagy tapasztalatot jelentett közönségszolgálati szempontból a húsvéti fesztivál online térbe emelése, a programok virtuális megvalósítása. A hagyományos rendezvény közreműködői kifejezetten a Skanzen látogatóinak készítettek kis anyagokat, ebből állt össze a *Skanzen Húsvét* mintegy 50 posztja. Nagy siker volt a karantén kiadású locsolóversfaragó-verseny, amelyre több mint 60 alkotás született. Az online esemény 21 000 embert ért el, az egyes népszerűbb posztok önmagukban is 8–9000 emberhez jutottak el.

Május 1-től egy témahétben idéztük meg a 30 évvel ezelőtti első szabad május időszakát, ennek kiemelkedő része volt podcast beszélgetésünk a rendszerváltást követő időszakról.

Az Esélyegyenlőség Napjához kapcsolódóan a múzeumban dolgozók felolvasták a *Mákszem és Gubó* című Skanzen-mesekönyvet, amelyet a múzeum Facebook oldalán osztottunk meg. Május 18-án az ICOM Múzeumi Világnap idei témája is az esélyegyenlőség volt, ehhez az esélyegyenlőség területén dolgozó partnereinket kérdeztük, akik videóban beszéltek skanzenes élményeikről, ezeket az akadálymentességre is ügyelve, feliratozva tettük közzé online csatornáinkon.

Instagram oldalunkon virtuális sétára hívtuk a látogatókat. A túrával elsősorban az volt a célunk, hogy az „otthonmaradás” alatt se szakadjanak el látogatóink a Skanzen helyszíneitől. Ehhez múzeumunk kevésbé ismert, rejtettebb, de érdekes zugait járjuk be heti egy állomással.

Kéthetente küldött hírlevelünkéből például jeles napokhoz kapcsolódó népszokásokról, különböző, ma is bevethető praktikákról is olvashattak a látogatóink.

Az ágazati feladatok tekintetében (szellemi kulturális örökség, tájházak, MOKK) is sikeres időszakká tudtuk fordítani a veszélyhelyzetet. A COVID-19 járványügyi helyzetre való tekintettel a Kubinyi Ágoston Program személyes helyszíni szemléire, szaktanácsadásaira nem kerülhetett sor, így a monitoring feladatokat az online térbe helyeztük át. A koronavírus miatt az otthoni munkavégzés során több időt tudtunk fordítani a tájházi adatbázis frissítésére. A honlapon elérhető tájházak száma mintegy harminc intézménnyel bővült és további intézmények leírásai és képes illusztrációjuk ugyancsak gyarapodott: <http://tajhazigazgatosag.skanzen.hu/tajhazi-adatbazis.html>

A járványhelyzet idején sem állt le az Erdély épületegyüttes építkezése, a kiállítások tervezése. Az elmúlt hónapokban fedél alá került a nyárádgálfalvi unitárius templom, a homoródalmási és balavásári lakóház, valamint a szász

porta csűrjei, illetve megkezdődtek a kisvárosi egység épületeinek alapozási munkái. Még a járványhelyzet előtt a Tudományos Tanács elfogadta az enteriőryszerű kiállítási egységek berendezési javaslatait, illetve online formában megtárgyaltuk és elfogadtuk a városi épületek újraépítési javaslatait.

Már a járványhelyzet idején fontos volt, hogy felkészítsük a múzeumot az újrányításra. A szabadtéri múzeumok sajátos típusát képviselik a közgyűjteményeknek. Nagyon sok szabadtéri múzeum, köztük a hazaiak is várták a márciust, hogy több hónapi téli zárvatartás után újra látogatókat fogadjanak. Ekkor jött a vírus, és a skanzenek nem tudtak kinyitni. Ezekben a hónapokban az Európai Szabadtéri Múzeumok Szövetségének (AEOM) elnöksége több alaklommal is tartott videokonferenciát, egyeztetést arról, hogy hogyan lehet segíteni a szövetség tagmúzeumait, illetve más szabadtéri gyűjteményeket az újrányításban. Összeállítottunk egy COVID-19 tájékoztatót, melyet elküldünk tagjainknak és a hozzánk tartozó európai szabadtéri múzeumok vezetőinek. A kiadvány címe: *Az európai szabadtéri múzeumok újrányítása és menedzselése a COVID-19 járvány miatti leállásokat követően*. Ebben a tájékoztatóban azokat az általános iránymutatásokat és fontos lépéseket foglaltuk össze, melyek irányt mutatnak az újrányításhoz és főleg az azt követő sikeres irányításhoz, működtetéshez. Ezek a tanácsok és javaslatok azonban nem kőbe vésett szabályok, hiszen minden lépést alá kell rendelni az adott ország saját szabályainak, a múzeum egyedi sajátosságainak éppúgy, mint látogatóik és alkalmazottjaik mentális légkörének. Az útmutató célja, hogy tömören és minél világosabb összefoglalja a szabadtéri múzeumok számára azokat a lépéseket, amelyek gyakorlatilag és pénzügyileg felkészítik a biztonságos újrányítást, együtműködésekkel maximalizálják az erőfeszítéseiket, elősegítik a biztonságos újrányítást, együtműködve az országos vagy regionális irányítással és hozzájárulnak az újrányítás sikereihez.

2020. május 23-án a kormány által meghozott enyhítő intézkedések eredményeként a Szabadtéri Néprajzi Múzeum megnyitotta kapuit a látogatók előtt, a munkavégzés pedig visszaállt a normál rendbe.

Hogy mik voltak a legfontosabb eredményei a járványhelyzetnek? A legfontosabb, hogy megvédtük a Skanzen munkavállalóinak álláshelyeit, nem kellett semmilyen fizetési megszorításokat hozni. Úgy tudtuk átszervezni a munkavégzést, hogy a legfontosabb szempont a munkatársak egészségének a védelme volt, de közben biztosítottuk a múzeumi munka folytonosságát is. Új tartalmakat hoztunk létre: szakmai és ismeretterjesztő írásokat, virtuális kiállításokat. Reagálni tudtunk a járványhelyzet okozta társadalmi és kulturális változásokra: a jelenkori néprajzi vizsgálatok keretében gyarapítottuk a múzeum gyűjteményét a szájmaszkok készítésének és használatának vizsgálatával.

SÁRI ZSOLT

Kutatásaim karanténban

A járvány következtében kialakult új helyzetek, mint például az otthoni munkavégzés, a kommunikáció online térbe szorulása, szakmánként eltérő kihívásokkal járt. A néprajztudomány egyik alapvető módszere a találkozásokra, személyes részvételre és kapcsolattartásra épül. Maguk a témák, a vizsgálati tárgyak is változtak átmenetileg, nemcsak mi, kutatók voltunk bezárva, számos, a kutatásainkhoz kapcsolódó helyszín kiürült, események egész sora maradt el, amelyek vizsgálat tárgyát képezték volna. Hasonlóképpen érintette mindez a szakmai találkozásokat. Konferenciákat, kiállításokat és számos hivatalos rendezvényt kellett lemondani, elhalasztani, vagy online formában megvalósítani. Ennek természetes velejárójaként a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének a honlapján is számos olyan írás, sőt, online kiállítás vált teljes tartalommal elérhetővé, amely a korábbiakban inkább csak rövid összefoglalóként, vagy híradásként jelent meg. A járvány miatti otthoni munkavégzéssel párhuzamosan egyrészt szélesebb online fórum nyílt a publikációk számára, másrészt a publikációk maguk is sok esetben igazodtak témájukban a kialakult helyzethez.

Jelen sorok írója a koronavírusról az interneten folyó kommunikációt vette górcső alá egy hétrészes ismeretterjesztő sorozatban, amelyről egy rövid összefoglaló következik.

A járvány első híradásaitól kezdődően gyűjtöttem a témában megjelent bejegyzéseket az online közösségi médiában. A sorozat első része elsősorban arra hívta fel a figyelmet, hogy a terep maga nem új, hiszen az elmúlt évek során a folklór jelenkori alakulását tanulmányozó kutató számára az internet a gyűjtés egyik kiemelt helyszínévé vált, a karanténhelyzet létrejöttével pedig (egy időre) szinte az egyetlené.

A második részben az online és az offline tér megváltozott dinamikájáról, valamint ennek az internet-folklórt befolyásoló hatásáról esett szó. A közösségi médiára fordított napi felhasználói idő növekedésével egyenes arányban a folklórtartalmak mennyisége is ugrásszerűen emelkedni kezdett. Ez a számcszerű növekedés abban is megnyilvánult, hogy a „csak szöveges” alkotások a korábbiakhoz képest nagyobb tért hódítottak az online folklórbán. A képi megoldásokat teljesen elhagyó online folklórjelenségre többek között az az egyszerű magyarázat adható, hogy azok a szóbeliségből származó, hagyományos műfajok írásbeli megfelelői a közösségi médiában. Tehát egy régóta létező műfaji és strukturális sémát megtartva élnek tovább, folytonosan megújuló tartalommal. Egy másik lehetséges oka a pusztán verbális folklórműfajok szivós továbbélésének a neten az, hogy technikailag a túlnyomó többség számára könnyen előállíthatóak és variálhatóak (szemben a képek és videók szerkesztésében való jártasságot igénylő egyéb formákkal).

A harmadik rész a humor internetes kommunikációban betöltött, kiemelt szerepével foglalkozott. A krízishelyzetek általában életre hívják a humoros kommunikációt mint a társadalmak egyik legáltalánosabb válságkezelő stratégiáját. A humor társadalmi és kulturális természetét régóta kutatják a néprajz, a kulturális és szociálanropológia (és természetesen más humán tudományok) művelői is. A deszakralizáló jelleggel felruházott humoros szövegek és szertartások a hétköznapi rend feje állításával, tréfás megjelenítésével megszelídítik, elfogadhatóbbá teszik az életünket átszövő társadalmi normákat, konfliktusokat. Máskor társadalmi szelepként működnek, kimondhatóvá teszik az egyébként kimondhatatlant – másfajta diszkurzív dimenzióba terelve (ezáltal legalizálva) azokat a témákat, amelyek egyébként megszokott kontextusukban sértőek, megbotránkoztatóak vagy bármilyen más szempontból elfogadhatatlanok lennének. A pusztán humoron jóval túlmutató funkciója lehet az internetes kommunikációnak, az ott megjelenő folklóralkotásoknak az is, hogy alakítják a társadalmi reakciókat, értékrendet, bizonyos témákat „becsatornáznak” a diskurzusba. Gyakran görbe tükröt tartanak korunk embere elé, vagy épp fanyar társadalomkritikát fogalmaznak meg. Arra is felhívtam a figyelmet, hogy bármennyire is globális világ az internet, megvannak a maga hálózati közösségei, amelyekben egyedi kódokat használnak. A folklór életképességéhez pedig szükséges a jelentés dekódolására való képesség. A koronavírus-szal kapcsolatban robbanásszerűen felduzzadt kommunikáció, a nagyobb számú megosztások révén a (bár képlékeny határokkal bíró) alhálózatok közötti átjárás felélénkült, vagyis a diskurzusterek is jobban összeérnek, és átfedésbe kerülnek. Ennek különösen nagy jelentősége a humoros, vagy legalábbis annak szánt tartalmak esetében van. Hiába ismeri mindenki a járvány köré fonódó, fő sodorvonalban megjelenő híreket, azok folklór jellegű feldolgozásai csak akkor „életképesek”, akkor osztják meg őket a felhasználók, ha birtokában vannak annak a tudásnak, ami a poén csattanójához szükséges (legyen

az egy etnikai csoport étkezési szokásainak, egy műalkotásnak vagy egy mozifilmnek az ismerete).

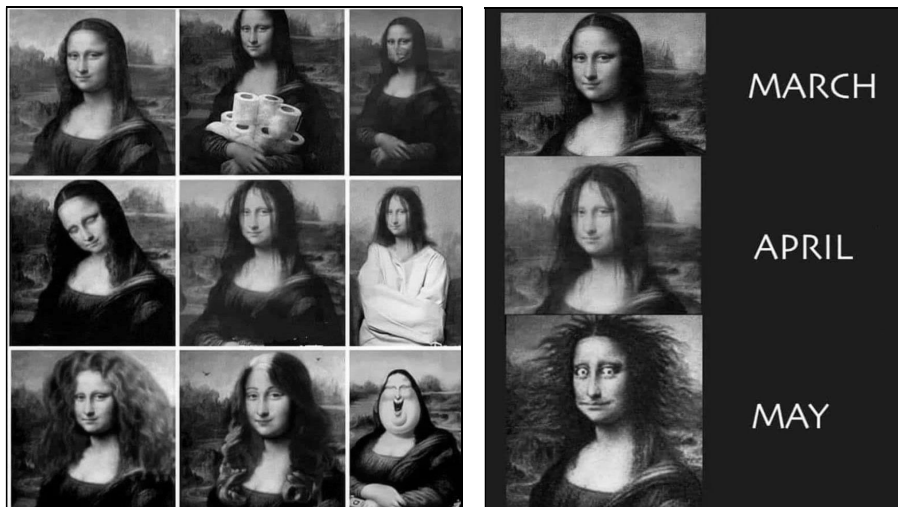
Mivel a húsvét ünneplése nem valósulhatott meg a megszokott módon a kijárási korlátozások miatt, az online tér vált az ünnep központi színterévé. Ezzel foglalkozott a sorozat negyedik része. Az ünnep felszínre hozta, illetve tudatosította a karanténidőszak időérzékelésünkkel kapcsolatos hatásait. A hétköznapi és az ünnepek elkülönítésére, az idő ciklikusságának kulturális megjelenítésére (egyúttal szabályozására) minden társadalom kidolgozta a maga mintáit. A monoton, sokszor egyformának tűnő munkanapok után a pihenő- vagy ünnepnapok kontrasztot teremtenek, a hétköznapi rutinhoz képest látványosabb, színesebb szokásokkal. Ezek egyrészt az idő lineáris múlásáról szólnak, amelyben a ciklikusság rendet teremt és otthonosságot biztosít; másrészt a közösségek számára fontos kulturális tartalmakat jelenítenek meg, dramatizálnak. Amikor ez a rend felborul, maga után vonja az időérzékelés megváltozását, a hétköznapi, hétfvég és ünnepnapok természetes ritmusának felborulását. Nem csoda, hogy az egyik központi téma az idő átértékelése lett, illetve az idő természetellenes megélése.

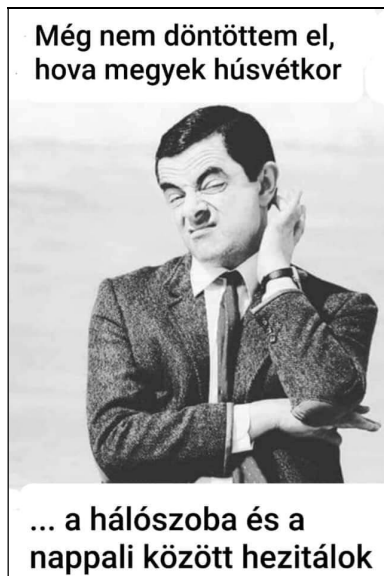
A járvánnyal kapcsolatos központi tematika hol a motívumok szintjén, hogy formai és strukturális szinten, de szervesült a hagyományos húsvéti folklórrepertoárba is. A húsvéti ünnepkör egyik fontos szimbóluma a megtisztulás, az újjászületés. Ehhez az alapjelentéshez könnyen hozzárendelhető volt a járványtól és a kényszerű otthonlétből mint „bőjti időszakból” való szabadulás vágya. A megtisztulás azonban az online folklórban inkább tárgyiasult és aktualizált formát nyert. Részben átalakult a locsolkodás rítusához tartozó víz és kölni eredendő, valaminek a növekedését, termékenységét, megtisztulását cél-

zó funkciója, szimbolikája is. Az óvó, védő jelentéstartalom megtartása mellett a hangsúly leginkább a *megelőző, valamit távol tartó* értelem érvényesült a locsolóversekben és a mémekben: a kölni és a víz erős fertőtlenítőszerre cserélődött.

A koronavírushoz kapcsolódó mémek és egyéb folklór jellegű tartalmak megjelenési sorrendjükben és tematikájukban is érzékenyen illeszkedtek (és illeszkednek továbbra is) az éppen aktuális eseményekhez, ezzel foglalkozott a sorozat ötödik része. Amikor a koronavírus magyarországi megjelenése még nem tűnt igazán valódi veszélynek, az online folklórban a felhalmozással szembeni gúnyos kritika volt jellemző. A kritikus hozzáállás persze a továbbiakban is megmaradt, a téma azonban áttevődött a hiánycikké vált alapélelmiszerek és háztartási cikkek felértékelődését humorosan bemutató helyzetképekre. A járvány elleni védekezésről szóló motívumok, mint pl. a kézmosás, a szájmascsk és az 1,5 méter távolság folklórmotívumokká váltak. A kijárási korlátozások bevezetésével az otthon tanulás és a „home office” témáját feldolgozó humoros alkotások száma lett kiugróan magas. Ezt követően, az elhúzódó elszigeteltség, bezártság és az ezzel járó pszichológiai és fizikai kihívások kerültek az online folklór célkeresztjébe, és olyan témák is megjelentek, mint a *karanténdivat*. Az otthonmaradás mint követendő viselkedési minta eleinte szorosan összekapcsolódott a mintapolgár képének újraformálásával, kifigurázásával. A legegyszerűbb képlet szerint, ha nem járunk el dolgozni, akkor több lesz a szabadidőnk, unatkozunk, elhanyagoljuk magunkat és pszichésen is megvisel az új szituáció. Nagyon tanulságos lineáris folyamatként megvizsgálni a viszonyulások formálódását. Az idő múlásával ugyanis maguk az alkotások is reflektáltak az attitűdök változásaira, sőt, kialakult a *karanténstádiumok* fogalma, amelyen a többség szabályosan keresztül is vergődik, miként a betegségek esetében.

A hatodik részben a járványfolklor karaktertípusait mutattam be. A járványfolklor karaktereinek egy része valós személyekről mintázott. Ezek lehetnek lokálisan vagy nemzetközileg ismert közszereplők, színészek, énekesek, „sztárok”. Szerepeltetésük oka legtöbbször az eseményekhez való direkt kapcsolódásuk. Ebből a szempontból érthető, hogyan lettek az internetes folklor központi karaktereivé a koronavírus terjedése elleni intézkedések emblematikus szereplői, mint Győrfi Pál (az Országos Mentőszolgálat szóvivője) és Müller Cecília (országos tiszti főorvos, a Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs tagja). Győrfi Pál alakja szerepelt a legtöbb mémben, és a mindenütt jelenlévő, óvó, a szabályok betartását ellenőrző szerepkörben, már-már emberfeletti képességekkel felruházva. A járványfolklor szereplőinek egy másik típusát a fiktív karakterek alkotják. Ezek lehetnek népmesék, regények, filmek hősei, rajzolt figurák vagy hús-vér színészek által alakított karakterek, de akár híres műalkotások modelljei is. Szerepük a folklorban leginkább a kreatív asszociációkra, nyelvi vagy képi „áthallásokra” korlátozódik. Az egyik, folklorhőssé vált figurája az offline és online folklornak egyaránt: Chuck Norris. Vannak kifejezetten mémes karakterek, amelyeket már vagy az online kommunikáció hívott életre, vagy a közösségi médiában kerültek az eredetitől távoli, folyamatosan megújuló kontextusokba. Ezek általában sematikus figurák, nemcsak emberek, állatok is lehetnek, amelyeknek a funkciója nem más, mint a folklortartalomhoz valamilyen formuláris keretet adni. Természetesen ezek a karaktertípusok gyakran kombinálódnak vagy kontaminálódnak egymással.

A sorozat befejező része a stílusról és a kreatív megoldásokról, a preferenciák változásáról szól. A járvány első szakaszában azok a tartalmak voltak gyakoribbak, amelyek a felhalmozásról, a biztonságos kivárási feltételeinek megteremtéséről szóltak. Ebben a periódusban nem, vagy alig merült fel témaként a külső megjelenés, mivel otthon mindenki kényelmes viseletben éli a mindennapokat. A divattal és az eleganciával foglalkozó alkotásokban inkább a vonzó külső hiábavalóságának üzenete jelent meg, hiszen egy olyan komoly helyzetben, mint a koronavírus-járvány, az emberek átértékelik életüket, és a csinos külső egy másik dimenzióba kerül, a filmek vagy az online tér világába. Még az olyan ünnepi alkalom, mint az esküvő sem az eleganciáról, hanem a betegséggel szembeni védekezésről kell hogy szóljon. Az ember eltűnik az

utcákról, megszűnnek a társasági események és kiürülnek a közösségi terek, azok a helyek, amelyek megkövetelik az ápoltság és igényes megjelenést. A közösségi média platformján új témaként jelentek meg a karantén utáni életstílus víziói is, főként arról, hogyan telik majd az idei nyár, hogyan öltözünk majd, ha a védekezési stratégia egyes részletei, mint pl. a maszk viselése közösségekben, kötelezőek maradnak. Ezek az alkotások az emberi leleményesség példájától az abszurd élethelyzetek bemutatásáig szintén széles tematikus skálán mozognak.

A járvány elhúzódó jelenlétének „megszokottá válása” kialakította a maga jellegzetes, új stílustrendjeit az online és az offline térben egyaránt. A hangsúly a betegség miatti aggodalomról immár a kreativitásra és a stílusos megoldásokra helyeződött át, továbbra is a humoros megoldások túlsúlyával.

A járvány által kialakult élethelyzetekről folyó kommunikációs stratégiák ismertetése mellett több olyan írás született, amely az elmúlt hónapok kihívá-

saihoz kapcsolódik. Szakál Anna írása az elszigeteltség, a magány problematikáját dolgozza fel Kriza János és Füzi Borbála példáján, bemutatva a házaspár hónapokig tartó levelezését. Az írás „*Hogy vagy? [...] Mi elég jól vagyunk, mint lehetünk e fonák világban – s mint lehet az, ki megszokta veled együtt lakni, te lelkem élete! s oly soká kéntelen nélkülözni a te életadó társaságodat*” címmel jelent meg. Szakál Anna másik írásában, az *Egy falusi unitárius lelkész kultúráról való elzártság miatt érzett magánya* címűben a megszokott életvitel, kulturális közeg megváltozásából adódó elszigeteltség kihívásait mutatja be levéltári kutatásai nyomán.

A betegség, és annak kulturálisan megalapozott értelmezése a témája Mészáros Csaba *Mit jelent betegnek lenni és mit jelent meggyógyulni?* című írásának. A szerző a jakutok között végzett terepmunkájának egészséggel, betegséggel, megelőzéssel, gyógyítással kapcsolatos tapasztalataiból oszt meg gondolatokat. A betegségről és egészségről alkotott elképzelések és a gyakorlatban alkalmazott stratégiák a kultúra számos más aspektusával összefonódnak, mint például a hitvilág, a lélekképzetek vagy a táplálkozási szokások.

Ez utóbbihoz kapcsolódik Bági Anikó *A kenyér illata* című tanulmánya, amely az otthoni kenyérsütés karantén idején újra aktuálissá vált, felelevenített gyakorlatára reflektálva ad egy történeti áttekintést mindennapi táplálkozásunk alapvető hozzávalójáról.

Iancu Laura *Egyházi előírások az 1917-es tífuszjárvány idején* című tanulmányában többek között arról esik szó, hogy az egyház milyen rendeletekkel próbálta visszaszorítani a fertőző betegségeket, és hogy hogyan befolyásolta mindez a hitközösség szokásait, életét.

Juhász Katalin *Énekes fohász esőért és a járvány megszűnéséért – A liturgikus évben rendszeresen visszatérő körmenetek* című tanulmánya szintén a vallás és a keresztény ünnepkörök révén foglalkozik a betegség elhárításával, bemutatva a liturgikus énekek járványokat, csapásokat elhárítani hivatott strófáit. A cikk végén a húsvét 3. vasárnapján az Angyalföldi Szent Mihály-templom online miséje előtt elhangzott, a Baka-féle énekeskönyvben található búzaszentelési ének hangzó formában is elérhető a szerző előadásában.

Szintén a járványhoz közvetlenül kapcsolódó híradásként jelent meg a Néprajztudományi Intézet honlapján Szilágyi Zsoltnak az *Orient expressz* című rádióműsorral kapcsolatos összefoglalója és ajánlása (*Meghatározó-e a kulturális környezet a világjárvány kezelésében?*). Sz. Kristóf Ildikó *A Pestis Pestise – Járvány és lázadás Debrecenben* című tanulmánya a *Rubicon* hasábjain jelent meg újra.

A fent említetteken kívül a Néprajztudományi Intézet munkatársainak tollából a járványhoz közvetlenül nem kapcsolódó számos egyéb ismeretterjesztő írás is megjelenhetett online formában, és Sárközi Ildikó Gyöngyvér *Létből létbe – Halottak és ősök a kínai sibék emlékezetében* című virtuális fotókiállítását is bejárhatták az érdeklődők. E publikációk célja a szélesebb társadalmi közönség elérése, tudományunk eredményeinek, kutatási témáinak bemutatása

is. A koronavírus-járvány okozta krízisre egyaránt reflektáltak írásaikkal a jelenkori kutatással és történeti forrásokkal foglalkozó folkloristák, az etnológusok, a társadalom- és történeti néprajz kutatói. Mindez jól példázza a néprajztudomány, a kulturális antropológia fontosságát a társadalmi és kulturális jelenségek leírásában és értelmezésében.*

TAMÁS ILDIKÓ

* * *

* A cikkben említett írások elérhetők a Bölcsészettudományi Kutatóközpont honlapjának Ismerettárában (<https://btk.mta.hu/ismerettar/ismeretterjesztes>), illetve a Néprajztudományi Intézet honlapján (<https://nti.btk.mta.hu/hu/>). A képek forrása a közösségi média.